

OP GOEI GEVUUL

Op goei gevuul

Vormleer van de Meierijse dialecten

Jos & Cor Swanenberg

1e druk

2007

UITGEVERIJ VAN DE BERG ALMERE ENSCHEDE

Omslag en illustraties: Nelleke de Laat

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Swanenberg, J. en C. Swanenberg

Op goei gevuul ; J. Swanenberg en C. Swanenberg- Almere Enschede : Van de Berg

ISBN 10: 90-5512-270-X

ISBN 13: 978-90-5512-270-7

NUR 525

Trefw. : grammatica ; oorspronkelijk ; Brabants dialect

ISBN 10: 905512270X

ISBN 13: 9789055122707

© J. Swanenberg en C. Swanenberg, 2007 Berlicum

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of welke andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

www.uitgeverijvandeberg.nl & www.streekboeken.nl

Ten geleide

Op goei gevuul is een vormleer van de Meierijse dialecten. Een vormleer beschrijft de structuur of de opbouw van een taal. Talen en dialecten bestaan uit verschillende componenten. Een taal bestaat op de eerste plaats uit woorden. Al die woorden samen vormen de woordenschat of het lexicon van een taal. In een woordenboek zoals Van Dale wordt de woordenschat zo volledig mogelijk beschreven. In een dialectwoordenboek kan men ook volstaan met een opsomming van de woorden die afwijken van het Nederlands. Een dergelijk woordenboek noemt men ook wel een idioticon. Aan het woord zijn twee aspecten: de woordvorm en de woordbetekenis, dus de naam en de zaak.

Bijvoorbeeld:

* = sterretje,
Stern,
star,

Op de tweede plaats bestaat een taal uit klanken. Ieder woord wordt gevormd door een combinatie van verschillende klanken. Een dialect verschilt niet alleen van de standaardtaal doordat het bijzondere woorden heeft, maar ook doordat er uitspraakverschillen zijn. Dan is er een onderscheid in klanken. De studie van klanken noemt men fonologie of klankleer.

Voorbeeld:

huis = *haus, hois, hùis, huus, hoês, uis*

Op de derde plaats kun je van woorden nieuwe woorden maken en ook dat, de woordvorming, is een bouwsteen van taal. Van *mus* kun je *musje* en *mussen* afleiden of *huismus* of *mussenveer* vormen. De studie van de woordvorming noemt men morfologie.

Ten slotte wordt taal gevormd doordat woorden op verschillende wijzen samen een zin vormen. Zinstructuur is het onderwerp van de syntaxis (zinsbouw). De drie aspecten klankleer, vormleer en zinsbouw noemt men van oudsher samen de grammatica van een taal. De grammatica (of spraakkunst) bestaat in feite uit de regels, volgens welke woorden en zinnen gevormd worden.

De onderdelen waaruit de grammatica is opgebouwd, zijn:

lexicon

fonologie

morfologie

syntaxis

De woordenschat van ons dialect menen wij al uitgebreid beschreven te hebben in *Èige grèij. 'n Meierijs woordenboek* (1996). De vormleer is nu aan de orde. We nemen dus de morfologie en de syntaxis onder de loep. De fonologie of klankleer van ons dialect vormt hier niet het onderwerp van dit boek. Dat wil echter niet zeggen dat klankverschijnselen die ons dialect typeren, niet aan de orde worden gesteld. Palatalisering (het verder naar voren in de mond uitspreken van klinkers) komt bijvoorbeeld ruimschoots aan bod, omdat morfologische umlaut een rol speelt in meervoudsvorming, werkwoordvervoeging en de vorming van verkleinwoorden.

De indeling in hoofdstukken is gebaseerd op de woordsoorten. We beschrijven dus de vormleer van ons dialect per woordsoort.

Het centrale aandachtsgebied, het 'probleemgebied' vormt het gebied van de Noord-Meierijs dialecten, en dan weer de noordelijke helft

daarvan, *raowwég út d'n hoek van Roj* (Sint-Oedenrode) *tot Den Bosch èn van Uuje* (Uden) *tot Oss*. We hebben het dus over Noord-Brabant ten oosten van de Dommel, ten zuiden van de kleigronde aan de Maas, ten noorden van de dorpen die aan Eindhoven vastgroeiden en ten westen van het Land van Cuijk. Het dialect zoals wij dat zelf kennen van onze naaste familie, vrienden en burens vormt het uitgangspunt en dat zijn de dialecten van de plaatsen Berlicum, Middelrode, Rosmalen, Kruisstraat, Nuland en Den Dungen. We proberen telkens de andere Brabantse dialecten zoveel mogelijk in onze beschrijving te betrekken.

Cor en Jos Swanenberg, 2006.

Inhoud

	Ten geleide	5
	Inhoud	9
1	Zelfstandige naamwoorden	11
1.2	Meervoud	13
1.3	Verkleinwoorden	39
1.4	Afleidingen en samenstellingen	47
1.5	Eigennamen	51
2	Lidwoorden	65
3	Bijvoeglijke naamwoorden	69
4	Telwoorden	77
5	Voornaamwoorden	79
6	Werkwoorden	105
7	Voorzetsels	127
8	Voegwoorden	135
9	Bijwoorden	139
10	Tussenwerpsels	145
	Literatuur	149
	Ongepubliceerde bronnen (enquêtes)	153
	Flaptekst	154

vogel, boom, heer, zwaan.

1 Zelfstandige naamwoorden

Germaanse talen, waartoe onder andere het Nederlands, de Nederlandse dialecten, het Duits en het Engels behoren, kennen drie woordgeslachten: mannelijk, vrouwelijk en onzijdig. Dat kan tot uitdrukking komen in de verbuiging van het zelfstandig naamwoord, in de verbuiging van een bijvoeglijk naamwoord bij dat zelfstandig naamwoord en in de toekenning en verbuiging van lidwoorden en voornaamwoorden. In sommige talen is het systeem al voor een groot deel verdwenen; zo is er in het Engels nog maar één bepaald lidwoord *the* en wordt naar alle zaken die geen persoon aanduiden, verwezen door één persoonlijk voornaamwoord *it*. In andere talen zijn de drie woordgeslachten nog springlevend. Het Duits kent nog een naamvalssysteem voor ieder van de drie geslachten, met eigen lidwoorden en met verbuiging van de bijvoeglijke naamwoorden enz. Het Nederlands zit wat dat betreft hier tussenin, al maakt men in veel gevallen nog slechts onderscheid tussen onzijdig en niet-onzijdig. (Er komen in het Nederlands zinnestelsels voor als *hij geeft melk*. Met die *hij* wordt dan de koe bedoeld. Dat zou in ons dialect onmogelijk zijn.) Niet alle woorden hebben in het Meierijs hetzelfde woordgeslacht als in het Nederlands. Zo zegt men bijvoorbeeld:

d'n asfalt voor het asfalt

de beton voor het beton

de cement voor het cement

d'n blok voor het blok

d'n handvat voor het handvat

de bist voor het beest, en dan met name een koe

de kèrkhof voor het kerkhof
de lózzie voor het horloge
de midde voor het midden
de nést voor het nest
de skùim voor het schuim
de taaw voor het touw
de zweet voor het zweet
de zwoerd voor het zwaard
't mès voor de mest
't meziek voor de muziek
't mesien voor de machine
't febriek voor de fabriek
't stof voor de stof (weefsel, doek)

Woordgeslacht van zelfstandige naamwoorden bepaalt de selectie en verbuiging van lidwoorden, bijvoeglijke naamwoorden en voornaamwoorden. Hierop komen wij bij de desbetreffende woordcategorieën uitgebreid terug.

Alleen eigennamen worden verbogen: *dè's Janne fiets* naast *Jan hi z'n fiets trug*; *dees is vur Henke* naast *Henk lust dees wèl* en *d'n hond bét Anna's* naast *Anna skupt d'n hond*.

In dit hoofdstuk worden meervoud, verkleinwoorden, andere afleidingen en samenstellingen en de eigennamen behandeld.

1.2 Meervoud

Meervoudsvorming vindt in de Noord-Brabantse dialecten op zeer onregelmatige wijze plaats. Er zijn minstens 9 manieren om meervoud te vormen. De meeste meervouden worden evenals in het Nederlands gevormd door een uitgang toe te voegen. Daarbij krijgt het merendeel van de zelfstandige naamwoorden in de Noord-Brabantse dialecten de meervoudsuitgang -e, het equivalent van -en met de in Noord-Brabant gebruikelijke weglating van de -n (n-deletie). Maar daarnaast komt ook meervoudsvorming op -es en -er(s) voor en in het oosten bovendien meervoudsvorming zonder uitgang, eventueel metumlaut of andere klinkerverandering. Meervoudsvorming op -s wordt over het algemeen net als in het Nederlands bepaald door de vorm en klank, dus door de morfologisch-fonologische structuur van het zelfstandig naamwoord. Dat wil zeggen dat het woord eindigt op een klinker of met een onbeklemtoonde laatste lettergreep *-el*, *-er*, *-en*, *-em*, *-erd*. De Brabantse meervouden op -er corresponderen min of meer met de gestapelde, of dubbele, meervouden op -eren in het Nederlands die voorkomen bij een twintigtal onzijdige woorden waaronder *bladeren*, *eieren*, *goederen*, *kalveren*, *kinderen*, *lammeren*, *liederen*, *raderen*, *runderen* en *volkeren*.

Meervoudsvorming is een van de capita selecta in deel 1 van de *Morfologische Atlas van de Nederlandse Dialecten*. Her en der zullen daarom de door ons geconstateerde vormen in de noordelijke Meierij worden vergeleken met de gegevens van de *Morfologische Atlas van de Nederlandse Dialecten* (MAND) of de enquête-gegevens uit de archieven van het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten* (WBD), die digitaal toegankelijk zijn via www.ru.nl/dialect. Daarbij zullen ook de vormen voor

West- en Midden-Noord-Brabant vaak in het overzicht betrokken worden.

Limburgs

Wij willen niet te veel over de grens naar buurprovincie Limburg kijken maar maken toch even een beknopte vergelijking op basis van de twee Limburgse deeltjes uit de serie *Taal in Stad en Land*. Volgens Bakkes (2002: 33) zijn de regels van de meervoudsvorming in het Limburgs heel simpel:

-onzijdige woorden krijgen -er: *dùrp-dùrper* (dorpen), *daak-daker* (daken),

-mannelijke woorden krijgen umlaut: *s(j)tool-s(j)teul* (stoelen); ook verandert hun sleптоon in stoottoon: *s(j)laag-s(j)laeg* (slagen); woorden met klinkers die geen umlaut kunnen krijgen, veranderen soms van toon; ze krijgen een -e en verzachten indien mogelijk de eindmedeklinker: *breef-breve* (brieven), *reek-reke* (rieken),

-vrouwelijke woorden krijgen -e: *trap-trappe* (trappen)(trap is overigens mannelijk in het Brabants en ook in het Standaardnederlands, maar in het Limburgs kennelijk niet).

Er zijn veel uitzonderingen, maar zo ziet het er wel heel overzichtelijk uit. Het lijkt er op dat de meervoudsvorming op -er in Limburgse dialecten een nog ruimere toepassing heeft gekregen dan in het Brabants (en het Nederlands), zoals ook het geval is in het Duits.

Voor het Maastrichts komen Salemans en Aarts (2002: 60-62) niet tot een dergelijk gestructureerd overzicht, maar uit de voorbeelden blijkt dat meervoudsvorming op -er ook hier is gereserveerd voor onzijdige woorden: *mets-metser* (messen), *hoes-hoezer* (huizen). Woordgeslacht lijkt geen rol te spelen bij meervoudsvorming met verandering van klinker en toon in Maastricht.

Meervoudsvormen op -e

De meeste zelfstandige naamwoorden krijgen zoals gezegd de meervoudsuitgang -e, het equivalent van -en met weglating van de n (n-deletie), zoals:

bal-balle (ballen)

kiep-kiepe (kippen)

meid-meide (meiden)

mins-minse (mensen)

mond-monde (monden)

neus-neuze (neuzen)

oog-ooge (ogen)

vrouw-vrouwe (vrouwen)

want-wante (wanten)

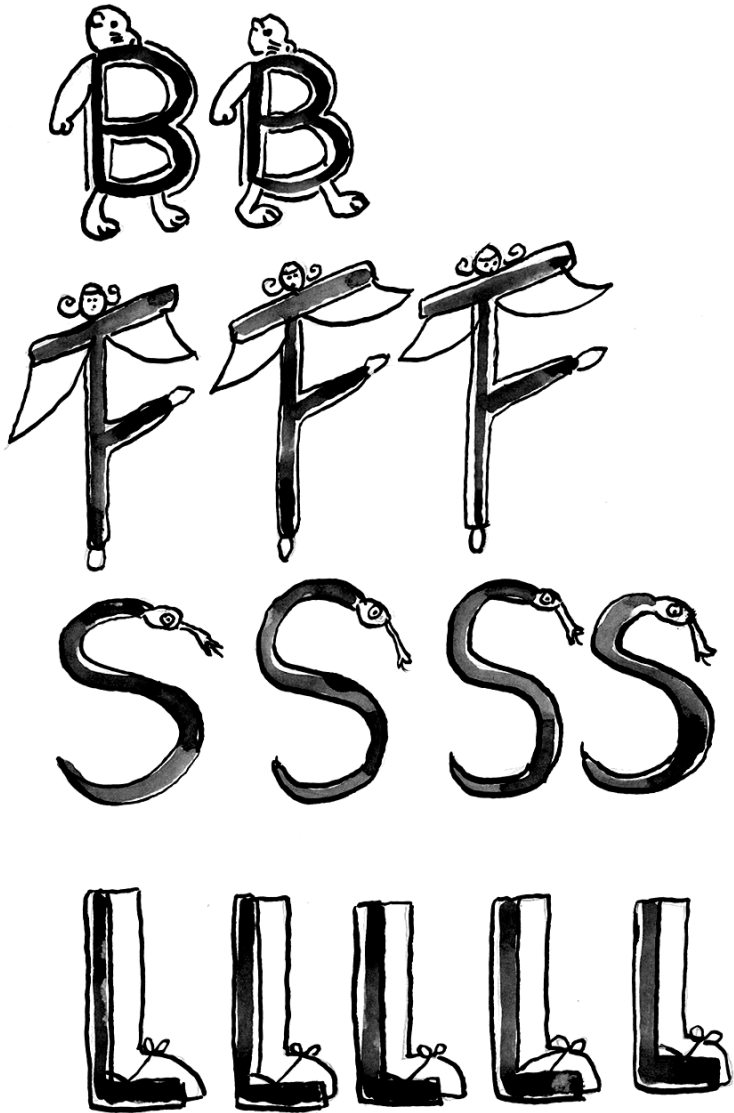
wiel-wiele (wielen)

mesien-mesiene (machines)

Onverwacht is *bizzem-bizzeme* (bessen), omdat in het Nederlands de meervoudsvorming van woorden op -em met -s geschiedt: bezem-bezems en in het Brabants is dat in andere gevallen ook zo: in de enquête van Schrijnen, Van Ginneken en Verbeeten (SGV) uit 1914 heeft heel Oost-Noord-Brabant *bessem-bessems* voor bezems. Mogelijk komt dat omdat *bizzem* een verzwakte vorm van *bezing* is (vgl. Midden-Brabants *buisem* voor bunzing, algemeen Noord-Brabants *bukkem* voor bokking), en woorden op -ing hebben gewoonlijk een meervoud op -e (maar niet altijd, zie de volgende paragraaf).

In het Midden-Brabantse dialect van Tilburg kan deze meervoudsvorming in een aantal gevallen gepaard gaan met verkorting van de vocaal (Boutkan en Kossmann 1996: 54):

jood-jódde (joden)

birre, feeje, slange, lèirze.

Het Noord-Meierijs verkort *jód* al in het enkelvoud. In het volgende voorbeeld van verkorting uit het Tilburgs heeft het zelfstandig naamwoord een -d aan het einde, die voor de meervoudsuitgang -e - in een -j- is veranderd:

hùid-höje (huiden)

De verzwakking van intervocalische -d- is zeer gebruikelijk in Brabantse dialecten en in substandaardtaal in het algemeen: rode / rooie, kwade / kwaaië / kaoie.

Een klinkerverlenging werd in de MAND-gegevens geconstateerd bij *paote* (potten, Oirschot en Gerwen) en *kaame* (kammen, Rijkevoort). De meervoudsvorming bij potten en kammen blijkt zeer gevarieerd in Noord-Brabant, zo zullen we verderop nog zien.

Meervoudsvormen op –s

Woorden die eindigen op een klinker krijgen net als in het Nederlands een -s in het meervoud:

actie-acties

accu-accu's

auto-auto's

geminte-gemintes (gemeentes)

toffee-toffees

Andere Nederlandse woorden die in het meervoud een -s krijgen toegevoegd worden in het dialect op dezelfde wijze behandeld:

èkker-èkkers (akkers)

sleutel-sleutels

wage-wages (wagens)

deuske-deuskes (doosjes)

hunje-hunjies (hondjes)

Minder vanzelfsprekend zijn *gruunte-gruuntes* (groenten) en *hekke-hekkes* (hekken). Hoorn en doorn zijn *hórre* en *dórre* in het Oost-Brabant en ook die hebben een meervoudsvorm op -s.

In de SGV-enquete (Schrijnen, Van Ginneken en Verbeeten, 1914) is het woord 'aderen' afgevraagd. In Oost- en aansluitend Midden-Brabant wordt *ojjers*, *aojers* opgegeven (de SGV-enquete werd niet afgenomen in West-Brabant, maar het WBD laat daar vooral *aojers* en incidenteel *aojere* zien). Vught, Lith en Megen hebben *aojer*, waarbij samenvaal tussen enkelvoud en meervoud optreedt (zie verderop). Merkwaardig zijn de opgaven uit het zuiden van het Land van Cuijk (Oploo, Boxmeer en Maashees) en de omgeving van Budel (Soerendonk, Budel en Westershoven) die *aore(n)* luiden.

Sommige persoonsnamen krijgen in ons Meierijse dialect net als in het Nederlands een -s: *juuffrouw-juuffrouws*, *neef-neefs*, *bruur-bruurs*. In de MAND wordt *bruurs* inderdaad voor Oost-Brabant gegeven. Opmerkelijk is het paar *broer-bruurs* dat voor Bakel en 's-Hertogenbosch wordt genoemd omdat daar naast de -s ook palatalisatie als meervoudsaanduiding aanwezig is. De enkelvoudsvorm is in ons Meierijse dialect *bruur* en de klankontwikkeling sluit aan bij *gruun*, *vrute* en *zuut*. Het is een geval van secundaire umlaut. Analoog aan de i-umlautsvormen bij woorden als groen, wroeten, zoet enz. heeft broer in de Brabantse dia-

lecten (met uitzondering van het uiterste westen met Bergen op Zoom en de Westhoek) *bruur* als vorm (Weijnen 1937: 85-88).

Ouderwets zijn inmiddels de afleidingen *geneefs*, *gebruurs*, *gezusters* waarin het voorvoegsel *ge-* aangeeft dat de genoemde personen bij elkaar horen. Het meervoud van *oom* kan *oomes* zijn, maar in het enkelvoud kan men ook *oome* zeggen, vooral als de eigennaam daarop volgt (mogelijk is er analogie met *tante-tantes*). Er is overigens invoeging van n (n-insertie) voor h en klinkers: *oomen Harrie*, *oomen Addrie* die ontbreekt bij *tante*.

In de MAND zijn kaarten opgenomen voor zoon-zonen en knecht-knechten. Voor zonen is er in Noordoost-Brabant een meervoudsuitgang –s en in West-Brabant de uitgang –e. Zuidoost-Brabant heeft een meervoud zonder uitgang, al of niet met voor in de mond gevormde klinker (palatale vocaal) (dus ruwweg gezegd *zoon* of *zeun* als meervoudsvorm). Zoals zojuist het vreemde koppel *broer-bruurs* werd opgemerkt, werd ook nu palatisering bij een –s-uitgang opgetekend, en wel voor Wouw, Willemstad, Steenbergen, Dongen en Almkerk. Daar zal men dus naast het enkelvoud *zoon* een meervoud *zeuns* bezigen. Voor knechten heeft Oost-Brabant de meervoudsuitgang –s en West-Brabant de uitgang –e, maar de –s werd in het westen ook genoteerd voor Ossendrecht, Fijnaart en Zevenbergen. Ook zijn er twee uitgangsloze meervouden opgetekend voor Leende en Oirschot, maar omdat er geen informatie wordt gegeven over de kwaliteit van de vocaal is het niet zeker of enkelvoud en meervoud daarmee samenvallen.

Er lijkt dus een tegenstelling oost (meervoud op -s) versus west (meervoud op -e) te bestaan bij de persoonsnamen. Michel de Koning uit Oud Gastel in West-Brabant geeft evenwel meervouden op –s: *broers*, *neefs*, *knééchs* en *zeuns*, maar merkt daarbij op dat alleen ouderen (50 plus) dat nog zeggen en dat *knééchte*, *neeve* en *zeune* eigentijdser is.

Wéés is het meervoud van nog zo 'n persoonsnaam; het is een vrijwel verdwenen meervoud van *wijf*. Die vorm is volgens De Bont (1962: 80) niet uit *wijfs*, maar uit een oudere vorm *wives* ontstaan (*wéjs* zou corres-

ponderen met *wijfs*; de monoftong in *wéés* wijst volgens hem dus op een oudere ontwikkeling).

Het merendeel van deze persoonsnamen behoort tot de verwantschapstermen (neef, broer, zoon). Daartoe behoort ook *wijf* dat immers naast vrouw in het algemeen in dialecten vooral ook echtgenote betekent. In de MAND wordt gesteld dat dit ook de reden van de meervoudsvorming van knecht (*knééchs*) is: dat is ook een persoonsnaam met een relationele betekenis, al bestaat die relatie dit keer niet uit verwantschap.

Woorden eindigend op meerdere medeklinkers (een consonantcluster) met –m laten in dialecten in onze regio soms ook –s als meervoudsuitgang toe: *èrms* (armen), *helms* (helmen), maar de meervouden *èrm* (zonder uitgang) en *helme* zijn toch gebruikelijker.

Bijzondere vormen zijn *draojs* en *sloojs*, het meervoud van draad resp. sloot, die werden gegeven voor Alphen resp. Ulicoten en Baarle-Nassau. We komen hieronder op deze vormen terug.

Meervoudsvormen op –e of op –s

Bij zelfstandige naamwoorden die op –el eindigen, kan men zowel de meervoudsuitgang met –e als die met –s vinden:

ikkel-ikkele/ ikkels (eikels)

wortel-wortele / wortels

kroesel-kroesele / kroesels (kruisbessen)

mòzzel-mòzzele / mòzzels (mazelen)

nittel-nittele / nittels (brandnetels)

stoppel-stoppele / stoppels

Naast woorden op –el, kennen ook enkele woorden op –ing beide mogelijkheden, maar *rekenings*, *teekenings* en *verdiepings* klinken onder-tussen erg ouderwets en worden alleen nog gezegd door oudere

dialectsprekers. Willem Iven spreekt in zijn verhalenbundel *Zestig* (1993) nog van *storings*. Voorts komt *lucifèrre* voor naast *lucifèrs*, evenals *bótramme* naast *bótrams* (boterhammen).

Meervoudsvormen op -es

Ook is er meervoudsvorming op –es: *kirres* (keren), *kniejes* (knieën), *skeejnes* (schenen) en in het kaartspel *hartes*, *kleeveres*, *ruites* (ouder *raotes*), *skuppes*. Volgens De Bont (1962) zijn hier de beide meervoudsuitgangen –en en –s versmolten, zodat de basisvormen van deze woorden *kerens*, *hartens* etc. zouden zijn. Schönfeld (1959: 125) noemt als Vlaams-Brabantse voorbeelden *beddens* en *kousens* voor Elsene. In de ongepubliceerde grammatica van Van den Eerenbeemt (1930) voor het dialect van 's-Hertogenbosch wordt ook nog *kantes* (kanten) genoemd. Opmerkelijk is bovendien *gaanzes* (ganzen) dat in de MAND voor Fijnaart werd genoteerd.

Meervoudsvormen zonder uitgang en met umlaut

Er is in de oostelijke helft van Noord-Brabant een groot aantal zelfstandige naamwoorden waarbij de meervoudsuitgang -e- is verdwenen. In het licht van de historische ontwikkeling, in diachroon opzicht, mag men eigenlijk niet spreken van meervouden zonder uitgang, want de huidige vormen zijn het gevolg van een weglating van de –e die al in het Middelnederlands is ingezet. “Reeds in het mnl. vindt men van dit apocoperingsproces sporen, bv. *hoey* voor *hoeje* uit *hoede* hoeden, *vaat* uit *vate* vaten. Bedoelde substantieven van de sterke declinatie hebben zich aan de machtige invloed van de n-stammen weten te onttrekken en zich klankwettig verder ontwikkeld.” (De Bont 1962: 335-336).

Meervoudsvormen zonder uitgang krijgen meestal umlaut in Oost-Brabant. De term umlaut betekent dat een klinker onder invloed van een andere klank in het woord, i.c. de meervoudsuitgang, veranderd is van uitspraak. Die verandering behelst palatalisering, hetgeen wil zeggen dat een klinker verder naar voren in de mond wordt uitgesproken.

Meervoudsvormen zonder uitgang en met umlaut zijn bijv.:

boom-beum (bomen)

hoop-heup (hopen)

schoof-skeuf (schoven)

paol (ouder *pool*)-*peul* (palen)

stoewl-stuuyl (stoelen)

voewt-vuuft (voeten)

boek-buuik (boeken)

Enkele van deze vormen zijn in het huidige Noord-Meierijs erg archaisch. Reeds in Weijnen (1937: 120) wordt *vuuft* nauwelijks nog opgegeven. Een vorm als *beum* leeft daarentegen nog altijd voort.

Het woord boom is behandeld in kaart 1.6.1.8. in de MAND. Palatale klinkers (vormen als *beum*) komen in de oostelijke helft van Noord-Brabant voor, vanaf de lijn Den Dungen, Oirschot en Reusel. Someren heeft palatalisering én –e op die kaart.

Waar wij het paar *boom-beum* kennen, spreekt men verder naar het zuiden en het oosten van Noord-Brabant *bóm* verkort uit; het meervoud luidt er meestal *bòjm* of *baojm*. De MAND heeft voor Bakel, Helmond en Deurne inderdaad vormen zonder umlaut en zonder uitgang genoteerd. In het Tilburgs wordt *beum* ook gebezigd, zij het als archaische vorm (Boutkan en Kossmann, 54).

In de SGV-gegevens is het patroon nog eenduidiger: umlautsmeervoud zonder uitgang in het oosten vanaf de lijn Den Dungen, Oirschot en Reusel (*beum*, *buim*, *bùm* of *buum*) en ten westen daarvan *boome*.

Het kaartje bij voet-voeten in de MAND laat duidelijk een ander patroon zien dan boom-bomen en bevestigt nog eens dat de meervoudsvorm zonder uitgang en met palatale klinker voor voeten beperkt is tot het zuidoosten (Land van Cuijk en Peelland en daarbuiten alleen in Oirschot). Het patroon bij stoel-stoelen en haak-haken zit tussen die twee in en laat vormen zonder uitgang en met palatale klinkers (*stuu(j)l*,

hùik) in Oost-Brabant zien maar her en der ook *stoele* resp. *haoke*. Naast deze vorm *vuu(j)t* komt ook *voet* als meervoudsvorm in het zuidoosten voor, die in de typering van deze tekst bij de uitgangsloze meervouden met samenvallend met de enkelvoudsvorm zou thuishoren. Dat geldt ook voor *stoel* (Reusel) en *haok* (Oirschot). De SGV-gegevens voor haken laten eenzelfde beeld zien: uitgangsloze meervoudsvormen met palatalisering vooral in het oosten en zuiden van oostelijk Noord-Brabant, maar toch overwegend *haoke*. De vormen *haok* en *hùike* komen ook voor.

De meervoudsvorm *scheep* (schapen) wordt in de MAND gegeven voor Bakel, Leende, Budel en Haps (zie verderop).

De meervoudsvorm *buuk* voor boeken is in de SGV beperkt tot het Land van Cuijk, Budel, het Kempenland en het Peelland. Bergeijk kent een ontronde meervoudsvorm met *biek* (cf. Hoppenbrouwers 1996: 37). In overig Oost-Noord-Brabant zegt men gewoon *boeke*.

Bij palen laat de SGV meervouden met umlaut en zonder uitgang zoals *peul* zien in het gehele Land van Cuijk en in Rosmalen, Den Dungen, Uden, Bakel, Deurne en Soerendonk. Voor het overige wordt *poole* of *paole* gegeven, behalve in Valkenswaard waar *paol* werd genoteerd.

In het geval dat het zelfstandig naamwoord op een -d eindigt, heeft de oorspronkelijke uitgang -e er voor gezorgd dat die toenmalige -d- tussen twee klinkers (intervocalische -d-) in een -j- is veranderd:

brood-breuj (broden)

draod (ouder *droad*)-*dreuj* (draden)

hoewd-huuj (hoeden)

Volgens de draad-kaart in de MAND gaat het oostelijke *dreuj*-gebied over in een Midden-Brabants *draoj*-gebied. West-Brabants heeft *draoje* net als Boxtel en 's-Hertogenbosch. De SGV-gegevens voor hoeden

laten iets dergelijks zien: een Oost-Brabants *huuj*-gebied gaat over in een Midden-Brabants *hoei*- en *hoeie*-gebied.

In de drie onderstaande paren is waarschijnlijk analogie van toepassing geweest, vergelijk ook het voorbeeld uit Salemans en Aarts (2002: 62), *poet-pu* (poten).

poot-peuj (poot-poten)

sloot-sleuj (sloot-sloten)

slot-sleuj (slot-sloten)

In het materiaal van Willems (1885-1890) werd voor Sint-Oedenrode *poot-peut* vastgelegd. In West-Brabant ontbreekt de meervoudsumlout, maar in enkele plaatsen (Ulicoten, Baarle-Nassau) heeft *sloot* wel een afwijkende meervoudsvorm: *sloojs*. *Slot* is daar in het meervoud gewoon *sloote*. In de MAND werd voor Alphen voor draden *draojs* opgegeven.

Een ander geval van verandering van de eindconsonant is *vronk-vrung*; een *vronk* is “een worstvormig kussentje dat om de heupen onder de rok gedragen wordt, zodat de rok mooier afhangt” (Van Gompel 2002: 157 en 2006: 216).

In de Noord-Meierijse dialecten ontbreken umlautgevallen bij de meervoudsvorming van woorden met de korte vocalen -o- en -a-(tenzij ze daarbij ook gerekt worden, *slot-sleuj*, *slag-sleeg*).

Ook in het Kempenlands zijn zulke gevallen heel zeldzaam: enkel *zok-zùk* (sokken), *rank-rèng* (ranken), *kam-kèm* (kammen, bijv. van kippen), *gang-gèng* en *dop-dùp*. Voor Zuidoost-Brabant (met Reusel, Cranendonck en het Peellandse dialectgebied) valt daar nog *dochter-dùchter* aan toe te voegen, zoals te zien is op de kaart in de Klankgeografie van het WBD (2000: 126). Verder naar het oosten in de centrale Meierij zijn ze veel gewoner; Renders (ongepubliceerde aantekeningen bij vragenlijsten, welke in de periode 1930-1961 door J.M. Renders zelf bij zegsli-

den werden ingevuld, archief WBD, Radboud Universiteit) noteerde o.m. voor Boekel:

tak-tèk

zak-zèk

bak-bèk

bos-bus

klomp-klump

De gegevens uit de SGV-enquete laten voor bakken zien dat er maar twee vormen in gebruik zijn: *bèk* is in oostelijk Noord-Brabant beperkt tot het Land van Cuijk en het uiterste zuiden (Heeze, Budel en Deurne) en elders zegt men *bakke*.

Het begrip jassen levert in de SGV-enquête een vergelijkbaar beeld op: Land van Cuijk, Budel en Peelland kennen de vorm *jès*, elders spreekt men van *jasse*. Palatalisatie van de -a- in rand bij meervoudsvorming laat in de SGV weer hetzelfde beeld zien. Voorts vonden wij in de SGV *kènt* voor kanten (Vortum-Mullem en Bergeijk). In de MAND vinden we o.m. palatale klinkers in Bakel, Leende, Budel en Haps (*tèk* of *tèik* voor takken), nog eens Haps (*pùt* voor potten) en Gerwen (*kèm* voor kammen).

Als we in ouder materiaal kijken, zien we verder naar het westen ook gevallen van dit type meervoud bij de korte vocaal -o-. In de enquête Willems (1885-1890) wordt voor Sint-Oedenrode namelijk *töp*, *döp*, *köp* en *stök* (toppen, doppen, koppen, stokken) vermeld.

Umlautsvormen met behoud (of terugplaatsing) van de uitgang zijn in de MAND *kèmme*, *kèime* voor resp. Maren-Kessel en Someren, *stuule* voor Leende en *hùike* voor Borkel. Meervoudsvormen van dit type lijken ons compromisvormen, die onzekerheid bij dialectsprekers verraden in een taalgemeenschap en een tijd waarin dialecten snel hun primaire kenmerken verliezen. Min of meer hypercorrecte meervouden waarbij een

uitgang met umlaut wordt gecombineerd zijn hiervan het gevolg. Niet toevallig bevinden de plaatsen zich dicht bij de grote dialectgrenzen in oostelijk Noord-Brabant: Someren ligt aan de rand van de Peel in Zuid-oost-Brabant en daarmee dicht bij de grens van het Oost-Brabantse dialectgebied met het Weertlandse dialectgebied in Nederlands Limburg; Leende en Borkel liggen vlak bij de grens met het Cranendonkse dialectgebied, dat in feite samen met het Dommellandse gebied in Belgisch Limburg een onderdeel vormt van het West-Limburgs (Swanenberg 2005). Deze dialectsprekers zijn dus bekend met grote verschillen in dialectsystemen, waardoor ze wellicht gevoeliger zijn voor ‘dialectwijfel’.

Meervoudsvormen zonder uitgang en met verlenging

De volgende wijze van meervoudsvorming behelst de meervoudsvorming zonder uitgang maar met verlenging van de klinker. De desbetreffende woorden hebben vaak ook in het Nederlands een meervoud met gerekte klinker. Dat wordt veroorzaakt door de historische ontwikkeling van die woorden. De rekking of verlenging treedt op bij sterke substantieven met korte klinker die gevolgd wordt door een consonant (vatvaten). Daarbij verandert in het Meierijs soms ook de kwaliteit van de klinker licht.

dag-daag (dagen)

glas-glaos (glazen)

skip-skeep (schepen)

wég-weeg (wegen)

In de MAND laten de kaarten bij weg-wegen (1.6.1.20) en dag-dagen (1.6.1.21) meervoudsvorming zonder uitgang maar met klinkerverlenging zien in de oostelijke helft van Noord-Brabant. Den Dungen, Oirschot en Hilvarenbeek resp. Vessem vormen de westgrens. Budel heeft samenval van enkelvoud en meervoud bij weg en Reusel heeft dat

bij dag. Zundert en Breda hebben geen verlenging van de klinker: *dagge*.

De volgende MAND-kaart, schip-schepen, toont ons dat Oost-Brabant *scheep* kent tegen West-Brabants *scheepe*. De grens blijft ongeveer hetzelfde, want loopt nu ten westen van Nistelrode, Oirschot en Vessem. Den Dungen heeft samenval bij schip en opvallend is het Bakelse *scheeps*.

Ook *glaos* als meervoud zonder uitgang en met verlenging heeft weer dezelfde westgrens in Noord-Brabant. De verlenging ontbreekt in Zundert, terwijl Nistelrode bij glas samenval van enkelvoudsvorm heeft.

De kaart van daken laat een ander patroon zien want het uitgangsloze meervoud is nu beperkt tot Brabant ten zuiden van Beek en Oirschot, tot de Kempen en de Peel dus. In de MAND heet Oost-Brabant nu “aangestast” in zijn patroon van de verspreiding van het uitgangsloze meervoud. In Zundert en Loon op Zand ontbreekt overigens de verlenging: *dakke*.

Het volgende geval van rekking kent geen parallel in het Standaardnederlands:

brief-briëf (brieven)

Dit paar komt in de SGV verspreid voor over de oostelijke helft van Noord-Brabant, afgewisseld door *brief-brieve*, waarbij de klinker niet verandert. In het Land van Cuijk is *briëf* ook de meervoudsvorm, maar bovendien ook de enkelvoudsvorm, zodat we daar niet van rekking kunnen spreken.

Ook bij dit type heeft in het geval dat het zelfstandig naamwoord op een -d eindigt, de oorspronkelijke uitgang -e er voor gezorgd dat de -d- in een -j- is veranderd:

rad-raoj (raderen)
gebod-gebooj (geboden)
lid-leej (leden)
smid-smeej (smeden)

Niet door verlenging ten gevolge van meervoudsvorming is het volgende koppel ontstaan: *pèrd-pèird* (paarden). West-Brabant (i.c. Oud Gastel) heeft voor paarden *pèir(d)e*. Het uitgangsloze meervoud *pèird* is hier lang gebleven omdat er oorspronkelijk -e achter kwam, terwijl *pèrd* kort werd net als in de werkwoordsvormen van tweede en derde persoon enkelvoud, *steeke-ik steek-hij stikt*. Dat lijkt ook aan de hand bij *bòs-baos* (baas-bazen), uit het Reusels van Van Gompel (2006: 214). De meervoudsvorm heeft zich onttrokken aan de Meierijse verkorting omdat er oorspronkelijk een uitgang aanwezig was. Een lettergreep mag niet te zwaar worden en de klinker in één woord met een lettergreep kan daarom worden verkort, een woord van twee lettergrepen kan zijn lange klinker echter handhaven. (vergelijk Van Oostendorp 2004).

Meervoudsvormen zonder uitgang en met verlenging en umlaut

Enkele zelfstandige naamwoorden hebben een meervoudsvorm met zowel umlaut als rekking van de klinker:

hof-heuf (hoven)
zóg-zeug (zeugen)
slag-sleeg (klappen)

Voor Oerle noteert De Bont ook o.a. *staf-steef* (1962: 340). Voor Reusel geeft Van Gompel *schot-scheut* (2006: 214) en *skot-skeut* is opgetekend in de enquête Willems voor Sint-Oedenrode. In de Peellandse dialecten van het zuidoosten van Noord-Brabant komt ook nog voor *rand-rèind*, *band-bèind* (randen, banden) en *pad-pèij* (paden). In de MAND werden voorts *pot-pùit* voor Bakel en *kam-kèim* voor Haps opgegeven.

Meervoudsvormen zonder uitgang en met klinkerverandering

haus-haos (huizen)

laus-laos (luizen)

maus-maos (muizen)

De West-Germaanse *û* heeft zich in het Meierijs ontwikkeld tot de tweeklank *-au-*. Die situatie is voor een *-s* behouden gebleven. Dat leidt tot vormen als *haus*, *thaus*, *maus*, *laus*, *sauze* (suizen), *vaust* en *kraus*. Deze tweeklank heeft zich echter ook in veel woorden verder ontwikkeld tot *-ao-*. Deze monoftongering vond o.m. plaats in *kaol* (kuil) en *braon* (bruin). Blijkbaar heeft de meervoudsuitgang bij woorden als muizen en huizen ook deze monoftongering tot gevolg gehad. Die uitgang verdween vervolgens door het wegvallen van een lettergreep aan het einde (apocope). Een vorm als *maos* is dus te verklaren doordat de *-s* daar oorspronkelijk niet aan het wordeinde stond maar nog werd gevolgd door een meervoudsuitgang *-e*.

In de Peellandse dialecten klinken deze paren als *hòjs-heus* en dan sluiten ze aan bij de meervoudsvorming met umlaut (vgl. Peellands *knòjpkneup* met het ter plaatse aangehaalde *hoop-heup*).

In Reusel komt een andere klinkerverandering voor:

staaf-staof (staven)

slaag-slaog (slagen)

Ook hier moet de oorspronkelijke meervoudsuitgang voorafgaand aan apocope de klinker beïnvloed hebben.

Meervoudsvormen zonder uitgang en zonder verandering van klinker

Tenslotte is er een groep die geen uitgang meer heeft, maar waarvan de klinker niet veranderd wordt. De meervoudsvorm is dus gelijk aan het enkelvoud. De woorden *appel, been, haand, haor, hond, kaart, knéént, knéúp, steen, taand, treej, skoewn, skaop, mònd, wùrm* en *haos* kunnen allemaal verwijzen naar één óf meer appels, benen, handen, haren, honden, kaarten, konijnen, knopen, stenen, tanden, treden, schoenen, schapen, maanden, wormen en hazen; de meervoudsvorm van hazen is dus gelijk aan die van huizen.

Men kan uit de context, zoals het lidwoord en het werkwoord, natuurlijk opmaken of er sprake is van meervoud dan wel enkelvoud:

de hond van Háskes gòn wir tekeer (meervoud: de honden)

d'n hond van Háskes gi wir tekeer (enkelvoud: de hond)

Ook bij deze categorie hoort de meervoudsvorming van bode: *booi*. Hier vallen in ons dialect enkelvoud en meervoud weer samen. Uit de SGV-gegevens voor 'boden' blijkt dat meervoudsvorming op -e en -s in Oost-Noord-Brabant evenwel ook veel voorkomt. Voor Uden wordt zelfs een umlautsmeervoud *beuj* gegeven.

De MAND behandelt steen op kaart 1.6.1.7. In de oostelijke helft van Brabant komt *steen* als meervoudsvorm voor, maar her en der ook *steene*, welke vormen ook West-Brabants zijn. De grens van het uitgangsgloze meervoud loopt ten westen van Almkerk langs Oisterwijk naar Hilvarenbeek en daarmee iets westelijker dan de grenzen van de umlautsmeervouden. Een vergelijkbaar patroon laat *schaop* (schapen) in de MAND zien. Daarbij blijken Bakel, Leende, Budel en Haps palatalisering te kennen, hetgeen overeenkomt met de SGV, waar voor het Land van Cuijk en voor het Budelse dialectgebied *schùip* gegeven wordt. Ook voor honden komt umlaut in het meervoud voor: *heund*, dat

behalve in het Land van Cuijk, ook is opgetekend voor Lithoijen, Velp, Uden, Reek, Bakel, Geldrop en Waalre. Gerard van Maasackers uit Nuenen zingt *heund* in zijn lied over Cis Verdonk.

Kaart 1.6.1.33 van appel-appels laat zien dat samenvol van enkelvoud en meervoud Oost- en Midden-Brabants is met als westgrens Dongen, Tilburg en Hilvarenbeek. Die grens loopt nu dus nog westelijker dan bij steen-steen. Net ten westen van de *appel*-grens wordt *appele* gegeven voor Alphen. *Appels* komt overigens niet alleen in het westen maar verspreid over de hele provincie voor.

Het kaartje voor ganzen laat voornamelijk samenvol van enkelvoud en meervoud (*gaans*) zien in het Peelland en het Maasland (in de MAND werd *gans* als meervoudsvorm alleen maar opgegeven voor Haps).

De meervoudsvorming van het paar *kleed-kleej* hoort bij deze categorie maar de verandering van -d- in -j- maakt dat de meervoudsvorm verschilt van het enkelvoud.

In het paar *koew-koej* (koeien) is de -j- net als in het Nederlands voor de oorspronkelijke meervoudsuitgang ingevoegd als hiaatvulling, om vervolgens gehandhaafd te worden na het wegvallen van die uitgang.

De woorden *èrm* en *dèrm*, ouder is *èirm* en *dèirm*, horen ook bij deze groep en kunnen meervoud en enkelvoud zijn. Heel zelden hoort men, onder meer in het dialect van Loosbroek, de meervoudsvorm *èrms* (armen, in de zin van de ledematen) en *dèrms* (darmen); dan horen deze woorden bij het type meervoudsvorming op -s. In de MAND wordt *èrms* gegeven voor Nistelrode, Reek, Bakel en Someren. Voor het overige heeft West-Brabant de uitgang -e en Oost-Brabant geen uitgang en daarmee samenvol van enkelvoud en meervoud. De westgrens is Den Dungen, Oirschot en Reusel en doet weer denken aan de westgrens van deumlautmeervouden. Iets dergelijks geldt voor schoen-schoenen: het oosten heeft *schoen* in enkelvoud en meervoud en het westen heeft *schoene* in het meervoud, waarbij de grens weer loopt ten westen van

Den Dungen, Oirschot en Hilvarenbeek, met uitzondering van Dongen dat ook een uitgangsluut meervoud heeft. Opvallend is de umlaut in *schuun* te Haps.

Meervoudsvorming zonder uitgang waardoor samenval van enkelvoud en meervoud ontstaat, komt in Noord-Brabant in het noordoosten relatief veel voor. Het is een typerend kenmerk voor de Noord-Meierijsse dialecten, waar West-Brabant geen uitgangsluut meervoudsvorming kent en Zuidoost-Brabant vaker en indien mogelijk umlaut als meervoudskenmerk heeft.

Meervoudsvormen op –er (en in het westen op -ers)

Zoals in oudere stadia van het Nederlands en nu nog in het Duits zijn er woorden in het Meierijs die de uitgang -er in het meervoud krijgen:

èij-èijer (eieren)

hout-houter (stukken hout)

kalf-kalver (kalveren)

kéénd-kéénder (kinderen)

ding-dinger (dingen, spullen)

Voor *ding* worden in ons Meierijsse dialect drie meervoudsvormen genoteerd: *dinger* (spullen), *dinge* (kieren) en *ding* (abstracte zaken). De vorm *dings* (spullen, etenswaar) lijkt qua betekenis ook een meervoudsvorm, maar is van origine een tweede naamval.

In West-Brabant komt deze meervoudsvorming niet voor, maar spreekt men van (gegeven voor Oud Gastel):

ei-eiers (eieren)

kalf-kalvers (kalveren)

kiend-kienders (kinderen)

dieng/dienk-dienges/diengers (dingen)

éénd-éénters (einden)

véént-véénters (echtgenoten)

Opmerkelijk is de hyperdialectvorm *zwarters* die denigrerend gebruikt wordt voor mensen met een donkere huidskleur door Lonsdale-jongeren in Hank.

In de MAND wordt op de kaart van kind-kinderen niet naar de kwaliteit van de klinker gekeken. Oost- en Midden-Brabant hebben –er als uitgang, dan komt er een overgangsgebied met –ere en in het Markiezaat (vanaf Zevenbergen, Roosendaal en Huijbergen) komt –ers. Boutkan en Kossmann merken op dat in het Tilburgs de klinker in het meervoud korter is bij *kéénd-kénder*.

Hetzelfde patroon laat kaart 1.6.1.26 zien voor eieren, maar nu komt in het zuidoosten een vorm voor waarbij de sjwa van de uitgang in de stamvocaal versmelt: *èir* (Reusel, Geldrop, Gerwen, Beek, Bakel). Deurne heeft de stapelvorm *èirs*, die in het oosten onverwacht is (in het West-Brabantse Markiezaat vinden we wel *eiers*). Het is niet een –s meervoud van *eir*, waarbij de –r werd geïnterpreteerd als enkelvoud (metanalyse). Het kan immers geen geval van metanalyse zijn waarbij de –r in de enkelvoudsvorm werd opgenomen zoals we kennen uit Antwerpse en Vlaams-Brabantse dialecten (*aar-are* ‘ei-eieren’), want *èir* als enkelvoudsvorm komt in of rond Deurne helemaal niet voor.

De kaart voor ding-dingen laat in Oost-Brabant tot en met Baarle-Nassau en Lage Zwaluwe *dinger* zien en daarnaast verspreid over de hele provincie *dinge*. *Diengers* wordt alleen gegeven voor Wouw, Huijbergen heeft *dienges*. Ook nu is Deurne weer een bijzonder geval in het oosten met *dingers*.

Minder verbreid is de meervoudsvorm op -er bij het woord voor ‘kei’: *kèir* of *kèijer* (Elemans 1958, Vrenssen 2002), bij *bult*: *bulter* (Hoppen-

brouwers 1998: 26) en bij *lam-lammer*, *stek-stekker* (stokken), *lint-linter*, *lap-lapper*, *scherf-scherver*, *slet-sletter*, *spoon-spoonder* (spanen) en *klot-klotter* (De Bont 1962: 342-343). De vorm *lammer* wordt in de MAND genoteerd voor Rijkevoort, Helmond, Hilvarenbeek en Tilburg, elders in Noord-Brabant komen *lamme* en *lammere* als meervoud door elkaar voor. Zevenbergen heeft het voor die streek typische *lammers*.

In de MAND werd voor glazen *glaozer* genoteerd voor Budel en Eindhoven en voor vlooiën *vlooier* in Den Dungen.

Bij een aantal woorden die deze meervoudsvorming kennen, wordt de klinker veranderd (verlengd en verlaagd):

gat-gaoter (gaten)

Bij woorden die eindigen op een -d-, is deze -d- wederom onder invloed van de -e- in een -j- veranderd:

blad-blaajer (bladeren)

Ook in het Nederlands kennen we voorbeelden van woorden met een meervoud op -eren die ook klinkerverandering kennen: raderen, bladeren, gelederen. Uit de enquête die ca. 1885 door Willems werd afgenomen komt *raajer* (raderen) voor Sint-Oedenrode, waar Boekel, Lieshout en Oss *raoj* geven, hetgeen aansluit bij onze dialecten (want we hadden *raoj* al opgenomen bij het type meervoudsvorming met rekking). Voor Gemert werden *raajer* én *raoj* opgegeven. In het Midden-Brabants constateren Boutkan en Kossmann (1996: 54) bovendien *brood-broajer*, *draod-draajer* en *pòtlood-pòtloojer* (in alle drie gevallen kent het Noord-Meierijs hier meervouden met umlaut: dus eindigend op -euj). In de MAND wordt *draajer* voor Tilburg nog eens bevestigd.

De gangbare theorie rondom de meervoudsvorming op -er(en) of -ers stelt dat de betreffende woorden in een ouder stadium van het Neder-

lands tot één categorie hoorden (de oude onzijdige ez/az-stammen). De desbetreffende woorden zijn nog steeds onzijdig en bevinden zich in het domein van huishouden en boerderij (dat is inderdaad zo bij *eieren*, *goederen*, *kalveren*, *kinderen*, *lammeren*, *liederen*, *raderen* en *runderen*).

In het westen van Noord-Brabant werd net als in het Nederlands de -er begrepen als stamuitbreiding zodat -ers en -eren als stapelmeervoudsmorfeem konden ontstaan.

Vooralsnog kunnen we constateren dat Oost-Brabantse dialecten nog veel meer -er-vormen kennen dan het Nederlands -eren-vormen kent (hetgeen nog veel sterker geldt voor Limburg).

Merkwaardige meervouden

Zoals in het Nederlands *timmerlieden* bij *timmerman* hoort, kent het Noord-Meierijs *vröllie* (en *vrouwvolk*) als meervoudsvorm bij *vrommes* (vrouwmens, vrouwspersoon). Dat is dus geen meervoud van een woord op –man zoals in het Nederlands maar van een woord op -mens. Een man is een *manskèirel*, daarbij hoort als meervoudsvorm *mansvolk*.

Vreemd is de meervoudsvorm bij dahlia: *daliasse*. Nu is het wel zo dat een enkele dahlia in ons dialect *dalias* heet en het lijkt erop dat er bij de meervoudsvorming naar analogie van *kannidasse* (canada's, dat zijn canadese populieren) is gehandeld. Dat ligt meer voor de hand dan dat er in dit geïsoleerde geval een stapeling van de meervoudsuitgangen -s en -e(n) heeft plaatsgevonden.

Een vreemde meervoudsvorm is *knéést* voor knieën in Geldrop (Leopold 1882: 348). Het meervoud van knie is normaal gesproken *kniejes*. Enerzijds doet het knieënpaar aan een tweevoud (dualis) denken en anderzijds associëren we de vorm op –t met een verzamelwoord (collectivum). We hebben er echter geen enkel aanknopingspunt voor kunnen vinden.

Tot slot is er een aantal woorden dat enkel in het meervoud voorkomt, zoals *aasse* (as), *zoerkólle* (zuurkool), *euze* (de onderste rand van het dak), *hùikes* (knieholten, *op oew hùikes*, op je hurken), *hèrses* (herse-
nen), *orte* (etensresten), *gebruurs* (gebroeders), *gezusters*, *gruuzle-
mente* (gruzelementen), *pèine* (kweekgras, triticum repens), *spruite*
(boerenkoolplanten) en *rómme* (melk).

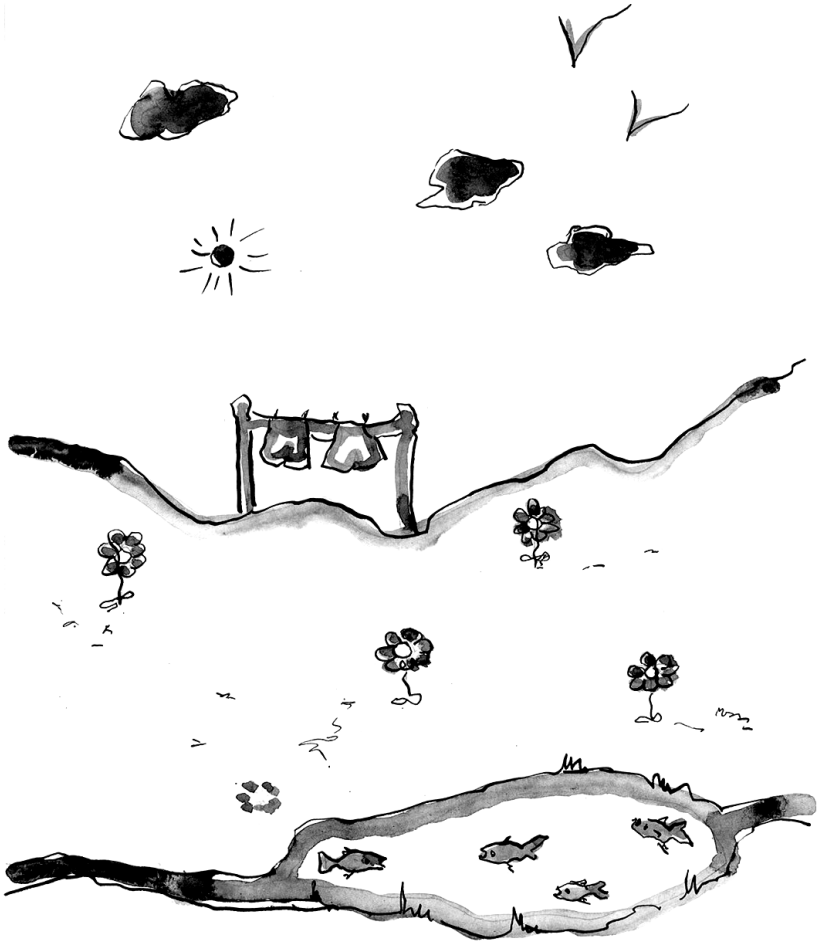
Conclusie

De verschillen binnen één plaats (de monotopische) en de geografische variatie laat de ontwikkeling van de meervoudsvorming door de tijd heen zien. Het hier geschetste beeld toont hoe vormen uit verschillende ontstaansperioden naast elkaar in een veranderend taalsysteem staan. De MAND verschaft ons daarbij een goed inzicht in de meer recente dialecttoestand. Naast de authentieke dialectvormen toont iedere kaart weer op andere plekken compromisvormen, die de verandering in de richting van het Nederlands verraden. Een primair dialectkenmerk zoals de meervoudsvorming met umlaut zonder uitgang is hard op zijn retour.

Doordat we, vooral dankzij de MAND, meervoudsvorming in de hele provincie Noord-Brabant hebben bekeken, kan ook een en ander over dialectgrenzen gezegd worden. De meeste kaarten waarbij oostelijk Noord-Brabant uitgangsloze meervoudsvorming kent, laten zien dat de grens westelijk bij Den Dungen, Oirschot en Reusel dan wel Hilvarenbeek loopt dus parallel met de grens tussen het Midden- en Oost-Brabants (zoals die door het WBD gehanteerd wordt). In Goossens (1996: 65) wordt de grens van de umlaut in woordvorming (in morfologische functie) bij de meervoudsvorming echter veel oostelijker gelegd. De westgrens loopt daar ongeveer van Grave via Beek en Geldrop naar Leende. Het is duidelijk dat umlaut in Brabant inderdaad enkel nog in het Land van Cuijk, Budel en omgeving (de gemeente Cranendonk) en de Peel een morfologische functie bij meervoudsvorming heeft. Meer-

voudsvorming zonder uitgang is in het gebied tussen beide grenzen (tussen Den Dungen, Oirschot en Reusel aan de ene kant en Grave, Beek en Leende aan de andere) de laatste eeuw sterk op zijn retour. Toch werden er nogal wat gevallen van umlautsmeervouden bij woorden met *oo*, *ao* en *oe* opgetekend voor ons dialect. Verder naar het zuidoosten worden er ook nog verschillende umlautsmeervouden bij woorden met *o* en *a* geconstateerd.

De westgrens van de meervoudsvorming op *-er* loopt ten westen van Tilburg (dus westelijker dan de westgrens van het uitgangsloze meervoud) en ongeveer parallel met de grens tussen het Midden- en West-Brabants. Het West-Brabants heeft *-ere*, maar het uiterste westen, het Markiezaat, heeft *-ers*.

veugelkes, wulkskes, zunneke, bruukskes, bluumkes, viskes.

1.3 Verkleinwoorden

Verkleinwoorden krijgen in de Meierijse dialecten meestal het achtervoegsel *-ke*, dat is ontstaan uit het Middelnederlandse *-ekijn*. Weijnen (1987) noemt dit achtervoegsel als één van de drie meest typerende kenmerken van de Brabantse dialecten. Als de klinker het toelaat, krijgt hij umlaut.

<i>das</i>	<i>dèske</i>
<i>ham</i>	<i>hèmke</i>
<i>póp</i>	<i>pupke</i>
<i>kop</i>	<i>kùpke</i>
<i>stoep</i>	<i>stuupke</i>
<i>appel</i>	<i>èppelke</i>

Umlaut ontbreekt natuurlijk bij andere klinkers, zoals in *vis*, *viske* en *stép*, *stépke*.

Een aantal medeklinkers (de keelklanken *k*, *ng* en *g*) krijgen *-ske* en eventueel umlaut bij de vorming van het verkleinwoord:

<i>bak</i>	<i>bèkske</i>
<i>gang</i>	<i>gèngske</i>
<i>doek</i>	<i>duukske</i>
<i>brug</i>	<i>brugske</i>

In de MAND (toelichting 46) wordt het woord *kaarske* (karretje) opgevoerd als een geval van afleiding met *-ske*. De *-s-* in dat woord is echter een restant van de suizende *-r-* en behoort dus tot het grondwoord, zodat de uitgang gewoon *-ke* is. De MAND registreert *kaarske* voor Veghel,

Boekel, Bakel, Deurne, Asten, Beek (en Donk), Gerwen en Geldrop.
Wij zeggen *kaar-karreke*.

Na woorden met korte klinker die eindigen op l en n, volgt –eke:

<i>kan</i>	<i>kènneke</i>
<i>stal</i>	<i>stèlleke</i>
<i>bol</i>	<i>bùlleke</i>
<i>zon</i>	<i>zunneke</i>

Als het zelfstandig naamwoord een lange klinker heeft, wordt die vaak verkort in het verkleinwoord. Met umlaut en de verschillende achtervoegsels levert dit bijvoorbeeld op:

<i>haor</i> (ouder <i>hoor</i>)	<i>hurke</i>	(haar)
<i>haus</i>	<i>hùske</i>	(huis)
<i>boom</i>	<i>bunke</i>	
<i>poowk</i>	<i>pukske</i>	(pook)
<i>paol</i> (ouder <i>pool</i>)	<i>pulleke</i>	(paal)

Bij de volgende voorbeelden ontbreekt de umlaut, maar vindt wel de verkorting plaats:

<i>jaor</i> (ouder <i>joor</i>)	<i>jórke</i> (ouder <i>jurke</i>)	(jaar)
<i>klaow</i>	<i>klòwke</i>	(klauw)
<i>laoj</i>	<i>lòjke</i>	(lade, laatje)
<i>lijf</i>	<i>lèfke</i>	(lijf, lijfje, maar ook corsetje)
<i>mùik</i>	<i>mùkske</i>	(voorraad)
<i>leer</i>	<i>lirke</i>	(ladder)
<i>skéúr</i>	<i>skurke</i>	(scheur)
<i>muúr</i>	<i>muurke</i>	
<i>boêr</i>	<i>boerke</i>	

Voor de woorden op –r gebruiken wij ook wel –eke: wij zeggen vaak *skurreke* in plaats van *skurke* (scheurtje) en dat geldt ook voor *durreke* (deurtje) en *skuureke* (schuurtje). De uitgang –eke is in West-Brabant veel sterker aanwezig: *bomeke*, *dömmeke*, *effekes* (boompje, duimpje, eventjes). In de MAND heeft West-Brabant *kammeke*, *kommeke*. Ook de uitgang –eske komt in het westen voor: *bruggeske*, *plangeske*, *tangeske*. Wij hebben *kèmkke*, *kumke*, *brugske*, *plènkске*, *tèngske*. De grens van –eke en –eske is hier overigens de rivier de Donge, een belangrijke dialectgrens tussen West-Brabant en de rest van Noord-Brabant (Swanenberg 2005a).

Verkleinwoorden van een aantal zelfstandige naamwoorden met een –g, –d of –s aan het eind kennen geen verkorting. Dat geldt ook voor veel tweelettergrepige zelfstandige naamwoorden:

<i>brood</i>	<i>bréújke</i>
<i>doos</i>	<i>déúske</i>
<i>boowg</i>	<i>beugske</i>
<i>oog</i>	<i>éúgske</i>
<i>oojer</i>	<i>éújerke</i> of <i>oojerke</i> (ader)

Soms wordt er in het ene dialect wel en het andere niet verkort, bijvoorbeeld in het paar *kaamer-kimmerke* (Nistelrode) tegenover *kaamer-kèimerke* (Rosmalen).

Als het zelfstandig naamwoord eindigt op een –t of –d, is –je meestal het achtervoegsel bij de vorming van het verkleinwoord; ook daarbij kunnen klinkerverkorting en umlaut voorkomen:

<i>poot</i>	<i>pótje</i>
<i>krant</i>	<i>krèntje</i>
<i>pad</i>	<i>pèdje</i>
<i>gèit</i>	<i>gètje</i> (geit)
<i>meid</i>	<i>mèdje</i>

Het verkleinwoord van *lied* is volgens De Bont (1958) evenwel *liejke*; in het Noord-Meierijs zegt men *liedje*. Volgens Pée (1937) is *lieke* beperkt tot het zuiden van West- en Midden-Brabant met een kleine uitloper naar de omgeving van ‘s-Hertogenbosch.

Woorden op –t verliezen die medeklinker vaak in het verkleinwoord:

<i>vaust</i>	<i>vuisje</i>	(vuist)
<i>licht</i>	<i>lichje</i>	
<i>gezicht</i>	<i>gezichtje</i>	
<i>kiest</i>	<i>kiesje</i>	(kist)
<i>kaast</i>	<i>kèisje</i>	

Maar dat geldt niet voor woorden op –nt:

<i>kaant</i>	<i>kèntje</i>
<i>want</i>	<i>wèntje</i>

Van de woorden op –nd verliest een aantal de medeklinker –d wel zo nu en dan (optioneel) en een aantal niet:

We zeggen *kéénd–kénje*, *baand–bènje*, *maand–mènje*, *taand–tènje*, *hónd–hunje*, *haand–hènje* (naast *kiendje*, *bèndje*, *mèndje*, *tèndje*, *hundje*, *hèndje*), maar het blijft *rand–rèndje*, *laand–lèndje*, *paand–pèndje*, *strand–strèndje*, *waand–wèndje*! Volgens Pée (1937) komt of kwam in het zuiden van West-Brabant ook *ki(e)nneke* voor ‘kindje’ voor.

Voor het merendeel van de woorden met –n aan het wordeinde en een lange klinker geldt dat ze –tje in plaats van –ke krijgen:

<i>steen</i>	<i>stintje</i>	
<i>haon</i>	<i>hòntje</i>	
<i>g’rdéén</i>	<i>g’rdéntje</i>	(gordijn)

Woorden op –n met een korte klinker krijgen zoals gezegd –eke: *kankènneke*. De Bont (1962) vermeldt in zijn grammatica dat er in de Kempenlandse dialecten bovendien nog enkele woorden op –l zijn die –tje kunnen krijgen, zoals *zaol-záltje* (zadel) en *stoewl-stuultje* en hij heeft in zijn lexicon ook *pool-póltje* (paal). In het Noord-Meierijs spreekt men echter van *zòlleke*, *stuuleke* en *pulleke*, terwijl een Peellands dialect zoals dat van Mierlo niet alleen *stuulke* heeft, maar ook *binke* voor been-tje (Van der Vleuten 2002: 23). Renders merkt op dat ‘steentje’ in Peel-land en aansluitend Kempenland (Eindhoven e.o.) met –ke wordt gevormd, maar dat de Kempen verder –tje hebben. Voor het Kranendonks noteert hij –tjen. Hij vermoedt dat dat voor meer of alle woorden met lange vocaal voor –n en –l geldt, in tegenstelling tot woorden op –l en –n met korte klinker die in heel Oost-Brabant –eke krijgen. Wij zeggen *zilleke* en *stilleke* (zeeltje, touwtje resp. steeltje) en niet *ziltje* en *stiltje* zoals Van Gompel (2006). In de MAND is een kaart voor vijf opgenomen (kaart 2.7.1.11), die laat zien dat Noord-Brabant –(e)ke heeft vanaf de plaatsen ’s-Hertogenbosch, Sint-Oedenrode en Eindhoven; ten westen daarvan, dus ook in het Reusel van Van Gompel, heeft men –tje. We zien dus dat het Peellands het meeste voorkeur voor –ke heeft en dat het Noord-Meierijs meer –ke heeft dan het West-Kempenlands.

De kaarten voor vogel en molen laten een kleiner gebied zien voor –ke (*vuggelke* of *veugelke*, *meuleke*). Uit ouder onderzoek blijkt dat de grens tussen *trommeltje* en –ke (afgezien van umlaut) loopt ten oosten van Reusel, Oirschot en Vught. Voor *vogeltje-vogelke* loopt die grens iets oostelijker, want Eindhoven en omgeving hebben ook –tje (zie Pée 1937). In onze regio is –ke voor molen volgens de MAND niet in gebruik (wel verder naar het zuidoosten in de Peel) en voor vogel zuiden oostwaarts vanaf Nistelrode (waarbij Den Dungen met *vulleke* tussen het –ke- en –tje-gebied in ligt).

De klinkerwisseling bij *pot-pùtje* is volgens de MAND in gebruik in het oosten van Noord-Brabant vanaf de lijn Hilvarenbeek-Tilburg-Loon op Zand. Voor *kèmke* en *mènneke* ligt die grens iets oostelijker.

De woorden *busselke*, *pukkelke*, *trummelke* enz. hebben eigenlijk twee uitgangen, zoals Van Gompel (2006: 229) terecht opmerkt. Het basiswoord was dus bos, pok, trom en de achtervoeging van –el was al een verkleiningsuitgang (vergelijk de Duitse achtervoeging –lein die soms verkort ook –(e)l werd ‘Hanserl und Gretel’). Die uitgang wordt echter niet meer als verkleinend ervaren, zodat woorden als *bussel* als grondwoord voor verkleining in aanmerking komen en dan –ke krijgen.

In Salemans en Aarts (2002: 63) vinden we een opmerkelijke misvatting: het Maastrichtse *vertèselke* zou een verkleinwoord zijn, gevormd met de uitgang –selke. Dat klopt natuurlijk niet. Het grondwoord is *vertèsel* (met –sel als achtervoegsel om van een werkwoord een zelfstandig naamwoord te maken, vergelijk *spinsel*, *vulsel*, *raadsel*) en de diminutiefuitgang is –ke.

In het Noord-Meierijs komt de uitgang –pje nauwelijks voor, niet bij boom, bloem of raam zoals in het Nederlands (wij hebben *bumke*, *bluumke*, *rumke*), maar wel bij hemd (waar het Nederlands hemdje heeft): *hempje*. Van Gompel (2006) schrijft dat de uitgang –pje in zijn dialect helemaal niet voorkomt. Dat wordt inderdaad bevestigd door de gegevens van de MAND (kaart 2.7.1.25): Oost-Brabant en de Westhoek hebben –pje, maar de Kempen heeft –ke en West-Brabant –eke (*emmeke*).

Door de vorming van verkleinwoorden ontstaan er vele homoniemen in ons dialect, bijvoorbeeld *kèmke* (kammetje) en *kèmpke* (weitje). Het verschil is niet of nauwelijks te horen. ’n *Lèmke* (lammetje) en ’n *lèmpke* (lampje) zijn voor het gehoor eveneens vrijwel identiek. Zo zijn er ook *wèndje* en *wèntje* (wandje en wantje) en is er *zòlleke* dat een zaaltje en

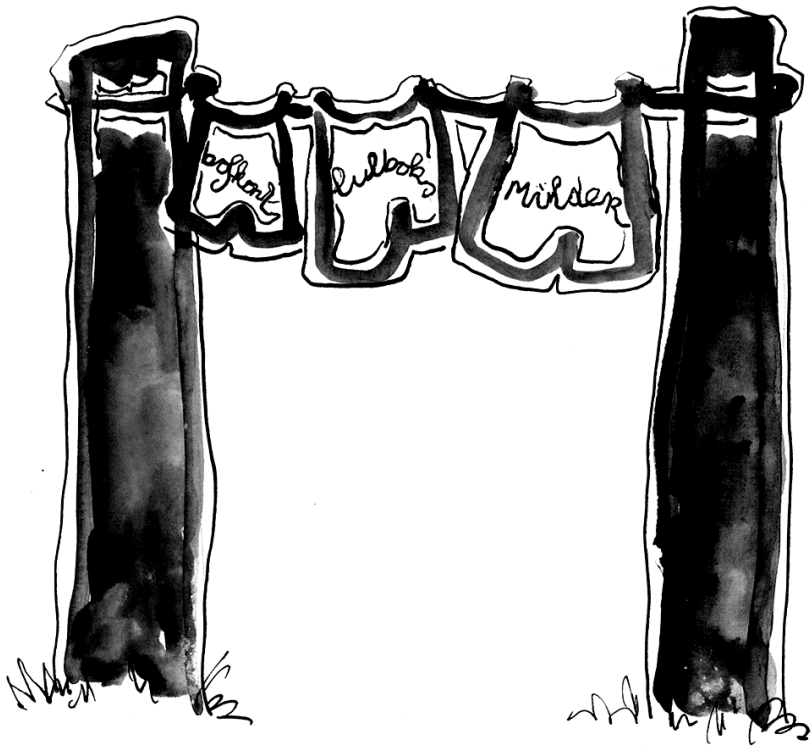
een zadeltje kan zijn. De context moet duidelijk maken wat we bedoelen.

Bóchje is het verkleinwoord van *bocht*, zowel in de betekenis van bocht, kromming in de weg als van onkruid: *d'r zaat 'nflaow bóchje in de weg; d'r ston gin bóchje op hilz 'n laand*.

Producten van verkorting en umlaut kunnen ook gelijklopend zijn: *tùdje* (uit *tod* met umlaut) wordt wel gezegd voor een minderwaardige vrouw, maar wij namen vroeger *'n tùtje kaawen theej meej nòr 't laand*. Dat *tùtje* is de verkleinvorm van *tuit* (kan) met verkorting. Zo ook voor *bol* en *buil*: beiden worden *bùlleke*. Een homoniem is er ook voor *boks* (broek) en *bok*: *bukske*. Maar een buikje is dan weer een *bùkske*. Een kleine kluit (*klót*) aarde is *'n klùtje* of *'n klutje*, maar dat laatste kan ook een kleine *kloot* betekenen.

Het verkleinwoord van *béél* (bijl) is bij ons *bélleke*. Dat van *bèl* en *bal* is weer een homoniem: *bèlleke*.

Van Gompel (2006: 232) meldt dat bij eigennamen eindigend op -a of -y geen verkleiningsuitgang gebruikt wordt. Maar in Middelrode hoorden wij wel vertellen over de oude buurvrouw *Drikatje van Pinkstere*, en in *Ballekum ha Drikatje Verhoeve vruger 'n winkelke*.

bofkont, lulboks, mülder.

1.4 Afleidingen en samenstellingen

Productief zijn afleidingen op *-(d)eréj*. Zowel werkwoorden als zelfstandige naamwoorden kunnen het grondwoord vormen, bijvoorbeeld: *aawhoerderéj*, *skééteréj*, *smérlapperéj* en *deugnieteréj*. *Dè's luiszakkeréj* zegt men van vandenstreken. *Jonzezeréj* betekent kattenkwaad. De betekenis is bij de zelfstandige naamwoorden dus vaak 'streken van -'. De Bont (1962) noemt daarnaast ook afleidingen waarbij verzameltermen worden gevormd, zoals *bosse-rij* (bossen) en *blinkenderij* (alles wat aan een fiets blinkt).

Met het zeer productieve voorvoegsel *ge-* kunnen van werkwoordstammen zelfstandige naamwoorden met negatieve gevoelswaarde worden gemaakt, waarbij de nadruk ligt op 'alsmaar -', bijvoorbeeld: *ge-aawbèt* (geklets), *geduvel*, *gedonder*, *gedrèin* (gezeur), *gefiep* (geklets), *gefriemel*, *gefrot* (gepruts), *gegrééns* (gemopper), *gejank*, *gekloot* (geklungel), *gekréngel* (gekronkel), *gekwèik* (geschreeuw), *geleuter*, *gelieg*, *gemaaw* (gezeur), *gemier* (drukte maken), *gemeut* (geklets), *gepits* (moeizaam eten), *geplaog*, *gepoelie* (geknoei met water), *gesakker* (gevloek), *gesèmmel* (getreuzel), *geskój* (geschooi), *geslùrp*, *gestèchel* (bekvechterij), *gevrèil* (geklier), *gewiebel*, *gezeever* en *gezeur*. *G(e)rèj* is gerei, spul, niet te verwarren met *geréj*, gerij, rijtuig.

Van de meeste bijvoeglijke naamwoorden op *-eg*, *-seg* en *-èchteg* kunnen door achtervoeging van *-hèd* weer zelfstandige naamwoorden gemaakt worden, bijvoorbeeld *dunneghèd* (dunnigheid, vloeibare spijs), *aareghèd* (aardigheid, plezier), *gruuneghèd* (groente) en *gruunseghèd* (groenachtigheid), *dutselèchteghèd* (sulligheid) en *kéenderèchteghèd* (kinderachtigheid). Een mooie term is ook *skeviereghèd* (baldadigheid), dat ook wordt uitgesproken als *skevieleghèd*, *skeviele-*

keghèd of *skevuureghèd*; mogelijk hangt het samen met het standaardtaalwoord *schofferen* of het in de Antwerpse Kempen gekende *schaveelen* (regelen, maar ook stelen en schimpen). In het Kempenlands spreekt men de *-d* van *-hèd* niet uit: *rùweghè* (ruwigheid, onkruid, kreupelhout) en in het Peellands ontbreken de samentrekking van tweeklanken tot één klank en de verkorting, zodat *-hèd* als *-haajd* klinkt: *gruuneghaajd* (groenvoer).

De werkwoordstam kan ook op zichzelf als zelfstandig naamwoord gebruikt worden en dan de daad van de handeling uitdrukken (*ge bént nog òn de lees?* je bent nog aan het lezen?) of het instrument (*kwèik* is een grof woord voor de mond, waarmee men kan schreeuwen, *kwèike*). Op de derde plaats kan het ook aanduiden wie of wat de handeling verricht ('*n kwèik* is behalve een grof woord voor mond ook een woord voor een vrouw die luidruchtig is; '*n goej maos*, een goede muis, dat is een kat die goed muist, muizen vangt).

Het voorvoegsel *ge-* wordt in combinatie met het achtervoegsel *-te*, meestal verkort tot *-t*, gebruikt om verzamelwoorden te vormen, bijvoorbeeld: *gediert* en *gewürmt* (lastige insecten), *gewùlft* (gewelven), *gebékt* (baksel) en *gebont* (gebinte, balkwerk). Ook in afleidingen van bijvoeglijke naamwoorden, bijvoorbeeld *hult* (holte, laagte) en Midden-Brabants *rùcht* (ruigte, (veld met) onkruid), is *-te* tot *-t* verkort.

Het achtervoegsel *-òzzie* of *-ázzie*, van *-age*, wordt denkkelijk naar analogie van het uit het Frans ontleende *petòzzie* (stampot; van *potage*) en *boskázzie* (geboomte; van Oudfrans *boscage*) geplaatst na bijvoeglijke naamwoorden en zelfstandige naamwoorden: *rewòzzie* of *rouwòzzie* (warboel, onkruid), *klènnòzzie* (kinderschaar), *papperòzzie* (papierwinkel, formulieren) en Peellands *klirrázzie* (kleding). Ook *riskòssie* (risico) is zo tot stand gekomen.

Afleidingen met *-er* of *-aar*, die vaak de handelende persoon aangeven, krijgen in het Meierijs na *-l-* of *-n-* een extra *-d-*: *misdiender* (misdieenaar), *wielrénder*, *métselder* (metselaar), *rèmmelder* of Peellands *rai-*

melder (rammelaar, mannelijke haas of konijn), *mùlder* (molenaar én meikever), *Ieteljaander* (Italiaan), *sokkeverròlder* (sokkenverruiler, sufferd). Hypercorrect gevormd is het Boekelse *skilderder* (Van Sleuwen 1994: 32). De vorming doet denken aan de hypercorrecte vergroterende trap, bijvoorbeeld *dikkerder* (zie verderop bij de bijvoeglijke naamwoorden, paragraaf 3).

Daarenboven wordt het achtervoegsel –er vaak voorzien van een –d: *pitserd* (iemand die moeizaam eet), *braojerd* (prutser) en *malderd* (merel).

In het Meierijs worden veel samenstellingen gevormd met –*kónt*, –*kloot* en –*bóks* (broek). Meestal worden zij gekoppeld aan de stam van een werkwoord. De betekenis is steeds ‘iemand die veel –’. Ze hebben hun oorspronkelijke betekenis van lichaamsdeel of kledingstuk verloren. Zo kennen we bijvoorbeeld *bófkónt* (gelukzak), *frotkónt* (rommelmaker), *giebelkónt* (giechelaar), *gréénskónt* (mopperaar), *klètskónt* (klikspaan) en *lulkónt* (onzinprater). ’n *Moeierskónt* valt uit de toon, omdat we hiermee iemand bedoelen die een voorliefde heeft voor zijn of haar moeder. *Kloot* ligt in hetzelfde betekenisveld als –*kónt*: *drèinkloot* (dwingend zeurend kind), *vrèilkloot* (iemand die graag wringt en irriteert) *klètskloot* of *lulkloot* (iemand die veel onzin praat) en *zwètskloot* (opschepper). Bij zelfstandige naamwoorden op –*bóks* is de betekenis identiek: *giebelbóks*, *jankbóks*, *lulbóks*, *pisbóks*, *skéétbóks*, *zeurbóks*.

haon, Maria, Sunterklaos.

1.5 Eigennamen

De voornamen in onze regio veranderen na de Tweede Wereldoorlog steeds meer in de richting van de Nederlandse taal.

Oude vrouwennamen als *An* of *Han* (Johanna, Anneke), *Bèrta* (Lamberta of Huberta), *Bèt* (Elisabeth, Betsie, Els, Lies, Ellie), *Die(j)n* (Gijsberdina of Ardina, Dinie), *Dók* (Judoca), *Dót* of *Door* (Dorothea of Theodora, Thea, Dorrie), *Gond* (Allegonda, Gonnje), *Jaan* (Adriana of Juliana), *Leen* (Helena, (H)Ellen, Ellie), *Drika* (Hen(d)rica, Hennie), *Kaat* (Catharina, Rina), *Kee* (Cornelia, Nellie, Lia), *Klaasje* (Clazina), *Méén*, *Mien* of *Mina* (Wilhelmina, Wil), *Merie(j)*, *Miet*, *Miep* of *Mia*, (Maria, Ria, Marieke, Mieke), *Pietje* en *Nèl* (Petronella, soms ook Cornelia, Neeltje), *Nèt* (Antoinette, Tonnie), *Pauw* (Paulien, Lien), *Sie(j)n* (Clazina, Josina of Francina), *Séén* (Josina), *Stie(j)n* (Christina, Chris), *Thera* (Walthera), *Trie(j)n* (Catharina, Kaatje, Kitty), en *Trui* (Gertruda, Gertrudis, Truus) en mannennamen als *Bèrt* (Lambertus, Hubertus, Libertus of Norbertus), *Cis* (Franciscus, Frans), *Cel* (Marcelis), *Driek* of *Hèin* (Hen(d)ricus, Henk, Harrie), *Dookus* (Judocus), *Thidder*, *Dót* of *Dórrus* (Theodorus, Theo), *Grèt* (Gerardus, Gerrit, Geert), *Hèrmus* (Hermanus), *Hannus*, *Has* of *Jehan* (Johannus, Jan, Jo, Johan), *Hèm* en *Hèlmus* (Hermanus, Wilhelmus, soms ook Guilhelmus), *Huïb* (Hubertus, Huub), *Jas* of *Janus*, (Adrianus, Adri, Jos), *Jopper*, *Jùp* (Jozefus, Job) *Kóbbus* of *Kup* (Jacobus, Koos, Sjaak, Jacques), *Kriest* (Christianus, Chris(t)), *Lùik* (Lucas, Luuk), *Mònnus* (Hermanus, Herman), *Mri-nus* (Marinus, Rinus, Rien(ie), Mari), *Narus* (Leonardus, Leo), *Niek* (Nicodemus, Nicolaas, Nico), *(K)Nillus* (Cornelis, Cor), *Nol* (Arnoldus, Noud), *Peer*, *Pie(j)t* (Petrus, Peter), *Sjaan* (Christianus, Corstianus), *Sjèf* (Josephus), *Tienus*, *Ties* of *Tien* (Martinus, Tinie, Maarten, Mat-

thias, Thijs), *Tirrus* (Waltherus, Wout), *Toon* (Antonius, Anton, Ton, Tonnie) en *Wiet* (Ludovicus, Lowie, Lewie, Louis) verdwijnen geleidelijk aan.

Was het op de dorpen rond de helft van de vorige eeuw nog vrij gebruikelijk iemand te noemen met een van zijn vaders (en grootvaders) voor-naam afgeleide naam, in de eenentwintigste eeuw telt meestal nog alleen de officiële familienaam. Onze (groot)vader (1907 - 1980) heette in ons dorp voor elke autochtoon nog *Piejt van Grèt van Grarus Gurtjes* of verkort *Piejt Gurtjes* en zijn officiële achternaam Swanenberg werd nauwelijks gebruikt.

De naamgeving *Gurtjes* had wel degelijk een functie; er waren in onze omgeving meer grote families met de naam Swanenberg. De ene tak werd vanouds *de Zwòntjes* genoemd, de andere *de Koffiepùtjes* en de derde *de Gurtjes*. (Naast deze drie aan elkaar verwante takken komen ook nog Swanenbergen voor met de bijnaam *de Looier*.) *Gurt* is net als *Goort* en *Govert* een afgeleide vorm van Godefridus. *Gurt* is de naam die aan de basis staat van brede takken van de stamboom van de Swanenbergs. (De Godefridus waarop *Gurt* teruggaat, trouwde in 1811 met Geertrui van Grinsven.)

Generatienamen als toenaam van het type *Gurtjes* kwamen in onze regio niet veel voor. Wel waren er de *Plientjes* (van der Donk) die hun bijnaam schijnen te danken aan een weduwe met de naam Paulien, *de Tummeskes* (Hanegraaf, naar voorvader Thomas), *de Gielekes* (Gludemans), *de Dieliskes* (Hanegraaf) en er waren *de Orriekes* (van de Westelaken) en *de Bùtjes* (van Nuland) wier bijnaam van onduidelijke herkomst is. (Verwijst *Bùtjes* misschien naar de castreerder die vroeger ook wel *buuter* of *boeter* genoemd werd?)

Oudere vormen zonder *van* (die men nauwelijks meer hoort) zijn *Toon Géepe*, *Orrije Kriesje Piejte*, *Trùike Jòrrizze* en *Kriest Peer Aarde*.

Veel meer in gebruik waren patro- en matronymica met *van* er voor: *Jan van Driek van Grètte* (van Nistelrooij), *Jo van Kriest van Kòtjes* ((van Kaatje) van Lokven), *Jan van Sééne* ((van Josina) Gloudemans) en *Koos van Klaas van Hasse* (van Zandvoort). Ook kortere vormen waren heel gebruikelijk *van Roelve* (van Nistelrooij, naar voorvader Roelof), *van Tinuskés* (van Nistelrooij), *van Hèntje Steeves* (Hanegraaf), *van Orriekes* (van de Westelaken, naar voorvader *Orriejaon*) en *van Thijssé* (Kappen of van Bergen). Hier wordt de vaders- of moedersnaam in genitiefvorm achter de voornaam van het kind gezegd na het voorzetsel *van*. Zo ook: *van Pere*, *van Sjèfkes*, *van Emme*, *van Jòste* en *van Hèine*.

Soms wordt de generatiennaam gebruikt met *van* voor de laatste voorvader en zonder *van* voor de voorlaatste: *Henk van Harrie Meties* (Savelkous), *Has van Kóbbus Góndes* (Hanegraaf), *Cor van Has Artjes* (van Nuland), *Jo van Jònnus Jòste* (van Nuland). Wij kenden *Cor van Toon van Orrieje van Bèrtus Aare* die voor de burgerlijke stand Van Venrooij heette.

Er waren veel bijnamen die naar een vroeger beroep verwezen: *d'n Huvender* (van der Heijden), *de Weever* (van Nistelrooij), *de Klomp* (van Hirtum), *de Mùlder* (van Druenen en van Nistelrooij), *de Smid* (van de Meulenreek), *de Snééjer* (Timmermans), *de Kùiper* (Wollaerts), *de Kóppere* (koperslager van der Heijden), *Pik* (kleermaker, van Nistelrooij en Donkers), *de Skars* (Van Berne en Bissels) (*Skars* is het dialectwoord voor scheermes en de bijnaam verwijst naar de oude barbier).

Veelvuldig kwamen in het dagelijks gebruik naamverkortingen voor: Couwenberg verkortte men tot *de Kaawe*, Van der Doelen werd *d'n Doewl*, Van der Putten (*de*) *Put*, Korsten werd (*de*) *Kaorst*, Hoedemakers (*d'n*) *Hoewd*, Hanenberg (*d'n*) *Haon*, van Groenland *de Groen*, Verbiesen en Van de Biezen (*d'n*) *Biejs*, Verstappen (*de*) *Stap*, van der Dussen *d'n Dus*, Van Zuijlen werd (*de*) *Zuil*, Van Boort heette in de

volksmond *Bórtje* en Zwanenberg *Zwòntje*. We spraken van *Drika de Kaawe*, *Jan d'n Doewl*, *Hèin Put*, *Has Kaorst*, *Grèt Hoewd*, *Kriest (d'n) Haon*, *Dirk d'n Biejs*, *Cor Stap*, *Lewie (de) Zuil* en *Bèrtje Bórt*, maar we zeiden ook: *d'n Hoewd heget gedaon*, *d'n Haon zit in de zageréj*, *de Stap is stopper* en *de Zuil is d'n bèkker van de Krauwsstroot*.

Verkorting zien we ook in *Klaas d'n Deurs* (van Deurzen), *Grad Kamp* (van de Camp) *Hèin Krèij* (van Creij), *Tinus de List* (van der Leest) *Jan, Piejt, Bèrt* en *Leej Plas* (van de(r) Plas), *Driek Steen* (van der Steen), *Kriest Moes* (van de Moosdijk) en in *de Schipper* (Schippers), *de Spiering* (Spierings), *de Vis* (Vissers), *de Gaol* (van Galen) en *de Jager* (Jagers).

Sommige familienamen kwamen voor in de verkleiningsvorm:

Artske (Arts), *Bórtje* (van Boort), (*'t*) *Pèkske* (Vorstenbosch), *Foetske*, (Voets), *Jórriske* (van der Donk), *Kèpke* en de al eerder genoemde *Bùtje*, *Plientje*, *Tummeske* en *Gurtje*.

Wilde men een hele familie aanduiden, dan sprak men wel van *Boutevolk* (Heesakkers), *Krèijevolk*, *Gurtjesgrèij* of van *Koekegrèij* (van Erp of Heijmans; bij deze Rosmalense familievoorvaders kon je vroeger op de kermis koekslaan voor een dubbeltje) of *de ólliemanne* (Bouman). Laatstgenoemde familie heeft sinds generaties een bloeiende oliehandel.

De bijnamen hadden een onderscheidende functie. Zoals eerder gezien bij de Swanenbergen, waren er ook verscheidene families Van Nistelrooij. Enkelen van hen zijn al genoemd (*van Roelve*, *van Tinuskes*, *van Driek van Grètte*), maar er waren er meer zoals de familie die *de Weever* en die anderen, die *van Mina de Mülder* genoemd werden. Bovendien waren er Van Nistelrooij-naamgenoten met de bijnamen *de Wolf* en *de Frèt*.

De onderscheiden families Van Rosmalen hadden in hun naamgevende dorp bijnamen als *d'n Dillus*, *Mias*, *d'n Beer* en *de Weuw*.

De vele Heijmansen werden er *d'n Tèije*, *de Bóks*, *(de) Koek*, *de Lange*, *d'n Heiman* of *d'n Boer* genoemd. De Van der Donken werden 'thuisgebracht' onder de bijnamen (*d'n*) *Blom*, *van Jórriضة*, *d'n Bèls* en *Pliëntjes*, een Van Nuland kon uit de familie van *de Kees*, *Bùtjes*, *van Has Artjes* of *van Jóste* komen en de vele Van der Heijdens konden tot die van *d'n Biskop*, *van Eeverde*, *d'n Huvender*, *de Kóppere*, *de Pruis* of *de Paost* behoren. Over *d'n Biskop* als bijnaam zegt Jan Elemans over Huisseling: "Een schimmige voorvader in *en korte bóks* boven lange kleurige kousen die *hooze* werden genoemd. Op de schoenen zilveren *gèpse*. Er zijn thans nog families die als bijnaam hebben *den Biskòp*, een aanduiding die te danken is aan het feit dat vroeger een vertegenwoordiger van die familie in korte broek en lange kousen is blijven lopen, ook toen de mode zich al gewijzigd had." (Elemans 1958: 223). De reden zal bij ons niet anders zijn geweest.

Natuurlijk waren er ook tal van bijnamen die als scheldnaam beschouwd werden, zoals *d'n aap*, *d'n blaowe*, *bol*, *de kater*, *de kont*, *stink*, *de kniejp*, *de pòlling*, *de mozes*, *de fiets*, *de flip*, *'t fikske*, *d'n haverboer*, *de hen*, *d'n ezel*, *d'n os*, *de kees*, *de kèp* of *kèpkès*, *de krab*, *de malder*, *mèllek*, *plèk*, *de rooie zoudoek*, *d'n bèls*, *de pruis*, *de rus*, *de lord*, *mop*, *de ruïn*, *de pan*, *de ram*, *de kaf*, *(de) poep* en *de skeet*. Verklaring van zulke namen is moeilijk, zo niet onmogelijk. *Kniejp* verwees meestal naar gierigheid of zuinigheid; *de fiets* verwees vanouds naar de vlugheid van bewegen, *flip* werd vaak gecombineerd met scheelheid; *haverboer* bleef over uit de mobilisatie (daar kregen de legerpaarden hun haver), van *de rus* weten we dat de naamdrager er martiaal en ruig uitzag. *D'n bèls* was klein van stuk en had in België gewerkt in de crisisjaren. *D'n blaowe* als bijnaam kan verwijzen naar veelvuldig alcoholgebruik, bij *d'n aap* kan men aan een zekere gelijkenis denken, maar waarom zou iemand *de malder* (de merel) genoemd worden? Zou hij zo

goed kunnen zingen of moeten we eerder aan het bedenkelijke woord *kwakmalder* denken?

Er zijn vreemde bijnamen, zoals *bal*, *d'n baltus*, *d'n bartel*, (*d'n*) *bón*, *d'n bout*, *d'n drika*, *d'n hultere*, *de knoeras*, *de knook*, *de lamerd*, *de lijmerd*, *de platlaus*, *de sparing*, *'t sarke*, *'t sèpkètje*, *de slappe*, *d'n tjee*, (*d'n*) *trul*, *de struif*, *d'n hùipert*, *d'n blaowen hórre* en *de pierik* en er zijn makkelijk verklaarbare toenamen als *de bakkus*, *de kin*, *de kruk*, *de neus*, *d'n dirk*, *d'n dillus*, *de saar* (naar een dominante voormoeder), *d'n èijerjód* (handelaar in eieren), *de skeele*, (*de*) *stamp* (liep op een tik), *eenoo*, *klèinoor*, *de zoere* (keek zuur), *de zwarte*, *de rooie snor* en *de witte vos*.

(*D'n bartel* (Bartolomeus), *d'n baltus* (Balthasar), *d'n dirk* (Diederik), *d'n dillus* (Dielus komt van Egidius), *d'n hùipert* (Hubertus) en *d'n bout* (Boudewijn) gaan waarschijnlijk allemaal terug op een voorvader en worden vaak ten onrechte als scheldnaam ervaren.)

Onze oude eigennamen raken in onbruik. We kunnen dit wellicht het beste illustreren aan de hand van de mensen die we zelf kennen en gekend hebben. Laten we beginnen met onze (groot)ouders die geboren werden in het begin van de twintigste eeuw; hun namen waren *Piet* en *Han*. Onze naaste burens uit onze jeugd, die nog van de negentiende eeuw waren, heetten *Jèntje* en *Bèt*. Dan woonden er in onze vroegere omgeving de tijdgenoten van onze (groot)ouders: *Kobus* en *Janske*, *Hás* en *Kaat*, *Jònnus*, *Grèt*, *Bèrt* en *Piet* (vrouw) en *Bèrt* en *Roos*. De speelmakkers uit onze schooltijd van in en na de Tweede Wereldoorlog waren *Ries*, *Addri*, *Jan*, *Tien*, *Thee*, *Wiet* (van Louis), *Jo*, *Wim*, *Rini*, *Gerrit*, *Henk*, *Cor* en *Bèrt*; de meisjes waren *Janske*, *Jaantje*, *Riek*, *Nèllie*, *Bètsie*, *Roza*, *Thea*, *Tonnie*, *Bepie*, *Gonnie* en *Ria*.

Onze (over)grootouders heetten *Grèt* en *Klaas* (laatste naam was merkwaardigerwijze afgeleid van Cornelis en niet van Nicolaas) en onze *grutjes* (grootmoeders) waren *Nèl* en *Drika*.

Wij waren rijk gezegend met ooms en tantes. Hun voornamen waren aan vaders zijde: *Grèt* en *Pietje*, *Dórrus* en *Nètje*, *Driek*, *Jaen* en *Merinus*. Van moeders kant waren er nog meer: *Toon* en *Merie*, *Grèt* en *Anna*, *Ninus* en *Mien*, *Bèrt* en *Trùij*, *Jòs* en *Sjaan*, *Merie* en *Merinus* en *Sie(j)n* en *Jan*. De kinderen van onze eigen generatie hadden de namen *Gèrrit*, *Harrie*, *Piet*, *Cor*, *Nèllie* en *Gerrie*. Bij alle familie van moeder zijn wel neven en nichten, genaamd *Cor* of *Corrie*, bij vaders verwanten hebben ze overal een *Grèt*, *Gèrrit* of *Gerrie*. De meest ‘Swanenbergse’ voor-naam is afgeleid van Gerardus, naar een van de voorvaderen uit de reeks ‘*Grèt van Grarus Gurtjes*’. *Gurt* is waarschijnlijk op een gegeven ogenblik verkeerd geïnterpreteerd en ook als Gerardus doorgegeven. Aan moeders zijde zijn tal van nichten die *Riek* of *Ria* heten, naar moeders moeder; de nichten in vaders familie met de naam *Nèl* of *Nèllie* zijn nog talrijker.

In onze streek was het tot ca. 1950 gebruik om de eerste zoon te noemen naar de grootvader van vaders kant, de tweede naar opa van moeders zijde. Dan kwamen de ooms en eventuele oudooms aan de beurt. Wij hadden van moeders kant oudooms met prachtige oude namen zoals *Dórrusoom*, *Hèrmusoom*, *Bèrtoom*, *Tinusoom* en *Janoom*. (In deze gevallen zetten we -oom dus achter de naam.)

De oudste dochter werd bij voorkeur vernoemd naar grootmoeder van vaders kant en de tweede naar de andere *opoe*. In kinderrijke gezinnen (en die waren er veel in onze omgeving) kwamen daarna eventueel de tantes en oudtantes aan bod. Bij overlijden van naaste familie wilde men de volgorde wel eens wijzigen omwille van de recentelijk overledene. Zodoende bleven dezelfde namen generaties en eeuwen lang in dezelfde familie voortleven. In onze familie waren dat bijvoorbeeld de oude namen *Gurt* (Godefridus) en *Grèt* (Gerardus).

A.P. de Bont constateert in 1962 in *Dialekt van Kempenland* dat namen als *Dien*, *Driek*, *Hein*, *Jaon*, *Kupke*, *Neeles* (*Nilus*), *Nol* (*Nülleke*), *Sjäf*

en *Wout* als ouderwets en minder beschaafd beschouwd worden. Hij stelt dat de namen uit de oude boerencultuur onder invloed van het algemene nivelleringsproces een kentering ondergaan in de richting van de algemene cultuur en taal. Boerse namen maken plaats voor meer ‘geciviliseerde’ varianten.

Zo werd *Driek Hendrik* of *Henk* en *Neeles Cor*; *Kupke* werd *Sjaak* en *Nol* ging *Nout* heten; *Jaon* werd *Adriaan* en *Hein* heette rond 1950 modern omgedoopt wel *Harry*. De Bont constateerde voor Kempenland een veelheid aan varianten bij de naam Cornelis: *C’rneelis*, *C’rneel*, *Cor*, *Kneelis*, *Neelis*, *Neel*, *Kees* en *Kiske*. In de Meierij kwamen vooral de vormen *Knillus*, *Nillus* en *Kil* voor.

Voor de vrouwennamen geeft De Bont dezelfde verschijnselen; *Bät* wordt *Betsie*, *Dien* wordt *Dinie*, *Mie* wordt *Marieke*, *Trien* *Catrien*, *Leen* wordt *Lena* of *Lenie*. Hij zegt dat *Nät Antoinette* wordt, maar we missen *Drika* die door *Hennie* of *Rikie* vervangen is en *Zéfa* is veranderd in *José*, terwijl *Ant* vaak *Tonnie* als roepnaam zal zijn geworden.

Wim van Gompel heeft via kleine onderzoekjes (*Kroniek van de Kempen*) ontdekt dat de mode van Franse namen zoals *Monique*, *Chantal*, *Yvonne* en *Colette* al stamt uit de late 19e eeuw en dat dit na de tweede wereldoorlog opnieuw een rage is geworden. Engelse namen raken in het begin van de 20e eeuw in zwang en krijgen een extra opleving onder vooral Amerikaanse invloed na de tweede wereldoorlog: *Peggy*, *Debby*, *Wendy*, *Nancy*, *Joyce*, *Linda*, *Kitty*, *Shirley*, *Patricia* en voor de jongens: *Freddy*, *Eddy*, *Ferry*, *John*, *Edward*, *Patrick* en *William*.

In de jaren veertig scoorden de namen *Jan*, *Piet* en *Kees* het hoogst. Achteraf is duidelijk dat de traditionele naamgeving vooral na de laatste wereldoorlog, na 1945 dus, op de tocht is komen staan. Ter illustratie hiervan slaan we de familieberichten van een willekeurige krant op: het Brabants Dagblad van 11 mei 2002. Daarin lezen we onder de geboorteberichten enkel de volgende jongens- en meisjesnamen: *Sem*, *Ralph*,

Harmen, Anthony, Wes, Thomas, Luud en Niels en Jaynie, Marit, Lizzy, Amber, Rosan, Nikki, Joa, Imke en Mella.

De Telegraaf van 15 juni 2002 berichtte over een kind dat de naam Napoleon had gekregen. Bij die gelegenheid meldde een zegsman van het Amsterdamse Bevolkingsregister dat een naam alleen geweigerd wordt als de ambtenaar die ongepast vindt. “Schuttingwoorden zullen we nooit accepteren en ‘stoel’ of zo kan ook niet.” Uit navraag bij de Sociale Verzekeringsbank, de instantie die de aanvragen voor kinderbijslag bijhoudt, blijkt dat er steeds meer aparte namen worden gekozen. Zon, maan, sterren, edelstenen, bloemen, vogels, artiesten, schrijvers, schilders, plaats- en landennamen, alles blijkt te kunnen: Palermo, Passie, Dynamite, Jihad, Koh-i-noor, Azalea, Bingo, Dior, Hosanna, Fanta, Silan, Sunil, Spijker...

En welke namen zijn op dat moment het populairst? Voor meisjes: Sanne, Lisa, Anne, Fleur en Anna. Voor jongens ziet de landelijke topvijf er als volgt uit: Thomas, Daan, Tim, Lars en Rick.

En welke naam wordt in Amsterdam het meest aan jongens gegeven? Mohammed! Typisch Hollands.

Boschenaar Theo van Herwijnen hield jaren lang de geboorte-advertenties in het *Brabants Dagblad* bij. In 2001 kwamen daar 2232 namen voor borelingen voorbij. De conclusie van Van Herwijnen is dat meisjesnamen als Anouk en Femke op hun retour zijn en dat Evi, Meike en Nienke in zijn. De populairste vrouwennamen zijn Anne, Fleur, Lotte, Sanne en Iris. Voor de heren staan Daan, Tim, Thijs, Bram, Gijs, Koen, Tijn en Max voorop. Hun ouders heten meestal nog Monique, Jolanda, Karin en Peter, Hans en Jan. De jongste generatie krijgt vooral korte, krachtige namen (B.D., 19 juli 2002).

Het *Brabants Dagblad* van 10 mei 2003 meldde dat de tien populairste jongensnamen waren: Thomas, Daan, Lucas, Lars, Tim, Max, Bram, Thijs, Jan en Ruben. Er blijft kennelijk een voorkeur bestaan voor korte jongensnamen. Voor de meisjes scoorden navolgende tien het hoogst:

Sanne, Lisa, Emma, Anne, Iris, Anna, Anouk, Britt, Eva en Fleur. In de toptien staan nog geen Mohammeds, Mourads of Fatima's. In dat artikel van Stephan Jongerius wordt aandacht geschonken aan het feit dat na het TV-programma *Idols* er plotseling (meer) baby's opduiken die Jim, Jamai, Dewi of Hind heten.

Toen prinses Maxima het grote nieuws omtrent haar eerste zwangerschap bekend maakte op 17 juni 2003, werden er door de televisie meteen mensen op straat geïnterviewd omtrent een mogelijke naam. "Niet zo'n boerse Nederlandse naam" was een van de eerste reacties. Bij een dochter moest het Iris worden en bij een zoon iets exotisch, maar het zou wel met Bernard en Claus te maken hebben...

Inderdaad worden de traditionele namen vaak als 'boers' en ouderwets ervaren. Hannus, Driekus, Kobus zijn niet meer van deze tijd, even min als Bertha, Drieka, Mina en Sina. Anna daarentegen is nog wel in tel. Waarom mag Joost weten.

In onze omgeving maakten we mee dat vooral vrouwen hun voornaam veranderden onder invloed van de mode. Zo werd Mien Wil, Marie werd Mieke, Antje wilde Ans genoemd worden en Drika ging verder als Riek. Een andere Riek werd Riet. Kaat werd Toos en Janske wilde opeens Joke genoemd worden. Van de weeromstuit kozen sommige heren juist voor een oudere vorm van hun roepnaam: Tinie werd Ties, Cor werd Nillus en Martin wilde liever Tien heten.

De niet meer bestaande Empelse muziekgroep *De Platte Ribben*, voor het merendeel uit Den Bosch afkomstig, heeft ooit een aardig spotlied gemaakt op de naamgeving in onze provincie:

Namen

Leest u ook wel 's in de krant en ziet u dan die name
van al die pasgeborenen die hier ter wereld kwame
Misschien wel van oew eige kind, misschien wel van de bure
Ge ziet er heel gewone, mar ok gekke en obscure
Weet u nog hoe da vruger ging, zo'n zestig jaor geleeje?
Dan werd er door een tante zelfs nog heel veel voor gebeeje.
Want ieder was vereerd als het kind maar heten kon
naar opa, oma, ouders, ooms, desnoods naar tante non
en die name ware dan, gewoonlijk Piet of Jan
of

Janus, Jorus, Driekus, Brordus, Tinus, Hannus, Manus
Jana, Dora, Drieka, Bertha, Hanna, Miena, Tiena
Want zo heette vader, grutje, tante, ooms en neven
En zo'n kind dat kreeg al gauw een bijnaam voor het leven.

Een kleine twintig jaar daarna, na oorlog en ellende
werd ons land eindelijk weer vrij; weg was de Schweinebende
Heel gastvrij werden ze onthaald, onze geallieerden
Ze leefden in de namen voort, toen ze naar huis trugkeerden
Want als het nu effe kon, werd het Jim of John
of

Johnny, Jimmy, David, Jackie, Charley, Tommy, Billy
Mary, Rosie, Suzy, Alice, Betty, Katie, Philly
Want zo heetten de bevrijders, Tommy's Canadezen
Blijft één vraag onopgelost: wie zou de vader wezen?

Welvaart viel ons volk ten deel voldoende drank' en spijzen
Wonen in een prachtig huis en jaarlijks verder reizen
Italië, Mallorca, Griekenland en Spanje
Hun zwoele namen vind je nu in ons landje van oranje
't Hoorde bij de show een naam met een a of een o
dus

Pedro, Marco, Wilco, Pablo, Vasco, Rico, Franco
Tanja en Ramona of Bianca en Diana
En dat werd de eerste bruin getinte generatie
En hun vaders, ach, misschien nog Jantje, Keessie, Klaassie.

Het wordt nu steeds exotischer en over twintig jaren
Weten we niet eens meer dat er ooit nog Stien en Stientjes waren
De hele natie loopt dan in 'n slofjurk met 'n fezje
En de meester in de klas die leert de jong 'tzelfde lesje
En die kinderen heten dan Mariska of Hassan
of

Achmed, Ali, Hoessein, Hassan, Mohammed, Mustafa
Fatima, Savanta, Mira, Toesjka en Soraya
Want zo heten nou hun ooms, hun tantes, nichten, neven
Geen probleem, wij geven ze unnen bijnaam vur het leven
Net as nou d'n bult, de neus, de kin of Jan de schele
Tekst Jan Kuper (†)

Er gaat natuurlijk een eeuwenoude traditie verloren, wanneer men het doorgeven van de namen van de voorouders vaarwel zegt. Achter de roepnaam stonden altijd de patroonheiligen.

En nu lijkt het wel dat met het afschaffen van een aantal heiligen ook de overblijvende hun aantrekkingskracht in de naamgeving verloren hebben. Al die namen van heiligen hebben dikwijls een interessante betekenis op de achtergrond.

Bij het overlijden van onze vriendin Mieke (voorheen Marie) hoorden we een prachtig gebed voorgedragen door Barbara Elenbaas, dominee te Velp (Gld.), geïnspireerd op Eva's lied. Het gebed opent als volgt:

Blijf geborgen in je naam,
Wees als mens gezegend,
Om wat je hebt gezegd, en om wat is verzwegen.
Om je wezen zwak en sterk,
Leven is een mensenwerk...

Naamgeving is kennelijk ook maar mensenwerk en met verbluffend gemak negeren wij opeens mooie tradities. Het zal vaak een kwestie van onwetendheid zijn.

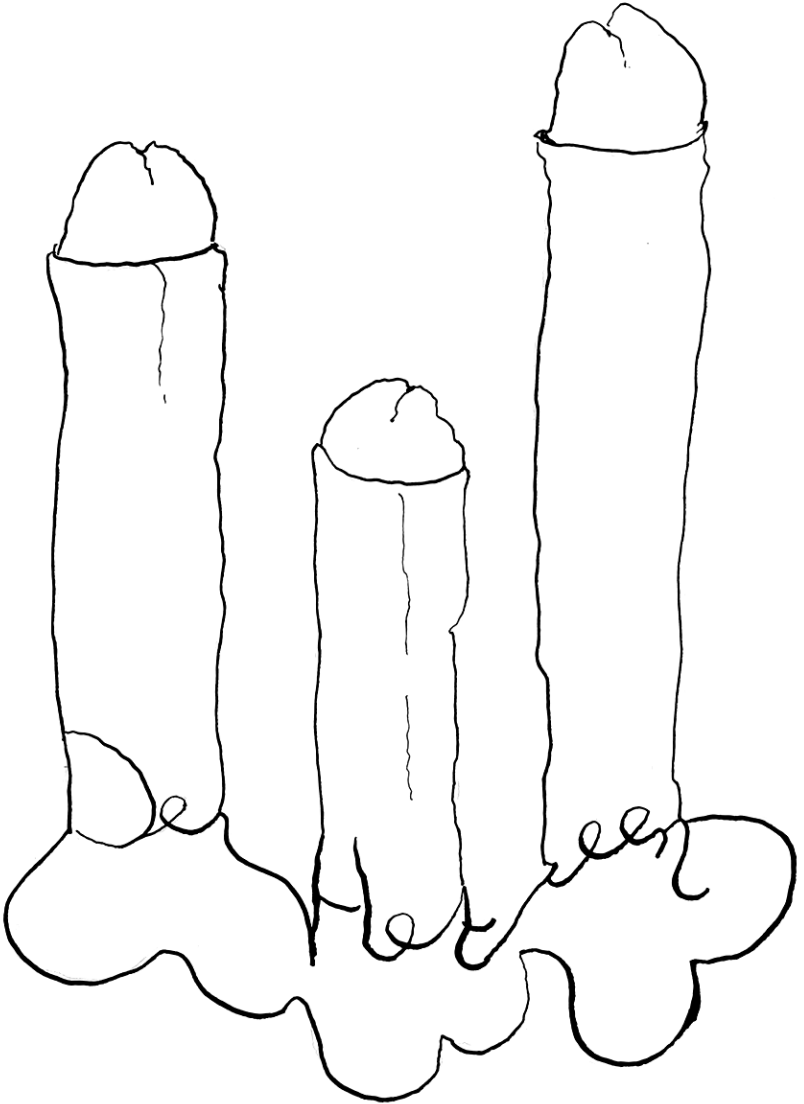
Bij het overlijden van volle neef Gerrit werd in de uitvaartdienst door het Nulands vrouwenkoor het bekende *Heer, herinner U de namen* als slotgezag ten gehore gebracht:

Heer, herinner U de namen
van hen, die gestorven zijn,
en vergeet niet, dat zij kwamen
langs de straten van de pijn,
langs de wegen van het lijden,
door het woud der eenzaamheid,
naar het dag en nacht verbeide
Vaderhuis, hun toebereid...

Mooie bijkomstigheid is dat de melodie van dit lied *Alle Menschen werden Brüder* moet zijn.

Eigennamen worden in de dialecten van de Meierij vaak verbogen: *Jan en Maria slòn hum - Hij slu Janne èn Maria's. Dè's Janne jas, Piejte pèt, Drieken hoewd, Drika's mantel, Jèntjes péépenz. Ik geef 't òn Jòsse. Gif dè nou Janne mar. Ze gaaf 't òn Mina's. Ziede Pietjes nog oit? Hij sloewg Keese op z'ne skaawer. Hij trèft Dór-ruzze daor geregeld.*

Dit gegeven leidt vaak tot misverstanden bij mensen die het dialect niet kennen: Toen pater Fulco van der Heijden (die onder de schuilnaam *Has van Rukven* schreef) op de presentatie van zijn boek *'en 't beste van Hasse'* plotseling overleed, stond er daags daarna in het Brabants Dagblad: 'Hasse is dood.' Dat had natuurlijk gewoon 'Has is dood' moeten zijn. In de onderwerps- en aanspreekvorm veranderen eigennamen namelijk niet. (Zie ook bij voorzetsels).

de, d'n, 't, 'n, unne.

2 Lidwoorden

Het bepaald lidwoord

De, 't, d'n

De is de vorm van het bepaald lidwoord voor vrouwelijke zelfstandige naamwoorden in het enkelvoud en voor alle zelfstandige naamwoorden meervoud.

Moeier de vrouw, de dame, de tòffel, de kamer, de fiets, de lamp, de pèt, de mug, de neus, de kin en de minse, de werkers, de baze, de aaw lùì, de nonne, de paoters, de appel, de pirre, de hond etc.

Het bepaald lidwoord voor onzijdige woorden is *'t*: *'t haus, 't durske*.

D'n wordt als bepaald lidwoord gebruikt voor mannelijke zelfstandige naamwoorden enkelvoud die beginnen met een klinker of met de medeklinker b, d, h of t (volgens De Bont 1962 in Oerle ook voor r en soms voor z). *D'n aap, d'n aawe krùier, d'n èipel, d'n èrm, d'n ikkel, d'n ove-skolt, d'n opper, d'n uling, d'n bürger, d'n hamer, d'n hoewd, d'n halve zool, d'n horlevoewt, d'n duvel, d'n duiker, d'n dokter, d'n tinus, d'n tovenaar, d'n trekker, d'n tèil, d'n tree, d'n trap*. Voor de b-klank wordt *d'n* vaak uitgesproken als *d'm*: *d'm boer, d'm beer, d'm boom, d'm bürger*.

In alle andere gevallen krijgen de enkelvoudige zelfstandige naamwoorden *de* als bepaald lidwoord voor zich: *de frater, de fruter, de gèk, de skoewn, de kaoter, de lummel, de maawer, de mèijer, de mins, de niks-nut, de paoter, de ring, de wég, de wage, de wérkeezel, de zot*.

De n die aan het lidwoord wordt toegevoegd is van origine een verbuigings-n die veranderd is in een geslachtsaanduidende n (Schönfeld 1959: 120). Oorspronkelijk geeft die n dus een voorwerpsvorm aan,

maar in ons dialect is de n ook in de onderwerpsvorm in gebruik genomen om mannelijk van vrouwelijk te onderscheiden.

Hoe belangrijk de vorm van het lidwoord is, kan men misschien het beste illustreren aan de hand van de volgende zinnestelsels: *de hond van Háskes gòn wir tekeer* (=meervoud: de honden) en *d'n hond van Háskes gì wir tekeer* (=enkelvoud: de hond). *Ik heur de hond van Háskes* betreft dus het meervoud. *Ik heur d'n hond* geeft enkelvoud aan.

Van de oude genitief van het bepaald lidwoord *des* die in tijdsaanduidingen gebruikt wordt, blijft in het dialect enkel de s over: *swèrres* ('s werkdags), *sòtteres* ('s zaterdags), *sondes* ('s zondags), *smòndes* ('s maandags), *(s)denzes* ('s dinsdags), *swoenzes* ('s woensdags), *saoves* ('s avonds), *smèires* ('s morgens), *smiddes* ('s middags), *sondessmèires* ('s zondagsmorgens), *sòtteressmiddes* ('s zaterdagsmiddags), *smòndessaoves* ('s maandagsavonds).

Bij *dénzes*, *dónderes* en *frédde*s valt de s voorop meestal weg.

Het onbepaald lidwoord

'n, unne(n), 'ne(n).

Het onbepaald lidwoord voor vrouwelijke en onzijdige zelfstandige naamwoorden is 'n: 'n vrouw, 'n dame, 'n blom, 'n bie, 'n fiets, 'n haffel, 'n kat, 'n kiek, 'n skup, 'n neus, 'n oor, 'n oog, 'n haor, 'n mes, 'n pèt, 'n kijnd, 'n jong, 'n blad, 'n kùike, 'n maus, 'n zaol.

Voor mannelijke zelfstandige naamwoorden is het onbepaald lidwoord *unne(n)* of onbeklemtoond *'ne(n)*.

Unne geldt algemeen voor mannelijke woorden: *unne mins, unne jas, unne jandookus, unne jonge, unne kaartstok, unne lummel, unne stommerik, unne slemiel, unne stumper, unne vrèilkloot, unne weever, unne werker, unne zaolmaker, unne zweefmeule.*

Wanneer het mannelijke woord met een klinker begint of met b, d, h of t, wordt de vorm van het onbepaald lidwoord *unnen*. *Unnen aap, unnen èrpel, unnen ikkel, unnen oorwèrmer, unnen os, unnen otter, unnen oeros, unnen ijscoman, unnen beer, unnen bèkker, unnen boer, unnen bürger, unnen dokter, unnen dórrus, unnen dookus, unnen deurknop, unnen hond, unnen houtbreeker, unnen houtbos, unnen hannus, unnen tinus, unnen tûirhamer, unnen taawklos.*

Onbeklemtoond wordt de vorm *'ne(n)*: *'nen Aap mótte gin streejke wille leere. 'ne Goeie jonge aardt nor de aaw lù. 'ne Stommerik heget nog lichelek gedaon. Wè zédde toch 'ne gaperd.*

Mannelijke verwantschapsnamen vormen hier echter een uitzondering. Dat verschijnsel behandelen wij verder bij de bezittelijke voornaamwoorden (paragraaf 5).

Merkwaardig en vrijwel verdwenen is het dubbele gebruik van het onbepaald lidwoord. Onze ouders en grootouders gebruikten nog volop zinnestjes als *wè 'n schón 'n weer, wè 'n schón 'n jong, 't is 'n mooi 'n ding.*

Deze Meierijse zinsconstructie komt in het Standaardnederlands niet voor. De constructie komt ook voor met gebruik van het onbepaald voornaamwoord *een* als een steunwoordje na een zelfstandig naamwoord of een zelfstandig gebruikt bijvoeglijk naamwoord:

't Waar zó'n goej wéfske een 'Het was zo'n goed wijfje een' (het was zo'n sympathiek vrouwtje)

't Is unnen aaregen inne 'Het is een aardige ene' (het is een eigenaardig figuur)

Het lijkt wat op de Engelse constructie *that's a beautiful one*, maar die schijnt beperkt te zijn tot zelfstandig gebruikte bijvoeglijke naamwoorden.

Dit verschijnsel gaat vaak samen met de herhaling van het onbepaald lidwoord 'n. De eerste twee voorbeelden uit *Èige grèij* hieronder hebben weer het zojuist genoemde onbepaald voornaamwoord aan het zins-einde én een herhaling van het lidwoord, het derde voorbeeld heeft alleen die herhaling en het vierde heeft die herhaling zelfs twee keer.

't Waar zó'n goej 'n wéfke een 'Het was zo'n goed een wijfje een' (het was zo'n sympathiek vrouwtje)

Zó'n jong 'n ding een 'Zo'n jong een ding een' (zo'n jong kind)

Zó'n mooi 'n bisje 'Zo'n mooi een beestje' (zo'n mooi beestje)

Wè'n lillek 'n zoêr 'n weer 'Wat een lelijk een zuur een weer' (wat een vies, guur weer)

Het woordje 'n in constructies als *ik kom 'n zondag* (ik kom aanstaande zondag) is geen lidwoord maar een voorzetsel (zie de desbetreffende paragraaf).

Het gebruik van lidwoorden die het verschil in geslacht aangeven is in Nederland beperkt tot Noord-Brabant, Limburg, de Achterhoek en Twente. Alleen daar vinden we de vormen *d'n* en *unnen*. In het zuidoosten van Noord-Brabant (en Midden- en Zuid-Limburg) heeft men volgens Peters (1937) *e* als onbepaald lidwoord voor onzijdige woorden. De Bont (1962: 310) meldt inderdaad voor het Kempenlands de vorm *e* voor onzijdige woorden: *e mes*, *e kiendje*, *e pèrd*. Alleen voor klinkers en b, d, h, t wordt 'n gebruikt.

3 Bijvoeglijke naamwoorden

Bij woordgroepen van onbepaald lidwoord-bijvoeglijk naamwoord en vrouwelijk zelfstandig naamwoord heeft het bijvoeglijk naamwoord vaak geen uitgang, de -e is dan weggelaten (apocope):

'n hóg kaast, 'n klèin kat, 'n lang lat, 'n nééj kaar.

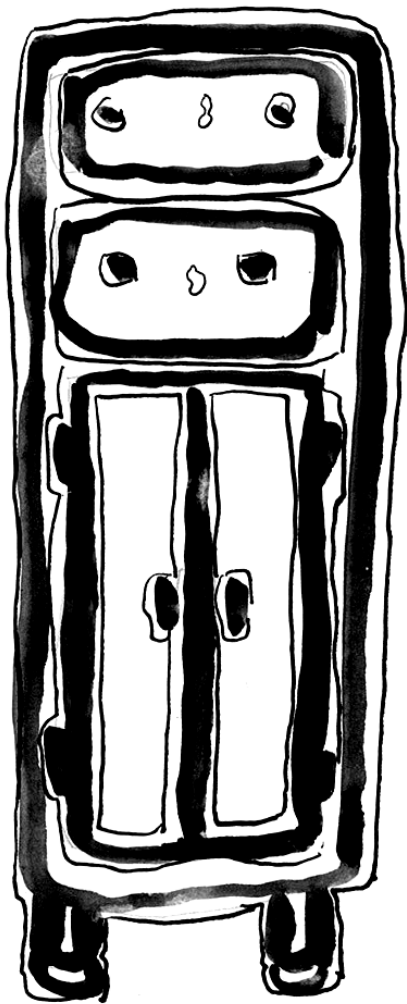
Dit verschijnsel is Zuidoost-Nederlands en in Brabant loopt de grens volgens de kaarten in de MAND ongeveer van Den Dungen naar Oirschot naar Reusel.

Aangezien het woord *wagen* mannelijk is, is *'een schôôn waoge'* waarover de Tilburger Fred van Boeschoten (schuilnaam van Frans van der Meer) rapt te karakteriseren als hyperdialect. Men zou hier *'ne schónne wage* verwachten. Dit apocope-verschijnsel is volgens de MAND-gegevens trouwens nauwelijks aanwezig in Midden-Brabant, maar Boutkan en Kossmann (1996: 46) vermelden het wel voor het Tilburgs (zowel *'n schôôn vraw* als *'n schôône vraw* komen voor). Het gebied waar apocope echter stelselmatig toegepast wordt, ligt ten oosten van de grens die zoals gezegd ongeveer van Den Dungen naar Oirschot naar Reusel loopt.

Bij woordgroepen van onbepaald lidwoord-bijvoeglijk naamwoord en mannelijk zelfstandig naamwoord heeft het bijvoeglijk naamwoord de -n die we eerder bij het lidwoord noemden, maar dan moeten die zelfstandige naamwoorden met een klinker of met b, d, h of t beginnen:

'nen hoogen hoed, 'nen dikken tak, 'ne langen dag.

De MAND laat zien dat die -n bij bijvoeglijke naamwoorden in heel Brabant is te horen maar in het westen in mindere mate.

hóg kaast, klèin kat.

Op blz. 68 van de MAND wordt gesteld dat velarisering het onderscheid tussen onzijdig en vrouwelijk kan laten zien: *'n klein kat* versus *'n kleing kéénd*.

Bij woordgroepen van onbepaald lidwoord-bijvoeglijk naamwoord en onzijdig zelfstandig naamwoord heeft het bijvoeglijk naamwoord geen uitgang: *'n groot glas*. Dat heeft het dialect gemeen met het Nederlands, maar in Oost-Brabant kan dat ook met een bepaald lidwoord voorkomen:

't groot glas, 't aaw wijf, 't klèin jong.

In het meervoud kan het bijvoeglijk naamwoord ook die uitgang missen:

gruun durre, lang latte.

De grens in dat geval is in de MAND wederom Den Dungen-Oirschot-Reusel.

We begonnen dit hoofdstuk met de constatering dat in woordgroepen van onbepaald lidwoord-bijvoeglijk naamwoord en vrouwelijk zelfstandig naamwoord het bijvoeglijk naamwoord vaak geen uitgang heeft, de -e is dan weggelaten. Vaak, want er zijn ook nogal wat gevallen waarbij dat niet gebeurt. Het is namelijk *'n groote, 'n zwarte, 'n witte, 'n dikke, 'n slanke, 'n lilleke, 'n verveelende bieje*, maar het blijft *'n blaow, 'n braon, 'n gruun, 'n geel, 'n rooi, 'n mooi, 'n dun bieje...* Ook *'n goei moeier, 'n kaoi wijf, 'n schön meid, 'n mooi vriendin, 'n aaw vrijster, 'n lang skoeffel*, maar *'n vètte vrouw, 'n dikke foempa, 'n lilleke heks ...*

De ANS (Algemene Nederlandse Spraakkunst) constateert dat het Nederlands ook apocope kent bij bijvoeglijke naamwoorden op -ig, -lijk en -er, om ritmische of eufonische redenen: *het onvermijdelijk gevolg, een uitvoeriger beschrijving, het gelukkig gezin* en merkt op dat andere gevallen bestempeld mogen worden als archaisch, schriftalig of regionaal (bijvoorbeeld *dat groot huis, het bruin paard*).

Overigens zit er behoorlijk sleet op het gevoel voor de correcte adjectief-uitgang. Zingt een dialectzanger over *'n kleine ster*, dan is die zan-

ger waarschijnlijk geboren na 1960. Een oudere dialectzanger zou het hebben over 'n klèin stèr.

Dezelfde constatering geldt voor het meervoud: het is *schón bónne*, *klèin bónne*, *gruujn bónne*, *geel bónne*, *braon bónne*, *goei bónne*, *kaoi bónne*, *lang bónne*, *muf bónne*, *vruug bónne*, *breej bónne*, *tèij bónne*, *smaol bónne*, *lèkker bónne* en *blaow bónne*, maar *dikke bónne*, *grote bónne*, *malse bónne*, *Franse bónne*, *Duitse bónne*, *roisege bónne*, *laote bónne*, *rijpe bónne*, *harde bónne* en *zaachte bónne*. Je zou er van in de bonen raken; wanneer krijgen de bijvoeglijke naamwoorden in het meervoud nu wel een verbuigingsuitgang en wanneer niet. Woorden op –g wisselen naar gelang het aantal lettergrepen: *vruug bónne* vs. *roisege bónne* en woorden op –f hebben een voorkeur voor een uitgang, maar enkele woorden laten apocope toe: 'n *muffe kaast* en 'n *muf kaast*, 'n *geeve meid* en 'n *gif meid*. Naast 'n *duffe meid* kun je echter niet 'n *duf meid* zeggen. In het meervoud is het *gif meide*, *duf meide*, *muf kaaste*. Het is *jong minse*, *aaw meide*, *goei jong*, *schón fròllie*, *klam haand*, *dun boeke*, *lèkker koeke*, daar krijgt het bijvoeglijk naamwoord dus geen e-uitgang, maar bij *geleerde hirre*, *witte blomme*, *gezonde jong*, *dèftige dames*, *dikke boeke* is dat dus anders...

Wanneer we naar de laatste klank van het onverbogen bijvoeglijk naamwoord kijken, zien we dat de uitgangs-e op het eind van het bijvoeglijk naamwoord behouden blijft bij:

woorden op plofklanken of plosieven (p, t, k, d).

woorden die op –s eindigen.

woorden op -g met meer dan een lettergreep en occasioneel woorden op -f.

Vergelijkbare constatering doen De Bont (1962: 387-392) en Van Gompel (2006: 236) voor Kempenlandse dialecten, met die uitzondering dat zij 'n *lege kooi*, 'n *hoge plank* noteren waar wij 'n *leeg koi* en 'n *hóg plank* zeggen. Zij vermelden ook 'n *straffe meid* versus 'n *stijf*

schaawer, 'n *deufkwartel*. Het lijkt erop dat het onderscheid in het Kempenlands bij de woorden op –f gebaseerd is op de lengte van de klinker.

Bijvoeglijke naamwoorden die op een –d eindigen, leveren verschillende vormen op, omdat men bij plaatsing voor het zelfstandig naamwoord (attributief gebruik) de –d– in –j– verandert. Bij plaatsing na een werkwoord (predicatief gebruik) kan men bijvoorbeeld zeggen *dè is goewd* (dat is goed), maar men spreekt van 'n *kaoj wijf, unnen doojen boêr, unne wijje jas* (een kwaad wijf, een dode boer, een wijde jas). Ook *nét* (nieuw) en *oud* kennen meerdere vormen:

'n *Nééj pak vur unnen aawen boêr* 'Een nieuw pak voor een oude boer'

Ze waar òlling in 't nét 'Zij was helemaal in het nieuw (gekleed)'

't *Néts is eraf* 'Het nieuwe is er van af' (Ook *nijts* en *nijts* worden hier gezegd.)

Hoe oud zédde gé? 'Hoe oud ben jij?'

De vormen van nieuw, die op –t eindigen, worden gewoonlijk beschouwd als van oorsprong onzijdige vormen; *nét* is ontstaan uit een verkorting van *nééj* en een achtervoeging van het oude neutrum-achtervoegsel –d, dat werd verscherpt tot –t (Schönfeld 1959:183).

De overtreffende trap wordt gevormd zoals in het Nederlands door achtervoeging van –er, behalve bij woorden op –n: *skón-skónder, klèin-klènder* (cf. *zwaar-zwaarder, zwaor-zwòrder*). Soms komen hypercorrecte vormen voor als *dikkerder* (vaker), *bitterder* of *beeterder* (beter), *gróttender* (groter) en *hóggerder* (hoger), die lijken te worden geassocieerd met een woord als *lèkkerder*.

De Meierijse dialecten kennen enkele stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden die met het achtervoegsel –eren gevormd worden: *glaozere, houtere, steener*. De Bont (1962) vermoedt dat ze afgeleid werden van de oude meervoudsvormen op –er, maar noemt als voorbeelden enkel *glaozer* en *houter*; de meervoudsvorm *steener* komt niet voor (het meer-

voud van *steen* is ongewijzigd *steen*) en *steenere* zou dus naar analogie van de andere gevormd moeten zijn. In het Duits kent men ook de meervouden *Gläser* en *Hölzer*, maar weer niet *Steiner*; desondanks komt ook in het Duits naast *gläsern* en *hölzern* een bijvoeglijk naamwoord *steinern*, 'stenen, van steen' voor. In de keuken van Miet in het boek van Willem Iven (1978) is het aanrecht *zulteren*, 'gemaakt van zult', waarmee wordt bedoeld dat het materiaal, terrazzo, lijkt op de vleesbereiding *zult*. Het woord *zulteren* is gevormd naar het voorbeeld van de stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden die met het achtervoegsel *-eren* gevormd worden. Tot slot vonden we nog *plankeren* (een *plankeren zondag* is Peellands voor een kerkelijke feestdag die als zondag gevierd werd, maar waarop je geen traktement ontving) in het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten* (WBD III, afl. 3.3: 208 en 212).

Waarschijnlijk zijn de achtervoegsels *-eg*, *-seg* en *-èchteg*, die worden gebruikt bij de vorming van bijvoeglijke naamwoorden, de meest productieve achtervoegsels in de Oost-Brabantse dialecten.

Het achtervoegsel *-eg* wil een kwaliteit aangeven: *dèmp^eg* (kortademig), *kèl^teg* (kouwelijk, gevormd uit *kèlt*, kilte), *gisteg* (letterlijk geestig, betekent slim), *vernéndeg* (venijnig, vinnig), *skeuj^teg* (royaal), *birreg* of *bruusteg* (branstig van varkens), *pèirdeg* (branstig van paarden), *spulleg* (branstig van koeien), *verskilleg* (verschillend), *nuuvreg* (ijverig), *glatteg* (glad) en *iggòlleg* (gelijkmatig, steeds terugkerend, gevormd uit *egaal*). Een enkele keer is ook *-ereg* in deze gevallen mogelijk: naast *skeuj^teg* komt *skeuj^tereg* voor met gelijke betekenis.

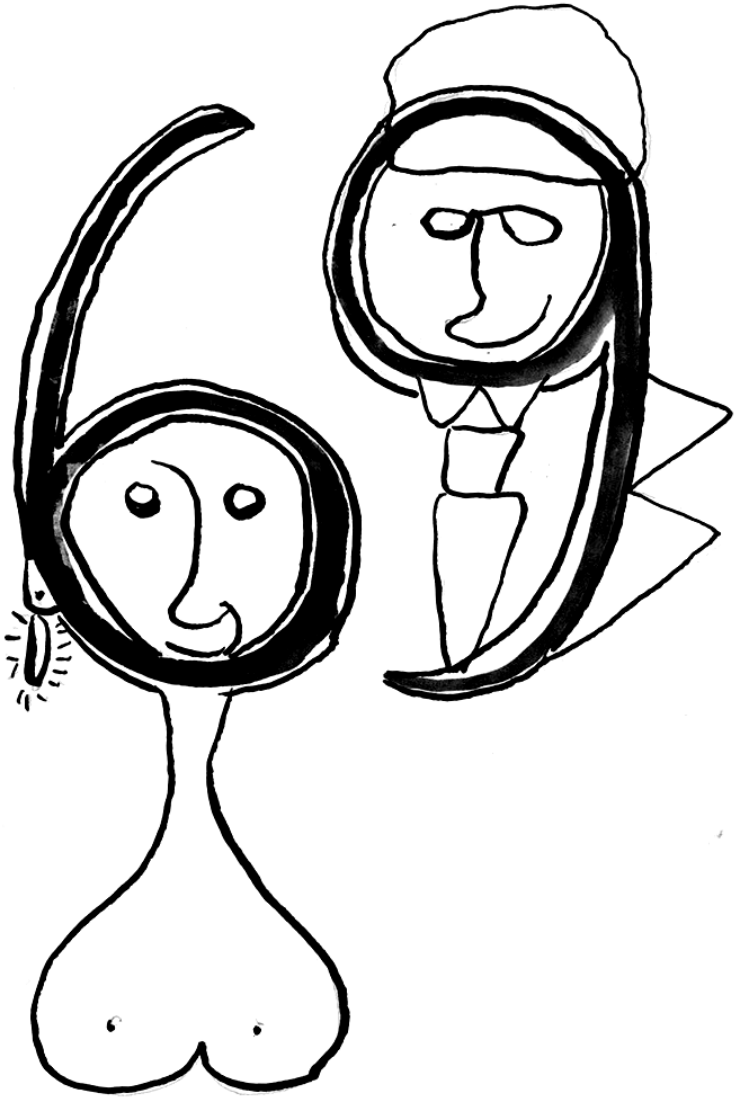
Als *-seg* wordt aangehecht aan bijvoeglijke naamwoorden, wordt de betekenis van dat grondwoord vaak afgezwakt: *dunseg* (dunachtig) en *zoerseg* (zurig). Lijkend op een bepaalde kleur wordt gezegd als *blauwseg* (blauwachtig), *gilseg* (geelachtig), *gruunseg* (groenachtig), *rójseg* (roodachtig), *pèirseg* (paarsachtig) en *witseg* (witachtig).

Van iemand die niet kerks is, zegt men wel *d'n diejen is nie zó kèrkèch^teg* en van iemand die niet graag bidt, zegt men *hij is nie bidèch^teg*; van

iemand die niets moet hebben van het caféleven, heet het wel dat die *nie kroegèchteg* is. Opvallend is daarbij dat *-èchteg* zowel achter een zelfstandig naamwoord, een bijvoeglijk naamwoord als achter de stam van een werkwoord geplakt kan worden. Zo kan men zeggen dat iemand niet *boekèchteg* of niet *leesèchteg* is. De betekenis is dat bedoelde persoon niet graag leest.

Als *-èchteg* wordt aangehecht aan bijvoeglijke naamwoorden, ontstaat er een afzwakking van de betekenis van het grondwoord, net als we zagen bij *-seg*: *aawèchteg* (ouwelijk), *bangèchteg* (bangelijk) en *kaawèchteg* (kouwelijk). Als het grondwoord een zelfstandig naamwoord is, wordt de betekenis vaak 'aangetrokken tot -': *dùifèchteg* (aangetrokken tot het houden van duiven), *tóneelèchteg* (aangetrokken tot toneel) of *kiendjesèchteg* (gesteld op kleine kinderen). Wanneer een werkwoord het grondwoord vormt, is de betekenis het best te omschrijven met 'geneigd tot': *dutselèchteg* (geneigd te suffen, sullig), *bèmmelèchteg* (geneigd te bungelen of rond te hangen), *geefèchteg* (royaal) en *skreekèchteg* (schreeuwerig). Er zijn evenwel gevallen waarbij deze betekenis ontstaan is met een zelfstandig naamwoord als grondwoord, bijvoorbeeld *moejerèchteg* (bemoederend) en *skoojerèchteg* (geneigd tot schooien), maar waarschijnlijk zijn deze afgeleid van werkwoorden die van een zelfstandig naamwoord werden afgeleid (schooieren en moederen; ze staan in Van Dale).

Samenstellingen van bijvoeglijke naamwoorden met het zelfstandige naamwoord *kèij-*, *kei-*, hebben als eerste deel een woord dat zijn oorspronkelijke betekenis verloren heeft en nu alleen versterkende betekenis heeft. *Kèijdood*, *kèijleeg*, *kèijslap* betekenen heel dood, leeg of slap. De Bont 1962 noemt in dit verband nog *wonder-*, *stik-*, *stront-* en *vèrkes-*, maar die zijn veel minder frequent.

zes, nege.

4 Telwoorden

De hoofdtelwoorden wijken in het dialect niet veel af van het Nederlands:

Een, twee, driej, vier, vééf, zés, zeuve, aacht, tiejn, élf, twèilef, dèrtien, virtien, vijftien, zéstien, zeuventien, achttien, negentien, twénteg, inèntwénteg, twintwénteg, drieèntwénteg, vierèntwénteg, vééfèntwénteg, dèrtég, firteg, fíjftég, séstég, seuventeg, tachenteg, negenteg, honderd, duuzend, miljoen, miljèrd.

Enkelde, sommige, 'n pòr, veul, wènnig.

Het meervoud van *duuzend* is *duuzende*, dat van *miljèrd* is *miljèir*.

Opvallend zijn de uitgangen bij telwoorden na voorzetsels: *mi vierre, dèile dur aachte, mi (z'n) zeuvene, nò tiejne, vur zésse, mi z'n bèije*.

Mi vierre kan ook gezegd worden als *mi vier man* of *mi vier man stèrk*.

Mi z'n bèije wordt ook wel gezegd als (*dè doen we*) *mi twit*.

Typisch is de plaats van het telwoord in de zinnen: *bèij de klènste kunde hébbe; drie de grótste viejt ie 'r út*. (cf. De Bont 1962: 398 *Driej de dikse haonen hew gevat*).

Vooropplaatsing kan met achterlating van het telwoord: *Boeke hi Jan drie. Die heb ik ok twee* ('van zulke heb ik er ook twee'). Volgens de SAND (de Syntactische Atlas van de Nederlandse dialecten) is dat typisch voor Oost-Noord-Brabant (kaart 5.3.3.1).

'Alle' wordt meestal als *al de* gezegd. *Al de jong ware d'r*. (Zie verder bij onbepaalde voornaamwoorden.)

Opvallend is het dat het telwoord *een* niet verbogen wordt voor onzijdige en vrouwelijke zelfstandige naamwoorden: *Dè een boek vond ik*

heel schón; Die een vrouw viel léllek út d'n toon. Voor mannelijke woorden is die verbuiging er wel: *diejen inne jonge dugt niej.*

Er zijn veel mogelijkheden om 'ongeveer honderd' te zeggen in dialect: *'n honderd; zón honderd, zówè honderd, zóiets van honderd, 'n stuk of honderd, rond de honderd, 'ntrént de honderd, bé de honderd.*

De rangtelwoorden luiden:

Uurste, twidde, dorde (dèrde), vierde, vijfde, zésde, zeuvende, achste, negende, tiende, élfde, twèilefde, dèrtiende, virtiende, vijftiende, twén- tegste, dèrtégste, firtegste, vijftegste, séstegste, seuventegste, tachenteg- ste, negentegste, honderdste, duuzendste.

Ze kunnen bijwoordelijk worden gebruikt en krijgen dan een -s:

Ik kom uurstes! We zén vijfdes. Hij waar achstes. Zé is pas twèntegstes. Hoevelstes bénde gé?

Gé zét de zóvvelste.

Hij zal twiddes komme heeft twee betekenissen. Naast de rangorde kan het ook betekenen dat men daags na de markt komt.

5 Voornaamwoorden

Persoonlijk voornaamwoorden

Eerste persoon enkelvoud

Het persoonlijk voornaamwoord in de eerste persoon, onderwerpsvorm is in het Noord-Meierijs **ikke, ik** of de onbeklemtoonde vorm **'k**.

Wanneer men een reeks van personen begint met *ik* of *ikke* voorop (en dat komt nog altijd veel voor), heet dat 'stront vurrop'. 'Wie ware d'r allemòl?' 'Nou, ikke èn d'n bürger èn de pestoor...'

De meest gebruikelijke vorm is **ik**.

Ik gò daor nie nor toe, ik zal 'n bietje gèk zèn.

Ik weet nie wè 'k òn moet vange. Ik dènk dè 'k gèk wor.

Ik kan 't hille mòl nie mer òn. Ik zieget nie mér zitte.

Ikke wordt gebruikt als beklemtoonde vorm, bijvoorbeeld ter beantwoording van een vraag:

'Wie hi dè gedaon?' 'Ikke.'

'Wie wil d'r mee?' 'Ikke!'

Ook wordt deze vorm wel gebruikt bij twijfelantwoorden:

'Gé moet dè toch wete.' 'Wie? Ikke?'

Nevenschikkend gebruik zien we in 'ikke èn d'n dikke' en 'ikke èn onzen Toon.'

Kinderen roepen bij spelletjes wel: 'Ikke 't uurst!' om aan te geven dat zij als eerste willen beginnen.

Bekend is ook de zin *ikke, ikke, ikke èn de rèst kan stikke* die groot egoïsme benadrukt.

Onbeklemtoond *ik* na een persoonsvorm wordt vaak **'k**.

Kan ik wordt *kank*, *doe ik* > *doek*, *heb ik* > *hék*, *wil ik* > *wik*, *zal ik* > *zak*, *gao ik* > *gòk*, *maag ik* > *maak*, *weet ik* > *week*, *geleuf ik* > *geleuk*, *moet ik* > *mók*, *zou ik* > *zók*, *wou ik* > *wók* etc.

Me, mén zijn de vormen van het persoonlijk voornaamwoord, eerste persoon in de voorwerpsvorm.

'Dè kan me niks skille.' *'Dè kan mén dan ok niks skille.'*

Mén is de beklemtoonde vorm. *Me* wordt in het Meierijs niet gebruikt na een voorzetsel: *hij zit neeve mén*, *aachter mén*, *vur mén*, *onder mén*, *bove mén*. *Dè is vur mén*, *van mén*. *Dè kùmt nò mén*, *dur mén*.

Ook als meewerkend of lijdend voorwerp gebruikt men meestal *mén*: *'Hédde mén dè oit gegeeve?'* *'Gif mén ok wè.'* *'Hédde gé mén opgegeeve?'* *'Hádde mén nie gezien?'*

In hedendaags dialect hoort men wel *beeter ès mén*, maar van oudsher zegt men toch liever *'beeter ès ik'*.

Tweede persoon enkelvoud

Ge, gé, gij zijn de onderwerpsvormen van het persoonlijk voornaamwoord, tweede persoon enkelvoud.

Er bestaat geen beleefdheidsvorm zoals U in het Noord-Meierijs. Het Bossche *Uwes* (Swanenberg 1999: 215-216) is in de Meierij niet in gebruik. Er bestaat ook geen vertrouwelijker vorm (je, jij) in het dialect van de Meierij. Iedereen tot en met God is *ge*, *gé* of *gij*.

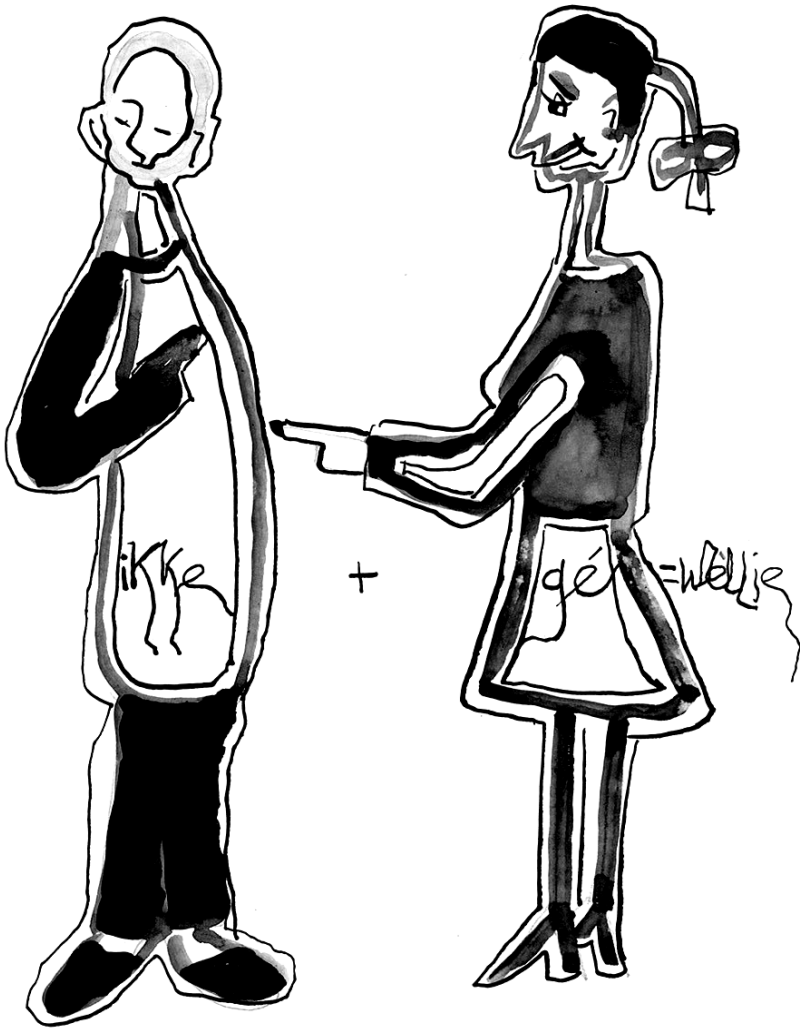
Ge is de onbeklemtoonde, meest gebruikelijke vorm in de spreektaal: *ge zét gèk ès ge dè doet*.

Gé en *gij* zijn de beklemtoonde vormen.

Nou week zeker dè gé dè gedaon hét!

Gé bént gèk, gé!

Nee gij! Gé zit hier alzeleeve te kliere.

ikke + gé = wèlliej.

'*Nee gij*' wordt ook vaak als negatieve uitlating gebruikt met de betekenis 'denk jij nou maar niet dat jij iets voorstelt'. (De Bossche groep de Kleinkeinder maakten een cd met de titel *Nee gij!*)

Achter de persoonsvorm heeft het persoonlijk voornaamwoord, tweede persoon enkelvoud vaak de enclitische vorm *e* (d.w.z. het voornaamwoord wordt aangesloten aan het voorafgaande woord en verliest daarbij accent):

Doet ge is dus *doede, gaot ge > gòdde, moet ge > moete* (ouder *mòtte*), *bléft ge > blédde, hébt ge > hédde, weet ge > witte, kópt ge > kópte, denkt ge > denkte, makt ge > makte, dint ge > dinde, zint ge > zinde, wiest ge > wieste, moest ge > moeste, zódt ge > zódde, wódt ge > wódde* enz.

Bij beklemtoning of contrast wordt *gé* of *gij* nog toegevoegd na deze enclitische *e*-vorm, zodat het onderwerp (subject) tweemaal wordt uitgedrukt: *Gòdde gé daor ok hene? Dinde gé dè? Wè zinde gé!?* Ook in het meervoud komt dit verschijnsel voor. Volgens de SAND komt het dubbele onderwerp in West-Brabant niet voor (zie kaarten 3.1.3.3.1 en 3.1.3.3.3), maar uit navraag bij Michel de Koning blijkt dat wel degelijk het geval. In het dialect van Oud-Gastel zegt men bijvoorbeeld *Gaode gij daor ok aon toe?* en *Deede gij da?*, *Doede gij da?* Denk verder ook aan 't Roosendaolsch Lieke: *Dan zijde gij van Roosendaol*. Het verschijnsel is beslist ook West-Brabants.

Dit verschijnsel komt niet in de Westhoek in Noordwest-Brabant voor volgens de SAND-gegevens; daar klinkt *leefde* gewoon als *leefje*. Dat valt ook te verwachten omdat de beklemtoonde vorm *gij* in die regio ook gewoon *jij* is.

Van Gompel (2003) en De Bont (1962) vermelden in het Kempenland nog *doe* als onderwerpsvorm van het persoonlijk voornaamwoord, tweede persoon enkelvoud. *Doewen uil da ge daor stao*. In Reusel kan die vorm worden versterkt met *-se*: *Doese vuil sloerie!* (Van Gompel

2003: 298). Dit oude voornaamwoord *doe* schijnt alleen in aanspreekvormen en dan enkel in minachtende zin nog te worden gebezigd.

De voorwerpsvormen van het persoonlijk voornaamwoord, tweede persoon enkelvoud zijn *aow* en *oe* of *'w*.

Aow is beklemtoond. *Aow mók 's éfkes hébbe! Haawt oewe kop gé, ik vraog aow toch niks!*

Na voorzetsels volgt vaak *aow*: *Dè kan énkelt mar dur aow gekomme zen. Ik doeget ammòl vur aow. Is dees van aow? Achter aow ston unnen dikke mins. Wie waar dè neeven aow?* In een deel van het Kempenland is de uitspraak *ùiw* (De Bont 1962).

Toch kan men soms ook *oe* in die situaties gebruiken: *Kékt 's neeven oe! Achter oe. Boven oe. Onder oe...*

Oe is de onbeklemtoonde vorm: *Ik ha oe wèl gezien.* Deze vorm kan ook nog verkort voorkomen als *'w*: *Ik ha 'w wèl gezien. Ik zie 'w hier nie gèire.*

Derde persoon enkelvoud mannelijk

Hij, ie, zijn de onderwerpsvormen van het persoonlijk voornaamwoord, derde persoon mannelijk.

Hij is de beklemtoonde vorm. *Hij heget gedaon. Hij is de rotzak. Hij duget, mar nie gèire. Hij wit altéd wè.*

De onbeklemtoonde vorm is *ie*. *Din ie 't of din ie 't nie? Gonk ie wér nie mee? Zocht ie wér nie te wérke?*

Vooraf na de persoonsvorm is *ie* enclitisch in gebruik: *Guttie mee? Wil ie wè? Wè móttie? Wè wil ie dan? Kùmtie nog? Háttie nog iets te mèlde? Duutie 't nie? Wóttie wèl? Zóttie dè nie wille?*

In een enkel geval vindt t-invoeging (t-insertie) plaats, mogelijk naar analogie van vormen als *kùmtie: istie dood?* Maar men kan ook zeggen: *issie dood?*

De Meierijsse dialectsprekers weten nog vrij nauwkeurig met *hij*, *hum* en *'m* en *ze* aan te geven of we met mannelijke of vrouwelijke woorden van doen hebben.

De stoelpoot waar gebroke, hij hittem gemakt.

De deur waar kaol verslete, hij hi ze wér opgeknapt.

M'ne jas waar geskeurd, ons vrouw hittem gemakt.

M'n boks waar lillek verkronseld, zé hi ze gestreke.

De voorwerpsvormen van het persoonlijk voornaamwoord, derde persoon enkelvoud, mannelijk zijn **hum** en **'m**.

Hum is de beklemtoonde vorm en *'m* de onbeklemtoonde.

Hum hék pas nog érrés gezien. Dees hier is allemòl vur hum.

Hum wordt ook gebruikt in combinatie met het bezittelijk voornaamwoord *z'n*: *Hum z'n bruur is missionaris geworre. Hum z'n fiets waar kepot. Hum z'ne jas waar blééven hange.*

't Is unne goeie mins, mar ge mót 'm nie zoomar vertraowe.

Hummes wordt soms gezegd voor hem, maar heeft dan altijd een negatieve betekenis: *Daor hédde hummes ok nog*. Het gezelschap van bedoelde persoon wordt dan meestal niet op prijs gesteld.

Derde persoon enkelvoud vrouwelijk

Zé, zij, ze zijn de onderwerpsvormen van het persoonlijk voornaamwoord, derde persoon, vrouwelijk, enkelvoud.

Zé en *zij* zijn de beklemtoonde vormen. *Zé kùmt altéd te laot òngeskete.*

Zé duu alles hillemòl alleen. Zé is zó gèk ès 'ne juin. Zij hi de bóks òn.

Ze kan 't gelijk. Ze kùmt hier alle daag. Ook enclitisch: *z'is noit alleen.*

Kùmt z'ók?

Heur, d'r en **ze** zijn de voorwerpsvormen van de derde persoon enkelvoud vrouwelijk: *Heur* is de beklemtoonde vorm. *Heur hék giestere nog gesproke. Kénde gé heur?* Na een voorzetsel komt vooral *heur* voor: *Van heur mók niks hébbe. Dees is vur heur. Òn heur is ok niks òn ók nie.*

Mén zuster zaat in de klas bé heur. Ik ston neeven heur. Onbeklemtoond wordt de vorm d'r of ze: *Ik zó d'r wèl wille. Ze ha niks bé d'r. Ik hásse wèl 's wille zien.*

Ik héb ze (= hésse) giestere nog gezien.

Ook de bezittelijke dubbelvorm *heur d'r* komt voor: *Heur d'r huis hén ze verkocht. Heur d're jas hi zón arige kleur. Heur d'r haor vélt vort lil- lek út.*

Merkwaardig is het gebruik van *hij* voor vrouwen en meisjes in Oost-Brabant. Op ouderavonden van scholen heeft dit meermaals tot misverstanden geleid. Vader verwijst naar zijn dochter met '*hij duget niej zó goewd.*' De leraar zoekt vervolgens in zijn agenda vergeefs naar een jongen.

Derde persoon enkelvoud onzijdig

Het, 't zijn de onderwerps- en voorwerpsvormen van het persoonlijk voornaamwoord, derde persoon, onzijdig, enkelvoud. Vrijwel altijd wordt 't gezegd: *'t Lupt lillek út de klaowe ('t spèl bijvoorbeeld). Hij liejt 't mar doewn ('t jong). Hij zaag 't nie* (verwijzend naar het resultaat).

Van Gompel (2003: 300) vermeldt voor Reusel *es, s* als voorwerpsvorm van het persoonlijk voornaamwoord, derde persoon, onzijdig, enkelvoud. Die vorm is verouderd. *Hij heges nog zat. Ik ziens nie te liggen.*

Eerste persoon meervoud

Wij, wèllie en *we* zijn de onderwerpsvormen van het persoonlijk voornaamwoord, eerste persoon, meervoud.

Wij en *wèllie* zijn de beklemtoonde vormen, waarbij vermeld dient te worden dat *wèllie* steeds minder gebruikt wordt.

Wèllie weten 't wèl. Wèllie dinne dè noit. Wèllie hén veul laast van hul- lie. Wij zón zóiets nou noit nie doen. Wij zén daor nie van hene gekomme. Zonder accent wordt *we* gezegd: *We gòn mèrge te vèld. Dè doen we hier nie. Nee, we zullen 'n bietje gèk zén, zeker.*

Soms wordt we vervangen door *me*: *Zumme dè wèl doen? Gòmme nou onderhand? Hémme 't gelijk? Wimme ònkuire?*

Johan Biemans schrijft voor Bergeijk *wijlie*.

Ons is de voorwerpsvorm van het persoonlijk voornaamwoord, eerste persoon meervoud.

Zaagde ons? B'ons is 't beeter ès b'ùllie. B'ons, b'ùllie, b'alleman.

In de uitdrukking '*ons kent ons*' wordt *ons* als onderwerp gebruikt.

Tweede persoon meervoud

Ge, gèllie, gullie zijn de onderwerpsvormen van het persoonlijk voornaamwoord, tweede persoon meervoud.

Gèllie en *gullie* zijn de beklemtoonde vormen waarbij het erop lijkt dat *gullie* geleidelijk aan de winnende vorm wordt. *Gèllie wit ok noit niks ok nie. Gèllie zét toch hartstikke gèk. Ólliede gèllie d'n ùlliejen ok? Gullie waart al vruug onderwege. Gullie gòt toch zeker ok? Ge komt same toch zeker op 't fist. Leefde gèllie ok nog?*

Oe en **ùllie** zijn de voorwerpsvormen van het persoonlijk voornaamwoord, tweede persoon meervoud.

Ùllie is de beklemtoonde vorm. *Ùllie wik op ons fist hébbe. Ik hágget hille mòl nie over ùllie.*

Ik heb oe wèl gezien toen gullie daor hene gongt.

Van Gompel (2003: 299) vermeldt voor Reusel *ij* als voorwerpsvorm van het persoonlijk voornaamwoord, tweede persoon meervoud. Het is een vorm met extra nadruk: *IJ moete ook alles vurdoen. We gaon nij* is in Reusel "we gaan naar jullie". Voor de bijbehorende onderwerpsvorm heeft het Reusels *gèj*, (niet *gèllie!*), dat niet gelijk is aan de onderwerpsvorm van het persoonlijk voornaamwoord, tweede persoon enkelvoud, want die luidt *géej* of *gé* (dus met meer gesloten klinker dan het woord voor jullie). De gegevens van de SGV-enquête laten zien dat *gèj* voor "jullie" beperkt is tot Reusel en de Mierden, de rest van Oost-Brabant

heeft *gèllie* of *gullie*, behalve het Land van Cuijk en de gemeente Cranendonck waar men *gillie* zegt.

Gèllie is gevormd uit *gij-lie* (lie van lieden), met de nominatief *gij* als stamwoord. Het wordt de laatste decennia verdrongen door *gùllie* en *gullie*, waarin volgens Van Bakel (2001: 359) de klinker uit de voorwerpsvorm is overgenomen, uit *ùllie* dus. Onze dialecten en ook het Standaardnederlands volgen namelijk de trend dat er een voorkeur is voor de minst gemarkeerde naamval en dat is de voorwerpsvorm. Daarom hoort men alsmaar meer “hun zeggen” of “groter dan mij”.

Derde persoon meervoud

Zèllie, *zullie* en *ze* zijn de onderwerpsvormen van het persoonlijk vornaamwoord meervoud in de derde persoon.

Zèllie en *zullie* zijn de vormen met klemtoon. *Zèllie hén alt iets te mèlde*. *Zullie zén de rotzakke!* *Zèllie hén meer òn ùllie ès gullie òn hullie, mèine wèllie*. *Ze* is de vorm zonder klemtoon. *Ze hán toch noit gedaon*. *Ze zen hier pas nog geweejst*.

Hullie, *d'r* en *ze* zijn de voorwerpsvormen van het persoonlijk vornaamwoord, derde persoon meervoud. *Ze* heeft nooit accent. *Hedde gé hullie nog oit érres gezien? Ik zie d'r nog geregeld. Wij zien ze noit mér*. In modern dialect horen we ook steeds meer *hullie* als onderwerp. *Hullie hán hérring*. (Zij aten haring.) *Hullie wete toch noit van niks*. (Vergelijk voor het laatste zinnetje: *Hun weten toch nooit iets*.) Een enkele keer horen we in hedendaags dialect andersom ook *dè boek is van zullie*.

De vormen *wèllie*, *gèllie* en *zèllie* raken geleidelijk aan in onbruik. In de SAND (2005) komt *wèllie* helemaal niet meer voor in Brabant, alleen *we* en *wij*. *Gèllie*, *gullie*, *zèllie*, *zullie* en *hullie* (als onderwerpsvorm) worden nog wel volop geregistreerd.

Achteropplaatsing

Bij het onbepaald lidwoord passeerde de constructie van het type *'t Is unnen aaregen inne* de revue. Deze lijkt syntactisch gezien wel wat op andere constructies met voornaamwoorden en zelfstandige naamwoorden aan het zinseinde, waarvan De Bont (1962) er enige laat zien:

Ge zweet eraf gé 'Je zweet eraf jij' (jij zweet ervan)

Die zó't ók próbeere den dieje 'Die zou het ook proberen, de die' (hij zou het ook proberen, die kerel)

Die hébbe 't goewd b'ons die manne 'Die hebben het goed bij ons die mannen' (die mannen hebben het goed bij ons).

De positie aan het zinseinde is blijkens deze gegevens in het Oost-Brabants uitermate geschikt voor het leggen van extra nadruk op een bepaalde woordgroep uit de zin. Deze positie wordt wel de uitloop genoemd.

Bezittelijk voornaamwoorden

Eerste persoon enkelvoud

Mén, mènne, m'n, m'ne.

Voor mannelijke woorden wordt de beklemtoonde vorm *mènne(n)* gebruikt.

Dè is mènne mantel. Ik geef oe ménnen hoewd èn mènne stok. Dè's mènne jas nie!

De onbeklemtoonde vorm is *m'ne*. *M'ne klomp is k'pot. M'ne jas is k'pot.*

Voor vrouwelijke woorden wordt *mén* gebruikt als beklemtoonde vorm. *Mén zuster is wir beeter. Mén bóks is k'pot.* De onbeklemtoonde vorm is *m'n*. *M'n wèrk vélt tege.*

De beklemtoonde vorm voor onzijdige woorden is *mén*.

Mén jèske zit ès gegote. Mèn potlood skréeft nie.

M'n is de onbeklemtoonde vorm. *M'n buukske is beskadigd.*

Voor het meervoud gebruikt men ook *mén* of *m'n*: *Dè zén mén bruurs. Mén jonges hén dè gemakt! M'n zusters wone gelijk in de buurt.*

De verbuigingsuitgangen van de bezittelijke voornaamwoorden zijn identiek aan die van het onbepaalde lidwoord. Vergelijk *unnen hoewd – m'nen hoewd; 'n pèt – m'n pèt; unnen dobber – m'nen dobber, unne skoewn – m'ne skoewn.*

Zelfstandig gebruikt wordt de vorm voor mannelijke woorden *ménne*: *Dè is de ménne.* (bijv. verwijzend naar een zoon, jas, das of hoed.) *Die-jen boom is gróttender ès ménne* of *de ménne.*

Voor vrouwelijke woorden wordt *mén* zelfstandig gebruikt: *Dè is de mén.* (bijv. verwijzend naar vrouw, dochter, muts of pet.)

Voor onzijdige woorden zegt men *'t mén*: *Dè is 't mén.* (bijv. verwijzend naar een sleutelje of boekje.)

Voor zelfstandig gebruikt meervoud is de vorm *de mén*: *'t Zén de mén!* (bijv. gezegd bij het kaartspel verwijzend naar de centen in de pot die men denkt te gaan winnen.)

Voor mannelijke verwantschapsnamen wordt in het oude dialect hoogst zelden *ménne* gebruikt. Men spreekt van *mén bruur; mén zwaoger; mén oom* en *mén neef*. *Mén vòdder* wordt gebruikelijk als *onze* of *ons vòdder* gezegd. (Daarover later meer.) In hedendaags dialect worden de verwantschapsnamen overigens steeds meer behandeld als de overige zelfstandige naamwoorden. Jonge dialectsprekers hebben het wel over *m'ne vòdder* en *ménnen oom*.

Dezelfde uitzondering geldt bij deze verwantschapsnamen bij het lidwoord: *'n vòdder; de bruur; 'n oom*. Peters (1937) vermoedt dat deze verwantschapsnamen zich aan de regel onttrekken omdat ze tot de heel intieme sfeer behoren.

Tweede persoon enkelvoud

Oew (*oewe, oewen*), 'w, 'we zijn de vormen van het bezittelijk voornaamwoord in de tweede persoon. Er is geen beleefdheidsvorm.

Voor mannelijke woorden wordt *oewe(n)* of 'we(n) gebruikt, voor vrouwelijke, onzijdige en woorden in het meervoud krijgen we *oew* of 'w.

Is 't nor oewe meug? Oewe kop zal kaaw orre, doe 'wen das um! Hoe is 't mi oew vrouw? Daor sti 'w fiets. Daor gi oew veugelke! Hoe geuget mi 'w kéénder?

De beklemtoonde vorm is **aow**.

Dè is toch aowen das? Daor héngt aow bóks. Aow vrouw ziet 'r nog goewd út. Is dè aow húske? Genog over ons èige..., hoe is 't mi aow jong?

Aow wordt ook zelfstandig gebruikt: A. *Van wies zén die huu? (Van wie zijn die hoeden?)*

B. *Dè zén ammel d'aow.* (Dat zijn allemaal de jouwe.)

Dees laand is nie van mén, 't is 't aow. D'n aowen is nog nie klaor. (Verwijzend naar de wagen in de garage.)

Van Gompel (2003: 303) vermeldt voor Reusel *ij* (*èj*) als bezittelijk voornaamwoord van de tweede persoon enkelvoud en meervoud: *èjjen os, èj huiske, houwt den èjje zelf mer, den èjjen is te oud, dèj zijn grote snotjong.*

Derde persoon enkelvoud mannelijk

Zén, z'n, hum en **hum z'n** zijn de vormen van het bezittelijk voornaamwoord, derde persoon enkelvoud.

Mannelijk (beklemtoond) *zénne(n)*: *zénne wage, zénne mooter, zénnen èrm*. Voor vrouwelijke, onzijdige en woorden in het meervoud staat de vorm *zén*: *zén fiets, zén been, zén haand, zén kiendje, zén hundje, zén mèskes, zén koei*.

De onbeklemtoonde vormen zijn *z'n* en *z'ne(n)*: *Z'n vrouw is ziek. Z'ne zoon is vertrokke. Hij hi z'nen hoewd verlorre.*

Hum(me) en *hum z'n* zijn gebruikelijk naast *zén* en *z'n*. *Hummen hoewd li d'r nog. Humme stoel is gebroke. Dè's hummen hond toch. Hum (z'n) vrouw is al vruug gestürve. Hum (z'n) kaart deuge nie. Hum z'n kéénder zén alt ziekelek. Hij is alt bé hum z'n mènnekes. (bij zijn kinderen)*
Hum wordt ook zelfstandig gebruikt: *De hum mèine dè ze 't zén.* (De kinderen van hem denken dat ze heel wat zijn.) *'t Hum is 't béste van gelijk* (zijn werk).

In geval van zelfstandig gebruik komen alleen de beklemtoonde vormen voor. *De zénne* verwijst naar mannelijke woorden. *Dè is onze Bert de zénne.* (zijn hengst) *Kende gé de zénne?* (Ken jij zijn jas?) In alle andere gevallen is de beklemtoonde vorm *zén*: *Dè is onze Jan de zén* (zijn pet). *Daor hédde Jösse de zén* (zijn vrouw). *Dè is onze Klaas 't zén* (zijn schaap). *Dè zén onzen Bèrt de zén* (zijn paarden). *Onze Piet de zén loope hier aachter* (zijn koeien). *Ieder 't zén.*

Een fraaie uitdrukking luidt: *Zé hagget zén al toen 't hum nog nie van heur waar.* Het betekent dat ze al in verwachting was toen er nog geen sprake van een huwelijk was.

Merkwaardig is het sporadische gebruik van *zén* verwijzend naar vrouwelijke personen. *Dè is ons Mien de zén.* (Dat is van ons Mien.)

Voor het meervoud wordt in de Noord-Meierij niet zoals in de Kempen *zén* of *z'n* gebruikt. Bij Van Gompel lezen we bijvoorbeeld *De jong lagen op z'ne rug.* (De kinderen lagen op hun rug.) In de Meierij zegt men: *de jong lagen op d're rug.*

Derde persoon enkelvoud vrouwelijk

De vormen van het bezittelijk voornaamwoord, derde persoon enkelvoud vrouwelijk zijn **heur(e(n), d'r(e), 'r(e)**.

Heure is de beklemtoonde vorm die gebruikt wordt voor mannelijke zelfstandige naamwoorden: *heure kop, heure mins, heure jas, heuren hoewd*.

Onbeklemtoond wordt die vorm meestal *d're* of *'re*: *d're mantel, d're mond, 'ren das. Ze mót 're snuut 's waasse. Ze hén d're jas gevonde*.

De beklemtoonde vorm voor vrouwelijke, onzijdige en meervoudige woorden is *heur*: *heur toffel, heur haand, heur haor, heur gezicht, heur been, heur dinge, heur kéénder*.

Die dinge stòn nie bé d'r skoewn.

Onbeklemtoond wordt de vorm *d'r* of *'r*: *d'r neus, d'r kéénd, d'r ooge, 'r haor, 'r haand, 'r kapsel, 'r jong, 'r cènte*.

De bezittelijke dubbelvorm *heur d'r* komt ook wel voor: *Heur d'r huis hén ze verkocht. Heur d're jas hi zón arige kleur. Heur d'r haor vélt vort lillek ùt*.

Zelfstandig gebruikt: *d'n heure dugt nie* (haar echtgenoot). *De heur is hil schón* (haar tafel). *'t Heur wil mar nie groeie* (haar kind). *De heur wérke z'n bést* (haar kinderen).

Eerste persoon meervoud

Onze(n), ons, zijn de vormen van het bezittelijk voornaamwoord eerste persoon meervoud.

Voor mannelijke woorden enkelvoud gebruiken we *onze(n)*: *onze vòdder, onze Jan, onzen Toon, onze stoewl, onze wage, onzen boom*.

Voor vrouwelijke, onzijdige en meervoudige woorden wordt *ons* gebruikt: *ons vrouw, ons Bèt, ons Pietje, ons jong, ons kéénder*.

Zelfstandig gebruik: een vrouw kan spreken over *d'n onze*, wanneer ze haar man bedoelt. De man kan het in dat geval hebben over *de ons* of *d'ons*. Ook voor onzijdige woorden komt zelfstandig gebruik van *ons* voor: *'t Ons hi veul geleeje* (ons huis). *Wij kunnen 't ons bé lange nie op* (ons deel).

Het bezittelijk voornaamwoord *ons* wordt in Brabantse dialecten veel meer gebruikt dan in het Nederlands. Vooral voor verwantschapsnamen is het heel gebruikelijk. Een Brabander spreekt niet van mijn vader, mijn moeder, mijn vrouw en mijn kinderen, maar van *onze vòdder, ons moeder, ons vrouw* en *ons jong* of *ons kéénder*. Ook zal hij het hebben over *onze grutvòdder, onzen heerom, ons tante-zuster, ons grutje* en *ons familie*. *Ons moeder* of *onze vòdder* wordt ook gezegd door een enig kind.

Nol van Roessel grapte in zijn conferences ooit over het gebruik van dat Brabantse *ons*: *'Wij zeggen ons vrouw in de hoop dè 'n aander dè ok duu!'*

Het verschijnsel van het vele gebruik van *ons* wordt wel eens verklaard uit het feit dat men in de grote Brabantse gezinnen gewend was alles te delen en daarom sprak je niet van *mijn*, maar van *ons*. Natuurlijk wordt in de Meierij vanouds ook over *Ons Lief Vrouwke* en over *Onze Lieven Heer* gesproken.

Tweede persoon meervoud

Ùllie(je(n)) is het bezittelijk voornaamwoord, tweede persoon meervoud.

Voor mannelijke woorden is de vorm *ùllieje(n)*: *hoe is 't mi ùllieje Jan. Kan 't ùlliejen Toon alleen rédde?*

In alle andere gevallen wordt de vorm *ùllie* gebruikt: *ùllie moeder, ùllie mènneke, ùllie jong, ùllie vrouwe*.

Bij zelfstandig gebruik kan met *d'n ùllieje* jullie vader of jullie zoon bedoeld worden. *De ùllie* kan verwijzen naar moeder, kinderen en alle andere vrouwelijke en onzijdige woorden. Het Standaardnederlands kent deze mogelijkheid niet.

Een Brabants sjibbolet luidt: *ólliede gèllie d'n ùlliejen ok?* (Oliën jullie die van jullie ook?) Niemand weet wat er geolied moet worden, maar degene die de zin zegt, wil laten horen dat hij Brabants kent. Overigens zijn sjibboletzinnen met “oliën jullie...” ook in gebruik in Overijssel (De Tier en Vandekerckhove 2003).

Derde persoon meervoud

Hullie(je(n)) is de meest gebruikelijke en beklemtoonde vorm van het bezittelijk voornaamwoord derde persoon meervoud.

Voor mannelijke woorden gebruikt men *hullieje(n)*: *hullieje vòdder, hulliejen Tinus, hullieje kèrstboom*.

Voor alle andere gevallen is *hullie* in gebruik: *hullie moeder, hullie Mrie, hullie Jèntje, hullie kiendjes, hullie fietse*.

Ook de dubbelvorm *hullie d'r* komt voor in bezitsverband. *Hullie d'r kleer kunne gelijk in de kachel*.

Zelfstandig gebruikt: *ge mót 't hullie laote lege. Hij hégget hullie nie meegenomme*.

Voor verwantschapsnamen is *hullie* ook heel gebruikelijk: *hullieje Jòs, hulliejen Ties, hullie Trien, hullie Kiske, hulliejen oomen Hèrmus, hullie tante Jaan*.

De onbeklemtoonde vorm is ***d're(n), d'r, 'r***: *d're vòdder, d're jonge, d'ren oomen Harrie, d'r kéénder, 'r dinger, 'r jong*.

Woutje was als weduwnaar met kinderen getrouwd met een weduwe met kinderen. Uit het tweede huwelijk kwamen ook weer kinderen voort. Men sprak in dit gezin van *'drieterande kéénder'*. Op een ongelukkig moment waren de kinderen allemaal erg luidruchtig aan het ruziën. Wout riep vertwijfeld tegen zijn vrouw: *'die verdomde jong doen niks ès vèchte. Die van aow, die van mén èn die van ons!'*

Het wederkerend voornaamwoord

M'n èige, oew èige, z'n èige, d'r èige, ons èige, oew èige, d'r èige.

'Zich' wordt in het oude dialect van de Noord-Meierij niet gebruikt. In plaats daarvan gebruikt men *èige* in combinatie met een voorafgaand bezittelijk voornaamwoord. *Ik waas m'n èige; gé hét oew èige nie goewd geskórre; Hij verskónt z'n èige; zé poelitoert d'r èige nogal op; ze wérkt d'r èige kepot; wij vermaken ons èige wèl; gullie skamt oew èige zeker toch wèl; zèllie trakteere d'r èige.*

In het hedendaagse dialect horen we steeds meer vormen als *ik skeer me* in plaats van *ik skeer m'n èige* en *skeert oe toch 's* in plaats van *skeert oew èige toch 's*. De combinatie met *èige* verliest terrein. *We make ons èigen op* wordt steeds vaker *we maken ons op*.

Voor de derde persoon mannelijk blijft *z'n èige* en voor de vrouwelijke tegenhanger *d'r èige* in gebruik. Overigens is het ook zo dat niet overal waar in het Nederlands 'zich' gebezigd wordt, ook *z'n èige* in Oost-Brabants dialect gezegd kan worden. Bijvoorbeeld 'hij zag haar op zich afkomen' wordt *hij zaag heur op 'm afkomme*. Naast *z'n èige* voor 'zich' horen we zodoende ook de verkorte vorm van *hum*, **'m**: *hij ha nog hil wè vur hum (vur 'm), hij ha niks bé 'm*. Overigens wordt dit laatste heel vaak gezegd als *hij ha niks bé*. *Bé* of *bé 'm* voor 'bij zich' is algemeen in Noord-Brabant, volgens de SAND (kaart 4.3.3.1).

Naast *d'r èige* komt ook de verkorte vorm van *heur*, ***d'r*** voor in de plaats van Nederlands 'zich': *Ze zaag 't nie èn 't ston vlak achter d'r. Ze zétte d'r tas vur d'r nér. Ze kiejk gaaw vur d'r.*

Naast *ons èige* gebruikt men ook ***ons***: *We han de hil wirreld nog vur ons (èige).*

Oew èige wordt ook ***oe***: *Gòt oew èige toch nie muug lege make. Ge doet oe zoo unnen hoop ongemak òn.*

D'r èige wordt soms ook in het meervoud ***d'r***: *Ze hén d'r (èige) lillek gekuld. Ze han unnen hoop grèij vur d'r lege.*

Èige kan ook andere betekenissen en functies hebben. In de vaste verbinding *èige zén òn* betekent het vertrouwd zijn en is het dus een bijvoeglijk naamwoord. *De kùster is zó èige òn de kerk ès 'n laus in oewen borsok.* (De koster wordt zop eigen aan de kerk als een luis in je borstrok; wanneer je ergens kind aan huis bent, raak je heel vertrouwd met de omgeving.) Met *ze zit nog alt op d'r èige* bedoelt men dat de besproken vrouw nog altijd zelfstandig woont. Iemand die *vur z'n èigen* is begonnen, werkt voortaan als zelfstandig ondernemer. (*Hij is dus vórt èige bòs.*) Mensen die *altesd op d'r èige wille zén* hebben geen behoefte aan contact. *Hij docht zoo bé z'n èige* zeggen we wanneer we bedoelen dat hij dat zo bij zichzelf dacht en *op z'n èigen is dè nie verkeerd. Van z'n èige gaon* zegt men voor bewusteloos vallen. *Ze wérkt d'r èige van d'r èige* betekent dat ze zich suf werkt.

Het wederkerig voornaamwoord

Het wederkerig voornaamwoord is ***mekare*** of ***mekaar***. (Soms uitgesproken als *bekare*.) *Ze mótte niks van mekare hébbe. Ze zaat mooi mi d'r èrm over mekare. Ze meuge mekare wèl. 't Slùt mooi òn mekare. Ze gòn bé mekare op fist. Ze wone vort bove mekaar.*

Mekares wordt gebruikt als bijvoeglijk naamwoord: *’t Zén mekares béste vriende.*

Aachtermekare heeft de betekenis van het bijwoord meteen, ogenblikkelijk.

Aanwijzende voornaamwoorden

Deze(n), dees. Het aanwijzend voornaamwoord enkelvoud mannelijk voor personen en dingen dichtbij is *deze(n)*. *Dezen boom mót nog um. Deze mins kén ik nie. Dezen hond hurt hier nie thaus.*

Voor alle andersoortige woorden wordt *dees* gebruikt: *Dees tòffel mót nog geskuurd worre. Dees boek is k’pot. Dees pèird zén de ons. Dees koei zén ammel roobonte. Dees kéénder zén druktemakers.* Het Nederlandse ‘dit’ correspondeert met dialect *dees*. *Dees hier is ménne wage. In dees geval wor ’t wèl hil anders. Ze wit ok altéd iets: dan is ’t dees èn dan wir dè. Ge kunt kieze: dees of dè.*

In de Noord-Meierij zijn de Kempenlandse en Peellandse vormen *di* en *ditte* niet gebruikelijk. Peter Aarts (Deurne) heeft een fraai roddelliedje gemaakt met de titel ‘*Witte ditte*’. In het Noord-Meierijs zou dat ‘*Witte dees*’ moeten zijn. Gerard van Maasakkers (Nuenen) schreef een lied ‘*Ditte uur*’. Dat zou in het Noord-Meierijs ‘*dees uur*’ zijn.

Dieje(n), die, dè zijn de vormen van het aanwijzend voornaamwoord voor personen en zaken veraf.

De vorm *dieje(n)* is voor mannelijke woorden enkelvoud: *Diejen boer z’ne grond is pas vèt. Diejen heer vergit z’nen hoewd. Dieje jonge kùmt nog wijd. Diejen boom is gemèrkt.*

Voor vrouwelijke woorden en meervoud gebruikt men *die*: *Die vrouw heget hard te haole. Die meid werkt z’m bést. Die kéénder kommen altéd te laot. Die koei zén nie van ons. Die blaojer mótte nog opgerùmd worre.* Voor onzijdige woorden op afstand is *dè* in gebruik: *Dè jong hi alt ’n snotbèl. Dè boek is hil schón. Dè ding hurt hier nie te zitte. Wè’s dè?*

Bij gebiedende wijs (imperatieven) kan het aanwijzend voornaamwoord vooropgeplaatst worden: *za 'k 't vatte? Dè doe mar!* (in plaats van *Doet dè mar!*). Volgens de SAND komt dit alleen in het oosten van Noord-Brabant voor (kaart 5.3.3.6).

Zelfstandig gebruikt is de mannelijke vorm van het aanwijzend voornaamwoord dichtbij: *d'n deze(n)*; de vrouwelijke: *de dees*; de onzijdige: *'t dees* en voor het meervoud: *de dees*.

D'n deze lupt hier al de hil week rond; van wie zó diejen hond toch zén? De dees is 'n goei, mar die toffel dugt nie. 't Dees is van hum, en 't dè is van mén. Ik zal 't dees nog mar 's oprùime. 't Dees is nie goewd ès 't dè. Witte gé zowèlle van wie de dees zén (verwijzend naar achtergebleven jassen).

Zo komen we ook *d'n dieje(n)*, *de die* en *'t dè* tegen. *Ik ken hier veul volk, mar d'n dieje kén ik hillemòl nie. Èn kènde gé de die dan? Van wie is 't dè? De die zén hier al dikker geweejst.*

Vaak worden de aanwijzende voornaamwoorden versterkt door toevoeging van *hier*, *daor*, *daorgiens* en *daorgiender*. *D'n diejen hier is de mènne. De die daor kùmt van D'n Bosch. Dè daorgiens is van ons. D'n dieje daorgiender hi hier hillemòl niks te zuke.*

Zón(ne(n)).

Zón(ne(n)) wordt in het Meierijse dialect gebruikt voor Nederlands *zo'n*, *zo een*, *zulke*. *Zónne kèirel is 't! Zónnen boom doede toch nie um. Zón zaag daor kunde nie mi wérke. Zón dinger gebeure.* Ook *zó inne* en *zó een* worden gebruikt: *Nee, zó inne zien wij hier nie gèir. Òn zó een hédde toch niks.*

Voor 'zulke', zelfstandig gebruikt meervoud is *de zón* in zwang: *Ze mótte ze gelijk oprùime, de zón. De zón zien wij hier liever nie.*

Weinig gebruikelijk en ouderwets is **gin, ginne(n)** als aanwijzend voornaamwoord (veraf).

Voor enkelvoud mannelijk gebruiken we *ginne(n)*; voor andere gevallen *gin*;

Ginnen boom mót nog um. Zé wónt òn ginne kant van 't dùrp. Hij wónt op gin èind (Hij woont die kant uit). *Ze wone vort òn ginne kant van 't groot wótter* betekent dat ze geëmigreed zijn en in Canada of Amerika wonen.

Gineind is de benaming voor de denkbeeldige plaats waar Nol van Roessel zijn verhalen liet spelen. Een van zijn titels is dan ook *B'ons op Gineind*.

De verbuigingsuitgangen van de aanwijzende voornaamwoorden zijn identiek aan die van het onbepaalde lidwoord: *unnen hoewd – diejen hoewd*; *'n pèt – dees pèt*; *unnen dobber - zónnen dobber, unne skoewn, dezen skoewn*.

Het zelfstandig gebruikte *die* kan ook met nabepaling voorkomen.

D'n dieje z'n jong hén 't hard te verdure. Die d're mins werkt z'n èige k'pot.

Het bepalingaankondigende voornaamwoord degene(n) is in het Noord-Meierijse dialect ***deginnige*** of ***dieginnege***.

Deginnige die zó gèk zén um dè te doen, mótte ze mar opsluite.

Dieginnege die te laot komme, mótte mar vur de gevolge opdrèije.

Voor niet-personen is ***dè*** gebruikelijk.

Dè wè mén niks bevél, is dè-t-ie altéd te laot kùmt.

Overigens zal dit vaak gezegd worden als: *Wè mén niks bevél, ...*

(Zie ook het betrekkelijk voornaamwoord.)

Betrekkelijke voornaamwoorden

Die, wie. Het gebruik van de betrekkelijke voornaamwoorden is in het dialect vaak identiek aan het Nederlands. Soms correspondeert dialect *die* met Nederlands ‘wie’: *Die nou nog iets te mèlden hi, kan mee opdondere. Die nou z ’n bakkes nog nie kan haawe krégt ’n opsodemieter.* Hier dient vermeld dat dit verschijnsel op zijn retour is; in de meeste gevallen wordt ook in het dialect in dit geval ondertussen ‘wie’ gebruikt. Volgens de SAND worden *wie* en *die* in heel Brabant door elkaar gebruikt.

Dè, wè. *Dè* wordt gebruikt als betrekkelijk voornaamwoord, betrekkelijk voornaamwoord met ingesloten antecedent en bepalingaankondigend voornaamwoord, waar het Nederlands ‘dat’ heeft. *Ik héb ’m noit mir gezien dè ’k weet* (zover ik weet). *Dè ge toch gaaw doet dè ge wilt.* (ook ... *wè ge wilt.*) *Dè van éksters kùmt, huppelt gèir. Dè van katte kùmt, wil mauze.*

Wè correspondeert meestal met Nederlands ‘wat’: *Dè’s ’n ding wè zeker is. Dè’s grèij, wè zó rot is ès d’n duvel.*

Daor, d’r komen voor als betrekkelijk bijwoord voor het Nederlandse ‘waar’ (‘wie’). *Dè zén minse daor ge niks af begrépt. Dè’s ’n sórt volk daor ge vur út mót kéeke. Dè is volk daor ge vur op moet paase. Dè zén jong d’r ge niks òn hét.*

In het Meierijse dialect wordt het betrekkelijk voornaamwoord ‘wie’ voor personen aanzienlijk minder gebruikt dan in het Nederlands. *Dè zén minse **worvur** ge alt op moet paase. Dè’s iemes **worròn** ik zóiets noit zó toevertraowe. Dè is d’r inne **worrop** ge nie kunt baawe.*

Vragende voornaamwoorden

Wie, wiese, wies. *Wie wil dè doen? Wie zén die minse wormi gé wérkt? Wies wante zén dè? Wiese jas is dè? Wiese mins is hij? (Van wie is hij de echtgenoot?) Wiese wéfke is dè? Wiese kéénder hédde gé ’t over? Òn wies hédde dè gegeeve? Van wies witte gé dè?*

'k Wó 'k wies van wies, zin Wies èn ze zaag lippestift op 't overhémd van hulliejen Ties.

Wies kan ook zelfstandig gebruikt worden: *De wies zén dè?* (bijv. verwijzend naar handschoenen). *De wiesen is dè?* (bijv. verwijzend naar een jas of een ander mannelijk woord).

Wè. *Wè wilde nou? Wè is daor toch te doen?*

Wè wordt vaak samengetrokken met volgende woordjes: *Witte wètter* (wat er) *òn de haand waar?* *Witte wèsse* (wat ze) *din?* *Witte wèmmè* (wat we) *zulle doen?* *Wènne* (wat een) *rotzooi toch!* *Wèster* (wat is er) *toch te doen?*

Wèffer is de samentrekking 'wat voor': *Wèffer skoewn wilde? Wèfferen hoewd ha ze nou wir op? Wèffer dinger zén dè toch?* 'Wat voor een' is *wèffer inne* of *wèffer een*. *Wèffer inne wilde, unne rooie of unne witte? Wèffer een wilde van al dees pètte?* Ook zelfstandig gebruik komt voor: *De wèffere wilde?* (verwijzend naar een mannelijk woord). *De wèffer* kan verwijzen naar vrouwelijke, onzijdige woorden en woorden in het meervoud. *De wèffer is de aow? De wèffer komme nou ùt Éngeland?* Soms wordt in deze betekenis ook *hoen* (hoe een) gebruikt: *Hoen skoewn wilde?* Ook hier komt soms zelfstandig gebruik voor: *d'n hoene hédde gé?*

In *wèn* (wat een) *skón dinge!* heeft *wèn* geen vragende betekenis, maar een intensiverende functie. De ANS noemt dit *wèn* ('wat een') een uitroepend voornaamwoord of exclamatief pronomen.

Wèlk. *Wèlken hoewd is van heur? Mi wèlke fiets zédde gekomme? Wèlk jong is van hullie? Wèlke kéender zén d'r ziek?*

Zelfstandig gebruik: *De wèlke is kepot?* (fiets) *De wèlken is van heur?* (hoed) *De wèlke zén van hullie?* (kinderen).

Vragende voornaamwoordelijke bijwoorden zijn o.a.: *wormi, worròn, worraf, worvan, worrùt, woronder, worvur.*

Onbepaalde voornaamwoorden

't, iemes, niemes, alleman, iedereen, ielkenden, iets.

Voor niet geïdentificeerde verschijnselen gebruikt men *'t*. *'t Reegent hier wèl dik. 't Wèijt 'r wèl 's mar 't sneuwt 'r toch nie.*

Voor niet geïdentificeerde personen is *iemes* in gebruik. *D'r hi iemes gebèld. Wit hier iemes hoe laot 't is?*

Iemes komt soms nog in verbogen vorm voor: *Dè mó't toch iemeze jas zén. Hédde nog iemeze geziejn?*

Daor kùmt toch noit niemes nie. Hij duu die dinger vur jan èn alleman. Alleman moes d'r mi laache. Iedereen overkùmt dè wèl 's oit. Ielkenden makt wèl 's 'n fout.

Hédde iets vur 't goei doel? 't Skilt mar iets of wè.

Alleman en *iedereen* zijn synoniem en dat geldt eigenlijk ook voor *ielkenden*, maar hierbij dient vermeld dat het laatstgenoemde woord ondertussen zeer ouderwets is en in onbruik raakt.

In hedendaags dialect wordt soms *men* gebruikt. In het oude dialect kwam dat woord niet of nauwelijks voor.

In ons dialect is *al de* een combinatie die heel vaak gebruikt wordt voor 'alle'.

Al de mooi haauwt ie vur z'n èige èn al de kaoi zén vur ons.

Al de goei gòn èn al de kaoi bléève.

Hij heget aalt over al de rotdinger van 't leeve.

Al de èipel zén op.

*Al de beum gòn kepot.
Al de jong zén ziek.
Al de klèin winkels hén 't hard te haole.
Al die gisteleke lusse wijn.
Al dees durskes zitte links.
Al dè ongetraowd maansvolk zén smérlappe.
Al dees beum zén hóggerder ès al de die.
Hullie kéénder zén gróttender ès al de mén.*

Wè.

Ook het woord wè wordt soms gebruikt in de functie van onbepaald voornaamwoord. *Ik heb wè vur aow. 't Is wèl overal wè, wánne. We gòn wè kùire. Hij hitter hil wè. Ès't wè wil, zén we d'r zoo mi klaor. Zégt nou 's hoe of wè.*

heuve, poetse.

6 Werkwoorden

De werkwoorden kennen een grote regelmaat. Ze zijn systematisch te rangschikken naar de werkwoordsvormen. We onderscheiden drie groepen: zwakke, sterke en onregelmatige werkwoorden.

Voor alle werkwoorden geldt dat de tweede persoon meervoud een t-uitgang krijgt; ‘jullie lopen’ wordt dus *gèllie lópt*. In een aantal gevallen krijgt de derde persoon enkelvoud een umlaut: bijvoorbeeld *hij héngt*, *hij kùmt* en *hij slu* bij de infinitieven *hange*, *komme* en *slaon*.

Hét voorbeeld van een onregelmatig werkwoord is:

zén – waar – geweejst (zijn)

De vervoeging gaat als volgt:
tegenwoordige tijdverleden tijd

<i>ik zé</i> of <i>ik bén</i>	<i>ik waar</i>
<i>gé zét</i>	<i>gé waart</i>
<i>hij/zè is</i>	<i>hij/zé waar</i>
<i>wèllie zén</i>	<i>wèllie ware</i>
<i>gèllie zét</i>	<i>gèllie waart</i>
<i>zèllie zén</i>	<i>zèllie ware</i>

voltooide tijden:

Ik zé daor nie geweejst.

Ik waar d'r dikzat geweejst.

Merkwaardig is de vorm: *we zén weeje mèlke*. We gebruiken net als in het Standaardnederlands in de voltooide tijden *weeje* als vervangende infinitief in plaats van *geweejst* wanneer er nog een infinitief volgt. (Het Budels en het West-Brabants hebben *wiste* in plaats van *weeje*, zie Weijnen 1937: 138).

Opvallend is dat Johan Biemans voor Bergeijk in de verleden tijd *wos* en *wozze* gebruikt.

Zwakke werkwoorden

Zwakke werkwoorden krijgen –de of –te achter de stam in de verleden tijd. De voltooide deelwoorden eindigen op –d of –t. Laten we als voorbeeld het regelmatige werkwoord *knippe* vervoegen:

Tegenwoordige tijd:

<i>ik knip</i>	<i>knip ik?</i>
<i>gé knipt</i>	<i>knipte (gé)?</i>
<i>hij/zé knipt</i>	<i>knipt ie/ze?</i>
<i>wèllie knippe</i>	<i>knippe wèllie?</i>
<i>gèllie knipt</i>	<i>knipte gèllie?</i>
<i>zèllie knippe</i>	<i>knippe zèllie?</i>

Verleden tijd:

<i>ik knipte</i>	<i>knipte-n-ik?</i>
<i>gij knipte</i>	<i>knipte gé?</i>
<i>hij/zé knipte</i>	<i>knipte-n-ie? Knipte ze?</i>
<i>wèllie knipte</i>	<i>knipte wèllie?</i>
<i>gèllie knipte</i>	<i>knipte gèllie?</i>
<i>zèllie knipte</i>	<i>knipte zèllie?</i>

Voltooid tegenwoordige tijd:

<i>ik héb geknipt</i>	<i>héb ik geknipt?</i>
<i>gé hét geknipt</i>	<i>hédde (gé) geknipt?</i>
<i>hij/zé hi geknipt</i>	<i>hi-t-ie/hi zé geknipt?</i>
<i>wèllie hén geknipt</i>	<i>hén wèllie geknipt?</i>
<i>gèllie hét geknipt</i>	<i>hédde (gèllie) geknipt?</i>
<i>zèllie hén geknipt</i>	<i>hén zèllie geknipt?</i>

Voltooid verleden tijd:

<i>ik ha geknipt</i>	<i>ha-j-ik geknipt?</i>
<i>gé hat geknipt</i>	<i>hadde (gé) geknipt?</i>
<i>hij/zé ha geknipt</i>	<i>ha-t-ie/ha zé geknipt?</i>
<i>wèllie han geknipt</i>	<i>han wèllie geknipt?</i>
<i>gèllie hat geknipt</i>	<i>hadde (gèllie) geknipt?</i>
<i>zèllie han geknipt</i>	<i>han zèllie geknipt?</i>

Bij de tweede persoon is in de onvoltooide tijden geen verschil te horen of te zien tussen tegenwoordige en verleden tijd. Daar moet de context uitkomst brengen. *Knipte (gé) vandaag d'n hillen dag?* is tegenwoordige tijd. In een zinnetje als *Knipte gé al vur d'n orlog?* is het duidelijk dat we met verleden tijd van doen hebben.

Het dialect van Budel kent een extra morfeem om de verleden tijd aan te duiden bij werkwoorden die een clitisch pronomen (een voornaamwoord zonder nadruk dat aan het werkwoord geplakt wordt) hebben. ‘Klop jij op de deur’ is te Budel *klopde gi op de deur* en ‘klopte jij op de deur’ is daar *klopde-ne gi op de deur*; *klopde-ne* is dus een werkwoordsvorm met verleden-tijdsuitgang én een clitisch pronomen. Brandts (1997: 22) heeft dit opgetekend bij mensen die al 40 jaar weg waren uit Budel, dus het is een inmiddels verouderd verschijnsel. Daarenboven zou Budels *klopde* in het Meierijs *klopte* zijn. Budel doet in dit geval met West-Brabant mee. Een typisch uitspraakverschil tussen West- en Oost-Brabant zijn de zogeheten sandhi-verschijnselen: in het westen en in het oosten worden klanken in tegenovergestelde richting aan elkaar aangepast. Zo wordt bijvoorbeeld in de woordgroep ‘is dat alles?’ door de Oost-Brabander de -d- aangepast aan de -s- terwijl de West-Brabander andersom de -s- aanpast aan de -d-. Dus Oost-Brabant zegt *istè alles?* en de West-Brabander zegt *izdadalles?* Een ander voorbeeld waarbij het Budels en het West-Brabants samen afwijken van het Meierijs is het zojuist al genoemde woord voor de werkwoordsvorm ‘wezen’: bijvoorbeeld *wiste vissen* voor ‘(ben jij) wezen vissen?’

Bij werkwoorden waarvan de stam op t, k, f, s, ch of p eindigt, krijgen we –te in de verleden tijd en een t op het einde van het voltooid deelwoord. In alle andere gevallen wordt de uitgang –de voor de verleden tijd en –d voor het voltooid deelwoord: *spélde*, *gespéld*, *skabde*, *geskabd* (in de grond krabben van kippen), *boende*, *geboend*, *bouwde*, *gebouwd*, *kèmd*, *gekèmd* (kammen).

Werkwoordsvormen die op –e eindigen krijgen vaak een –n toegevoegd wanneer het volgende woord met een klinker begint. Deze hiaatvulling horen we in: *knipde-n-ik toen al?* *Ze krabde-n-in d'r haor*. In andere gevallen blijft de –n behouden voor een woord dat met een klinker begint: *We wérken al uurre*. *Ze liejpen over de weg*.

Sterke werkwoorden

Sterke werkwoorden kennen klinkerwisseling voor de verleden tijd en het voltooid deelwoord eindigt op –e.

De systematische indeling van sterke werkwoorden is gebaseerd op de ‘Ablautreihe’, de klinkerverandering van het hele werkwoord, de verleden tijd en het voltooid deelwoord. We hebben niet de historisch-taalkundige indeling in zeven klassen gehanteerd omdat die vanuit het hedendaagse dialect bezien niet meer relevant is (zo redeneren ook Boutkan en Kossmann 1996: 81).

éé – iej – eej:

<i>begréépe</i>	<i>begriejp</i>	<i>begreejpe</i>	begrijpen
<i>bezwééke</i>	<i>bezwiejk</i>	<i>bezweejke</i>	bezwijken
<i>bééte</i>	<i>biejt</i>	<i>gebeejte</i>	bijten
<i>blééke</i>	<i>bliejk</i>	<i>gebleejke</i>	blijken
<i>blééve</i>	<i>bliejj</i>	<i>gebleejve</i>	blijven
<i>drééve</i>	<i>driejj</i>	<i>gedreejve</i>	drijven
<i>glééje</i>	<i>gliej</i>	<i>gegleeje</i>	glijden
<i>gréénze</i>	<i>griejns</i>	<i>gegreejnze</i>	grijnzen = mopperen, knorren
<i>gréépe</i>	<i>griejp</i>	<i>gegreejpe</i>	grijpen
<i>kééke</i>	<i>kiejk</i>	<i>gekeejke</i>	kijken
<i>kréége</i>	<i>kriejg</i>	<i>gekreejge</i>	krijgen
<i>lééje</i>	<i>liej</i>	<i>geleeje</i>	lijden
<i>lééke</i>	<i>liejk</i>	<i>geleejke</i>	lijken
<i>néépe</i>	<i>niejp</i>	<i>geneejpe</i>	nijpen
<i>rééje</i>	<i>riej</i>	<i>gereejje</i>	rijden
<i>réége</i>	<i>riejg</i>	<i>gereejge</i>	rijgen
<i>skééne</i>	<i>skiejn</i>	<i>geskeejne</i>	schijnen
<i>skééte</i>	<i>skiejt</i>	<i>geskeejte</i>	schijten

<i>skrééve</i>	<i>skriejf</i>	<i>geskreejve</i>	schrijven
<i>sléépe</i>	<i>sliejp</i>	<i>gesleejpe</i>	slijpen
<i>slééte</i>	<i>sliejt</i>	<i>gesleejte</i>	slijten
<i>smééte</i>	<i>smiejt</i>	<i>gesmeejte</i>	smijten
<i>snééje</i>	<i>sniej</i>	<i>gesneeje</i>	snijden
<i>stéége</i>	<i>stiejg</i>	<i>gesteejge</i>	stijgen
<i>strééje</i>	<i>strij</i>	<i>gestreeje</i>	strijden
<i>strééke</i>	<i>strijk</i>	<i>gestreejke</i>	strijken
<i>verdwééne</i>	<i>verdwiejn</i>	<i>verdweejne</i>	verdwijnen
<i>vrééje</i>	<i>vriej</i>	<i>gefreeje</i>	vrijen
<i>wééze</i>	<i>wiejs</i>	<i>geweejze</i>	wijzen
<i>vrééve</i>	<i>vriejf</i>	<i>gefreejve</i>	wrijven
<i>zwéége</i>	<i>zwiejg</i>	<i>gezweejge</i>	zwijgen
<i>weejte</i>	<i>wies</i>	<i>geweejte</i>	weten,
wijkt enkel af in de in de infinitief			

Bij deze reeks sluit de volgende groep aan, die –eej- in de verleden tijd heeft:

<i>kééve</i>	<i>keejf</i>	<i>gekeejve</i>	kijven
<i>mééje</i>	<i>meej</i>	<i>gemeeye</i>	mijden
<i>prééze</i>	<i>preejs</i>	<i>gepreejze</i>	prijzen
<i>rééze</i>	<i>reejs</i>	<i>gereejze</i>	rijzen
<i>skèije</i>	<i>skeej</i>	<i>geskeeye</i>	scheiden
<i>splééte</i>	<i>spleejt</i>	<i>gespleejte</i>	splijten
<i>stééve</i>	<i>steejf</i>	<i>gesteejve</i>	stijven
<i>wééje</i>	<i>weej/wééjde</i>	<i>geweeje/gewééjd</i>	wijden
<i>wééte</i>	<i>weejt</i>	<i>geweejte</i>	wijten

Het voltooid deelwoord bij ‘weten’ en ‘wijten’ is dus hetzelfde; ‘weten’ heeft met *wies* een onregelmatige vorm in de verleden tijd.

Opvallend is dat bij *kréége* en *blééve* de uitgangs-t in de derde persoon enkelvoud van de tegenwoordige tijd consequent vervalt: *hij bléf, zé krég* (Kempenlands *hij blé*, Peellands *hai blie*, en Kempenlands *hij kré*, Peellands *haj krie*). De vraagvorm *bléfde* wordt vaak gezegd als *bléd-de?*

iej – oew – oow:

<i>bedriejge</i>	<i>bedroewg</i>	<i>bedroowge</i>	bedriegen
<i>geniete</i>	<i>genoewt</i>	<i>genoowte</i>	genieten
<i>giejge</i>	<i>goewt</i>	<i>gegoowte</i>	gieten
<i>kieze</i>	<i>koews</i>	<i>gekoowze</i>	kiezen
<i>liejge</i>	<i>loewg</i>	<i>geloowge</i>	liegen
<i>skiejte</i>	<i>skewt</i>	<i>geskoowte</i>	schieten
<i>stiejve</i>	<i>stoewf</i>	<i>gestoowve</i>	stuiwen
<i>verskiejte</i>	<i>verskewt</i>	<i>verskoowte</i>	verschie- ten, schrikken
<i>vliejge</i>	<i>vloewg</i>	<i>gevloowge</i>	vliegen
<i>vriejze</i>	<i>vroer</i>	<i>gevrórre</i>	vriezen

Het volgend tweetal heeft dezelfde klinkers in verleden en voltooid tijd:

<i>weege</i>	<i>woewg</i>	<i>gewoowge</i>	wegen
<i>zweere</i>	<i>zwoer</i>	<i>gezwórre</i>	zweren

Bij deze reeks sluit de volgende aan, die –oo- in de verleden tijd heeft:

<i>bieje</i>	<i>booj</i>	<i>gebòje</i>	bieden
<i>verbieje</i>	<i>verbooj</i>	<i>verbòje</i>	verbieden
<i>verliejze</i>	<i>verloor</i>	<i>verlórre</i>	verliezen

ui (ao) – oew – oow:

<i>beslaote</i>	<i>besloewt</i>	<i>besloowte</i>	besluiten
<i>bùige</i>	<i>boewg</i>	<i>geboowge</i>	buigen
<i>duike</i>	<i>doewk</i>	<i>gedoowke</i>	duiken
<i>flaote</i>	<i>floewt</i>	<i>gefloowte</i>	fluiten
<i>krùije</i>	<i>kroei</i>	<i>gekroèje</i>	kruien
<i>krùipe</i>	<i>kroewp</i>	<i>gekroowpe</i>	kruipen
<i>plaoze</i>	<i>ploews</i>	<i>geploowze</i>	pluizen
<i>rùike</i>	<i>roewk</i>	<i>geroowke</i>	ruiken
<i>skùive</i>	<i>skoewf</i>	<i>geskoowve</i>	schuiven
<i>sluipe</i>	<i>sloewp</i>	<i>gesloowpe</i>	sluipen
<i>slaote</i>	<i>sloewt</i>	<i>gesloowte</i>	sluiten
<i>snùive</i>	<i>snoewf</i>	<i>gesnoowve</i>	snuiven
<i>snùite</i>	<i>snoewt</i>	<i>gesnoowte</i>	snuiten
<i>spaote</i>	<i>spoewt</i>	<i>gespoowte</i>	spuiten
<i>zùige</i>	<i>zoewg</i>	<i>gezoowge</i>	zuigen
<i>zùipe</i>	<i>zoewp</i>	<i>gezoowpe</i>	zuipen

De vormen met *ao* zijn ouderwets; meestal zegt men nu *besluite*, *fluite*, *bestuite*, *pluize*, *sluite* en *spuite*. Bij deze reeks sluit nog aan:

<i>raole</i>	<i>rool/ròlde</i>	<i>gerole/geròld</i>	ruilen
--------------	-------------------	----------------------	--------

i – ó – ó:

<i>blinke</i>	<i>blónk</i>	<i>geblónke</i>	blinken
<i>dringe</i>	<i>dróng</i>	<i>gedrónge</i>	dringen
<i>drinke</i>	<i>drónk</i>	<i>gedrónke</i>	drinken
<i>dwinge</i>	<i>dwóng</i>	<i>gedwónge</i>	dwingen
<i>klimme</i>	<i>klóm</i>	<i>geklómme</i>	klimmen
<i>klinke</i>	<i>klónk</i>	<i>geklónke</i>	klinken

<i>krimpe</i>	<i>krómp</i>	<i>gekrómpe</i>	krimpen
<i>óntginne</i>	<i>óntgón</i>	<i>óntgónne</i>	ontginnen
<i>spinne</i>	<i>spón</i>	<i>gespónne</i>	spinnen
<i>springe</i>	<i>spróng</i>	<i>gesprónge</i>	springen
<i>stinke</i>	<i>stónk</i>	<i>gestónke</i>	stinken
<i>winne</i>	<i>wón</i>	<i>gewónne</i>	winnen
<i>vringe</i>	<i>vróng</i>	<i>gevrónge</i>	wringen
<i>zinge</i>	<i>zóng</i>	<i>gezónge</i>	zingen
<i>zinke</i>	<i>zónk</i>	<i>gezónke</i>	zinken

Begiene heeft dezelfde klinker in verleden tijd en voltooid tijd:

<i>begiene</i>	<i>begós</i>	<i>begónne</i>	beginnen
----------------	--------------	----------------	----------

begiene en *begós* wordt steeds minder gezegd en vervangen door *beginne* en *begón*.

é/è/éé/èi – ie/ò/ó/ù – ù/ó/ò:

<i>bedèirve</i>	<i>bedierf/bedùrf</i>	<i>bedùrve</i>	bederven
<i>bééne</i>	<i>bónd</i>	<i>gebónde</i>	binden
<i>èirve</i>	<i>ùrf</i>	<i>geùrve</i>	erven
<i>hèlpe</i>	<i>hielp/hólp</i>	<i>gehólpe</i>	helpen
<i>opbèrge</i>	<i>bùrg op</i>	<i>opgebùrge</i>	opbergen
<i>smélte</i>	<i>smólt</i>	<i>gesmólte</i>	smelten
<i>stèirve</i>	<i>stierf/stùrf</i>	<i>gestùrve</i>	sterven
<i>trèffe</i>	<i>tròf</i>	<i>getròffe</i>	treffen
<i>trékke</i>	<i>tròk</i>	<i>getròkke</i>	trekken
<i>vééne</i>	<i>vónd</i>	<i>gevónde</i>	vinden
<i>vèichte</i>	<i>vócht</i>	<i>gevóchte</i>	vechten
<i>verbèirge</i>	<i>verbùrg</i>	<i>verbùrge</i>	verbergen
<i>vlèchte</i>	<i>vlócht</i>	<i>gevlóchte</i>	vlechten

<i>wèrpe</i>	<i>wierp/wùrp</i>	<i>gewùrpe</i>	werpen
<i>zènde</i>	<i>zónd</i>	<i>gezónde</i>	zenden
<i>zwémme</i>	<i>zwóm</i>	<i>gezwómme</i>	zwemmen

De vormen met ù zijn regelmatige palatalisaties (vgl. orgel-*ùrgel*).

ee – aa/oo – o/oow:

<i>breeke</i>	<i>braak/broowk</i>	<i>gebroowke</i>	breken
<i>nimme</i>	<i>naam/nóm</i>	<i>genómme</i>	nemen
<i>skeere</i>	<i>skoor</i>	<i>geskórrre</i>	scheren
<i>spreeke</i>	<i>spraak</i>	<i>gesproowke</i>	spreken
<i>steele</i>	<i>staal</i>	<i>gestoowle</i>	stelen
<i>steeke</i>	<i>staak</i>	<i>gestoowke</i>	steken
<i>treeje</i>	<i>traai/trooi</i>	<i>getròje</i>	treden

Broowk wordt minder vaak gezegd dan *braak*. *Nimme* wordt soms ook gezegd als *némme*. Dezelfde klinkers hebben we in:

<i>kòmme</i>	<i>kwaam(p)</i>	<i>gekòmme</i>	komen
--------------	-----------------	----------------	-------

ee – aa – ee:

<i>eete</i>	<i>aat</i>	<i>ge-eete</i>	eten
<i>freete</i>	<i>fraat</i>	<i>gefreete</i>	vreten
<i>geeve</i>	<i>gaaf</i>	<i>gegeeve</i>	geven
<i>geneeze</i>	<i>genaas</i>	<i>geneeze</i>	genezen
<i>leeze</i>	<i>laas</i>	<i>geleeze</i>	lezen
<i>leeje</i>	<i>laag</i>	<i>geleege</i>	liggen
<i>meete</i>	<i>maat</i>	<i>gemeete</i>	meten
<i>vergeete</i>	<i>vergaat</i>	<i>vergeete</i>	vergeten
<i>zitte</i>	<i>zaat</i>	<i>gezeete</i>	zitten

wijkt enkel af in de infinitief.

Bij deze reeks sluit aan:

ziejn

zaag

geziejn

zien

De vervoeging van *leejge* (liggen) luidt: *ik leejg, gé leejgt, hij/zé li, wèllie leejge, gèllie leejgt, zèllie leejge*. De vragende vorm bij de derde persoon enkelvoud is: *wor li-t-ie?* In verschillende Nederlandse dialecten lijken de woorden voor ‘liggen’ en ‘leggen’ met elkaar verward te worden.

‘Leggen’ is bij ons *légge*:

légge

lin

geleed

zégge

zin

gezeed

Pastoor Knapen van Berlicum schrijft in 1925 *zeen* en *deen* voor *zin* (zei) en *din* (deed). In het Kempenlands, Midden- en West-Brabants zegt men *leej* in plaats van *lin*. Die verwarring van ‘leggen’ en ‘liggen’ treedt op in Friesland, Holland, Utrecht en het noorden van West- en Midden-Brabant (Weijnen 1966, overzichtskaart; zie ook Stroop 2005). Bij ons is er alleen samenvallend bij de derde persoon enkelvoud: *hij/zé li* is ‘legt’ en ‘ligt’. In Oudenbosch hoorden we zeggen *daor laage ze ’t brevierke in*. In ’s-Hertogenbosch, dat aan de rand ligt van dat gebied waar ‘liggen’ en ‘leggen’ door elkaar worden gebruikt, is vooral de verleden tijd gevoelig voor verwarring. Volgens Van den Berselaar zijn de vormen voor de verleden tijd (*lag* versus *lin* of *leej*) voor elkaar inwisselbaar (2003: 87). Er bestaat een Bossche spotzin: *D’r leet nie veul, mar wa d’r leet, da laote légge!*

Mogelijk is de -n- in *lin* enz. ontstaan als hiaatvulling bij inversie: *daor linnie* (legde hij) *’t ner*.

a – oew – a:

<i>drage</i>	<i>droewg</i>	<i>gedrage</i>	dragen
<i>grave</i>	<i>groewf</i>	<i>gegrave</i>	graven
<i>jage</i>	<i>joewg/jaagde</i>	<i>gejage</i>	jagen
<i>slaon</i>	<i>sloewg</i>	<i>geslage</i>	slaan
<i>vraoge</i>	<i>vroewg</i>	<i>gevraoge/gevraogd</i>	vragen

a/ao/oo – ie(j) – a/aa/ao/oo:

<i>bestaote</i>	<i>bestiejt/bestòtte</i>	<i>bestòt</i>	prijzen, de loftrom- pet steken over
<i>blaoze</i>	<i>bliejs/blaosde</i>	<i>geblaoze</i>	blazen
<i>bakke</i>	<i>bakte</i>	<i>gebakke</i>	bakken
<i>laote</i>	<i>liejt</i>	<i>gelaote</i>	laten
<i>loope</i>	<i>liejp</i>	<i>geloope</i>	lopen
<i>paase</i>	<i>pies/paaste</i>	<i>gepaast/gepaase</i>	passen
<i>slaope</i>	<i>sliejp</i>	<i>geslaope</i>	slapen
<i>spanne</i>	<i>spien/spande</i>	<i>gespanne</i>	spannen
<i>stoote</i>	<i>stiejt</i>	<i>gestoote</i>	stoten
<i>valle</i>	<i>viel</i>	<i>gevalle</i>	vallen
<i>vatte</i>	<i>viejt</i>	<i>gevat</i>	vatten
<i>waase</i>	<i>wies/waaste</i>	<i>gewaase</i>	wassen, groeien

De volgende sluit bij deze groep aan:

<i>roepe</i>	<i>riejp</i>	<i>geroepe</i>	roepen
--------------	--------------	----------------	--------

De vormen *spien*, *pies* en *gepaase* zijn zeer verouderd en worden nog maar zelden gehoord. *Bakke* heeft in sommige dialecten nog de oude vorm *biek* bewaard, bijvoorbeeld in Oerle en Reusel (De Bont 1958: 48, Van Gompel 2006: 281). In het Land van Cuijk hoort *make*, dat bij ons een zwak werkwoord is, met de verleden tijdsvorm *miek* ook bij deze groep. Men heeft daar bij *geven* in plaats van *gaaf goef*.

Onregelmatige werkwoorden

De onregelmatige werkwoorden bestaan uit enkele hulpwerkwoorden en een aantal andere werkwoorden.

<i>wille</i>	<i>wó</i>	<i>gewille</i>	willen
<i>ik wil, gij wilt, gèllie wilt, hij wil, wèllie, zèllie wille</i>			

<i>meuge</i>	<i>moewg</i>	<i>gemeuge</i>	mogen
<i>ik maag, gij meugt, gèllie meugt, hij mag, wèllie, zèllie meuge</i>			

<i>zulle</i>	<i>zó</i>	(geen volt. deelw.)	zullen
<i>ik zal, gij zult, gèllie zult, hij zal, wèllie, zèllie zulle</i>			

<i>mótte</i>	<i>moes</i>	<i>gemótte</i>	moeten
<i>ik mót, gij, hij, gèllie mót, wèllie, zèllie mótte</i>			

<i>zén</i>	<i>waar of was</i>	<i>geweejst</i>	zijn
<i>ik bèn of ik zé, gij, gèllie zét of gij, gèllie bént, hij is, wèllie, zèllie zén</i>			

<i>gaon</i>	<i>góng/ging</i>	<i>gegaon</i>	gaan
<i>ik gò, gij, gèllie gòt, hij gò of hij gi of hij gu, wèllie, zèllie gòn (gigget of geuget? betekent gaat het?)</i>			

Voor *gaon* en *gegaon* hoort men steeds meer *gòn* en *gegòn*. In ouder dialect was dat *goon* en *gegoon*.

<i>staon</i>	<i>stòn</i>	<i>gestaon</i>	staan
<i>ik stò, gij, gèllie stòt, hij stò of hij sti of hij stu, wèllie, zèllie stòn</i>			

In jonger dialect hoort men steeds meer *stòn* en *gestòn*, terwijl men in ouder dialect *stoon* en *gestoon* zei.

<i>slaon</i>	<i>sloewg</i>	<i>geslaage</i>	slaan
<i>ik slò, gij, gèllie slòt, hij slò of sli of hij slu, wèllie, zèllie slòn</i>			

In jonger dialect hoort men steeds meer *slòn* en *geslòn*, terwijl men in ouder dialect *sloon* zei.

<i>haawe</i>	<i>hiel</i>	<i>gehaawe</i>	houden
<i>ik haaw, gij, gèllie haawt, hij hélt of hij haawt, wèllie, zèllie haawe</i>			

In plaats van *hiel* kent men in het Land van Cuijk en West-Brabant *hiew* en in de Langstraat en het Land van Altena *hief* (Weijnen 1937: 135).

<i>skille</i>			
<i>'t skilt</i>	<i>'t skaaw</i>	<i>geskille</i>	schelen

<i>hange</i>	<i>hóng</i>	<i>gehange</i>	hangen
<i>ik hang, gij hangt, gèllie hangt, hij héngt, wèllie, zèllie hange</i>			

<i>vange</i>	<i>vóng/ving</i>	<i>gevange</i>	vangen
<i>worre</i>	<i>wier/worde</i>	<i>geworre</i>	worden
<i>bréng</i>	<i>bròcht</i>	<i>gebròcht</i>	brenge
<i>dénke</i>	<i>dòcht</i>	<i>gedòcht</i>	denken
<i>koop</i>	<i>kòcht</i>	<i>gekòcht</i>	kopen
<i>zuuke</i>	<i>zòcht</i>	<i>gezòcht</i>	zoeken
<i>dùrve</i>	<i>dùrfde</i>	<i>gedùrve</i>	durven

Gedùrve maakt geleidelijk aan plaats voor *gedùrfd* (West-Brabant heeft *dorf* of *dierf* in plaats van *dùrfde*), *geskille* wordt allengs vervangen door *geskild*. Er zijn meer voltooiden deelwoorden met een dubbelvorm: *gedorse* naast *gedorst*, *gevraoge* naast *gevraagd*, *gedeuge*, *gedeugd*,

gelusse, gelust, gelaoie, gelaoid... De zwakke vorm is steeds aan de winnende hand.

hèite *hètte* *gehèite* heten
Voor *hèite* horen we steeds vaker *hiete, gehiete*.

doewn *din* *gedaon* doen
ik doe, gé doet, gèllie doet, hij duu, wèlliej doen, zèllie doen.
Naast *gedaon* hoort men steeds meer *gedòn*. (zie ook *staon, slaon* en *gaon*). De verleden tijdsvorm *din* sluit aan bij de werkwoorden *zégge, légge: zin, lin*. In andere dialecten kent men *deej, zeej, leej*. Andere verrassende verleden tijdsvormen met een -n- vinden we op de grens van Peellands en Noord-Meierijs: *mùnde* voor ‘mocht’ en *krinde* voor ‘kreeg’ (Gemerts, resp. Boerdonks).
Doewn is in het Oost-Noord-Brabantse dialect een werkwoord met veel verschillende betekenissen.

We doen op haus òn. We gaan naar huis toe
Doe toch 's vórt! Schiet toch eens op
Och dè duu ammel niks. O, dat maakt allemaal niets uit
Hij duu vórt in gèitekees. Hij handelt tegenwoordig in geitenkaas
't Duu der wè òn. Het doet er wat aan, gezegd bij zwaar weer, strenge vorst enz.

Opvallend vaak en afwijkend van het Standaardnederlands wordt *doen* gebruikt als hulpwerkwoord:

Wèllie doen 'n pùtje kaarte. Wij spelen een potje kaart
We dinne z'n best drinke. We dronken flink
Toen dinne ze nog èiges bakke. Toen bakten ze nog zelf

Vooral in kindertaal komen we dit verschijnsel veel tegen:

Doe 's mooi stilzitte. Zit eens mooi stil

Doe 's happe. Neem eens een hapje

Doe 's 'tèttè' doen! Zeg eens 'tata' (dank je wel)

hébbe *ha* *gehad* hebben
ik héb of ik hé, gij, gèllie hét, hij hi of hé, wèllie, zèllie hén

Hébbe wordt ook breder gebruikt:

We hébbe hum vurgende week nog geziejn gehad.

Zoals we voor diverse persoonsvormen in de derde persoonsvorm t-deletie constateerden (*hij hi, hij slu, hij stu, hij gu, hij duu, hij zi, hij bléf, hij krég*), zien we de eindmedeklinker ook uitvallen bij 'hij had': *hij ha*.

Bij Biemans (Bergeijk) *hij hoj*.

In West-Brabant is t-deletie bij de derde persoon enkelvoud nog veel gewoner: *ij val, ij lach*.

De meervoudsvorm is *wèllie han*. Johan Biemans schrijft voor Bergeijk *we hon*. West-Brabantse dialecten kennen die vorm niet en zeggen *aare, aaie* of *adde* (Weijnen 1937: 134). Voor andere onregelmatige werkwoordsvormen in West-Brabantse dialecten verwijzen we naar De Koning (2006).

De hiaatvulling met –g- die we kennen van *ge duuget, ge hégget, hij heejget, geejget?* (je doet het, je hebt het, hij heeft het, gaat het?) komt ook voor bij 'had': *hij hagget*.

kunne *kós* *gekunne* kunnen
ik kan, gij kunt, gèllie kunt, hij kan, wèllie, zèllie kunne

Zoals 'liggen' en 'leggen' tot verwarring kunnen leiden, is dat ook het geval bij 'kunnen' en 'kennen'. Dat verschijnsel komt volgens Stroop (2005: 169) in het noorden van West- en Midden-Brabant voor. Wij ken-

nen die verwarring in ons dialect niet, maar in het Bosch wel. Van den Berselsaar (2003: 88) noemt als voorbeelden:

Ik ken nie hekse.

Ik kan niet heksen

Daor kende nie omhene.

Dat kun je niet negeren

Ik kon 'm wel.

Ik kende hem wel

Hij kon mijn.

Hij kende mij

Een heel ander verschijnsel is de meervoudsvorm en infinitief *kanne* die in Zuidoost- en Noordwest-Brabant voorkomt (Stroop 2005: 172). Vanuit de vormen *ik kan* en *hij kan* heeft de -a- zowat het gehele paradigma veroverd: *ik zó nog kanne*, *we kanne* (Borkel en Schaft), *gij kant* (Gerard van Maasakkers, Nuenen). Vergelijk ook *gij zalt* (jij zult, o.a. in Breugel).

Klinkerverkorting en klinkerverandering

Bij de tweede en derde persoon enkelvoud treedt bij vervoeging in de tegenwoordige tijd vaak verkorting op na de eindklank p, t, k, g, l, m, n:

<i>ik béén</i>	<i>gé bént</i>	<i>hij/zé bént</i> (binden)
<i>ik betaol</i>	<i>gé betòlt</i>	<i>hij/zé betòlt</i>
<i>ik droom</i>	<i>gé drómt</i>	<i>hij/zé drómt</i>
<i>ik deug</i>	<i>gé dugt</i>	<i>hij/zé dugt</i>
<i>ik fluit</i>	<i>gé flùt</i>	<i>hij/zé flùt</i>
<i>ik gaap</i>	<i>gé gapt</i>	<i>hij/zé gapt</i>
<i>ik haol</i>	<i>gé hòlt</i>	<i>hij/zé hòlt</i>
<i>ik laot</i>	<i>gé lót</i>	<i>hij/zé lót</i>
<i>ik raak</i>	<i>gé rakt</i>	<i>hij/zé rakt</i>
<i>ik raap</i>	<i>gé rapt</i>	<i>hij/zé rapt</i>
<i>ik raol</i>	<i>gé ròlt</i>	<i>hij/zé ròlt</i> (ruilen)
<i>ik reep</i>	<i>gé ript</i>	<i>hij/zé ript</i> (met de hoepel lopen)

<i>ik speul</i>	<i>gé spult</i>	<i>hij/zé spult</i>
<i>ik weet</i>	<i>gé wit</i>	<i>hij/zé wit</i>
<i>ik zùip</i>	<i>gé zùpt</i>	<i>hij/zé zùpt</i>
<i>ik zeum</i>	<i>gé zumt</i>	<i>hij/zé zumt (zemen/zomen)</i>

De klinkerverkorting treedt ook op in de verleden tijd en het voltooid deelwoord van zwakke werkwoorden: *gape – gapte – gegapt, haole – hòlde – gehòld, reepe - ripte – geript, speule – spulde – gespuld, zeume – zumde – gezumd*. Van Oostendorp (2004) wil de Meierijse klinkerverkorting verklaren middels de tendens van sprekers om het rijm van een woord (dat is het laatste deel van de lettergreep, gerekend vanaf de klinker) niet te lang te maken. Het rijm van *loopt* is langer dan dat van *loop* of *loo-pe* en wordt daarom verkort. De verleden tijdsverkorting is hiermee in tegenspraak: we zouden dan *haol-de* in plaats van *hòlde* hebben verwacht.

In de derde persoon kan daarenbovenumlaut optreden:

<i>ik doe</i>	<i>gé doet</i>	<i>hij duu</i>
<i>ik slaop</i>	<i>gé slópt</i>	<i>hij/zé slupt</i>
<i>ik haaw</i>	<i>gé haawt</i>	<i>hij/zé hélt</i>
<i>ik kom</i>	<i>gé komt</i>	<i>hij/zé kùmt</i>
<i>ik loop</i>	<i>gé lópt</i>	<i>hij/zé lupt</i>
<i>ik roep</i>	<i>gé roept</i>	<i>hij ruupt</i>
<i>ik val</i>	<i>gé valt</i>	<i>hij/zé vélt</i>
<i>ik vang</i>	<i>gé vangt</i>	<i>hij/zé véngt</i>
<i>ik vat</i>	<i>gé vat</i>	<i>hij/zé vét</i>
<i>ik gò</i>	<i>gé gòt</i>	<i>hij gi, gu, gò</i>
<i>ik stò</i>	<i>gé stòt</i>	<i>hij sti, stu, stò</i>

De klinkerverandering in de volgende sterke werkwoorden lijkt sterk op de e-i-Wechsel regel in het Duits, waarbij sterke werkwoorden met –e in

de stam in de tweede en derde persoon enkelvoud tegenwoordige tijd –i krijgen als klinker, maar ook hier is sprake van verkorting:

<i>ik breek</i>	<i>gé brikt</i>	<i>hij/zé brikt</i>
<i>(ich breche - du brichst - er/sie bricht)</i>		
<i>ik steek</i>	<i>gé stikt</i>	<i>hij/zé stikt</i>
<i>(ich steche - du stichst - er/sie sticht)</i>		
<i>ik spreek</i>	<i>gé sprikt</i>	<i>hij/zé sprikt</i>
<i>(ich spreche - du sprichst - er/sie spricht)</i>		
<i>ik vergeet</i>	<i>gé vergit</i>	<i>hij/zé vergit</i>
<i>(ich vergesse - du vergisst - er/sie vergisst)</i>		
<i>ik geef</i>	<i>gé gift</i>	<i>hij/zé/'t gif(t)</i>
<i>(ich gebe - du gibst - er/sie/es gibt)</i>		

Maar de verkorting treedt in ons dialect ook op bij zwakke werkwoorden: *reepe - gé ript - hij ript* en waar in het Duits lezen – du liest- er liest gezegd wordt, doet *leeze* bij ons niet mee: *ik lees, gé leest, hij leest*.

De verkorting is bij lange na niet in alle gevallen regelmatig. 't *Lupt. Leup* 't? We zeggen vaker: *hij leup 't gelijk af* dan *hij lupt 't gelijk af*. We zeggen *Hij kupt. Kupt ie?* maar ook *hij keup 't!* In de vraag wordt hier meestal de verkorte vorm gebruikt, maar op de markt zou je een koopman best kunnen vragen: *verkeup 't nogal?*

Merk bovendien op dat in deze gevallen waarbij niet wordt verkort, t-deletie optreedt.

't *Skilt. Skil* 't *veul?*

't *Gebeurt. Gebeur* 't *dik?*

Hierboven constateerden we t-deletie bij *hij hi, hij slu, hij stu, hij gu, hij duu, hij zi, hij bléf, hij krég*. In inversie (omkering) blijft de –t- soms:

stittie, hittie (staat hij, heeft hij) maar niet altijd *bléffie* (blijft hij). De -t blijft ook in:

Hij skupt. Skupt ie?

Hij geleuft. Geleuft ie?

Hij ruupt. Ruupt ie?

Hij duu. Duut-ie?

Het verschijnsel (t-deletie en ontbreken van de verkorting) doet zich voornamelijk voor wanneer de werkwoordsvorm gevolgd wordt door *ʔ*.

Hij dópt 'r veul. Doop 't nogal in de prochie?

't Makt niks ùt. Maak 't iets ùt?

't Lékt nérres op. Léék 't iets? ('t petrèt)

't Kékt arig. Kéék 't nou beeter?

't Bét. Béét 't nog? ('t hundje)

't Li daor. Leejget 'r nog?

't Sti giens. Steejget 'r nog? (tegenwoordig wordt ook *steujget* en *stugget* gezegd)

't Duu niks. Duujget nou nog niks?

Bij werkwoorden die umlaut hebben, vervalt deze soms in dit type inversie:

ʔ Héngt. Hang 't? of Héng ʔ?

ʔ Vélt. Val 't? of Vél ʔ?

ʔ Vét. Vat 't? of Vét ʔ nogal òn?

Er lijkt weinig systematiek aan dit verschijnsel ten grondslag te liggen. In elk geval komen vormen met en zonder verkorting en met en zonder -t voor. Voor de imperatief kan ons dialect ook variëren in de vormen met en zonder -t: *Kéék is, Kék is, Kékt is!* waarbij het niet uitmaakt of er sprake is van een of meer geadresseerden (zie ook De Bont 1962: 436).

Afleidingen en samenstellingen

Afgeleide werkwoorden zijn bijvoorbeeld de frequentatieve werkwoorden die –eren of –elen achter een werkwoordstam krijgen. Frequentatieven drukken herhaling uit. Voorbeelden zijn *brussele* (verkruimelen, vergelijk brijzelen, bij *brijzen*, WNT), *dutsele* (suffen, bij dutten), *knoeperere* (knabbelen), *dabbere* of *dèbbere* (in de modder stappen, baggeren, bij dabben), *stèchele* (redetwisten, bij steken) en *zwiemele* (heen en weer gaan, bij Middelnederlands *zwimen*). Ook *vrèèle* (wringen, irriteren, uit vreigelen) en *rèère* (uit rijden, bij rijden, in de betekenis van bibberen) horen bij deze frequentatieven.

Inchoatieve werkwoorden zijn werkwoorden die een aanvangende handeling uitdrukken, dat wil zeggen dat men ergens mee begint. Het overkomt een Noord-Brabander nogal eens dat hij vreemd wordt aangekeken als hij zo'n inchoatief werkwoord gebruikt, want in Brabantse dialecten zijn er allerlei vormen met het bijwoord *aan-* mogelijk die in het Standaardnederlands niet voorkomen. Vaak hebben die Brabantse dialectwoorden echter wel woorden van gelijke afstamming (cognaten) in het Standaardnederlands, maar die hebben niet die inchoatieve betekenis.

Een typisch voorbeeld is *aanlopen*, in bijvoorbeeld *zumme ònloope* voor 'zullen we vertrekken'. De Noord-Niederlander zal *aanlopen* met name gebruiken in de betekenis van 'in de richting van iemand lopen'. In het Nederlands zijn inchoatieve werkwoorden met *aan-* niet erg gebruikelijk, in het Brabants is *ònloope*, *ònkùire*, *ònréeje*, *ònfietse* enz. heel gewoon. In deze woorden is de kernbetekenis van *aan*, 'het naderen, het komen tot iets' verruimd tot 'het aanvangen, het beginnen met iets'.

Wat oudere voorbeelden uit de noordelijke Meierij van werkwoorden die een aanvangende handeling uitdrukken, zijn: *ònvaore* (aanvaren, wegrijden met paard en kar, vertrekken), *òngaon* (aangaan, dat is aanslaan, van een hond gezegd) en *òntreeje* (aantreden, dat is te voet vertrekken). Mogelijk hoort *ònùire* (aanuieren, zwaar worden, bijv. van

wolken) ook bij deze groep thuis, maar daarin kan ‘aan’ ook de betekenis ‘erbij’ hebben zoals bij *aankomen* (met betrekking tot gewicht). Ook in De Bont (1962) vonden we enkele aardige voorbeelden: *aanbieë* (aanbieden, niet presenteren maar beginnen te bieden), *aanslaope* (aan slapen, beginnen met slapen), *aantuile* (aantelen, beginnen met ploegen), *aanwaasse* (aanwassen, beginnen te groeien) en *aanvriejze* (aanvriezen, beginnen te vriezen).

In sommige gevallen wordt nog een gerundium (een verbogen vorm, vaak de genitiefvorm, van de infinitief) gehanteerd, bijvoorbeeld *ge hét er stélles mi* (je hebt er stellens mee, je hebt er veel mee te stellen), *vur haawes* (voor houdens, om te houden), *ginsgòns heejget gereegend* (gindsgaans heeft het geregend, op de heenweg regende het) *we gòn loopes* (we gaan lopens, we gaan te voet) of *ge zult gréénzes (brómmes) kréége* (ze zullen op je mopperen). Ook in de samenstelling *drinkeskaol* (drinkenskuil, drenkskuil) is er sprake van een gerundium.

7 Voorzetsels

Voorzetsels behoren tot de gesloten woordcategorieën. Hun aantal is beperkt en er komen zelden nieuwe bij. De meeste voorzetsels zijn korte woordjes.

Achter, af, bé, behaawes, behalve, beneeje, beneeves, betreffende, bezééje, boowve, binne, buite, dankzé, dur, in, krachtes, langs, mi, neeve, nieteejgestònde, nò, nòr, nòst, òn, óndanks, ónder, óp, ùt, ùtsluitend, oowverinkomstig, rónnd, róntelum, séns, te, teejge, toew, tòt, tusse, um, van, vòlges, vur, vanweejges, weejges, zónder.

Achter Toowne wónde vruger d'n birboer.

De oudere variant van *aachter*, *aafter*, komt niet voor als voorzetsel en kent men enkel nog in verbindingen als *saafteres* of *taaftere* (uit des *aafterens* resp. *te aafteren*, 'in de namiddag').

Daor weet ik niks af.

Af wordt in ouder dialect vaak gebruikt in plaats van 'van': *erres afverschiejte, ik zé d'r muujg af, sprikt 'r nie af! Afdeetje kant zieget 'r goewd ùt.*

Volgens Weijnen (1937: 141) is *af* in bijwoorden als 'ervan, waarvan, daarvan' enz. beperkt tot Oost-Brabant.

Bé Willeme hòlde we 'n vólkórre.

Behaawes de prijs waar alles goewd.

Alles waar goewd, behalve de prijs.

Beneeje d'n bèrg wónde Tóntje Bòl.

Beneeves boeke mótte ók skrifte hebbe.

*Betrèffende dees zaak hék niks mer te mèlde.
Bezééjen ons haus laag unne put.*

Neeve, néffe of bezééje 't haus, 'naast het huis'. Maar als bijvoeglijk naamwoord komt naast wel voor, bijvoorbeeld in nòste femielie (naaste familie). Ook kent men te nòsten bééj, te naasten bij (ongeveer). Van Gompel (2003: 219) leert ons dat langs, dat we ook voor 'naast' kunnen gebruiken, een modern dialectwoord is: ze wone langs de kèrk.

*'t Veugelke vloewg boowven- 't dak.
Binne de muurre waar 't nòg kaaw.
Buite de winter wier d'r hard gewérkt.
't Is gelijk geskreejve dur Wimme.
Dankzé de pestoor zén ze nog goewd terèchte gekomme.
In diejen téd waar alles anders.
Krachtes de nééje wét kunde dè niej mér make.
Mi alleman dinne we d'r op af.*

'Met' is overal in Brabant *mi* of *mé* of *meej*, behalve in het Land van Cuijk waar men *mit* zegt.

*Neeve Dóruzze zaat Grutje Biejs te woowne.
Nieteejgestònde 't kaoi weer, kwame d'r veul óp af.
Gé komt nò mén.
Alles gebeurt nòr rate de minse dè wille.*

'Naar' wordt uitgedrukt door *nor*. Het gebruik van *aon* in de betekenis 'naar' komt bij ons niet voor; *aon de Fendert* kan men in West-Brabant zeggen: 'naar Fijnaart'.

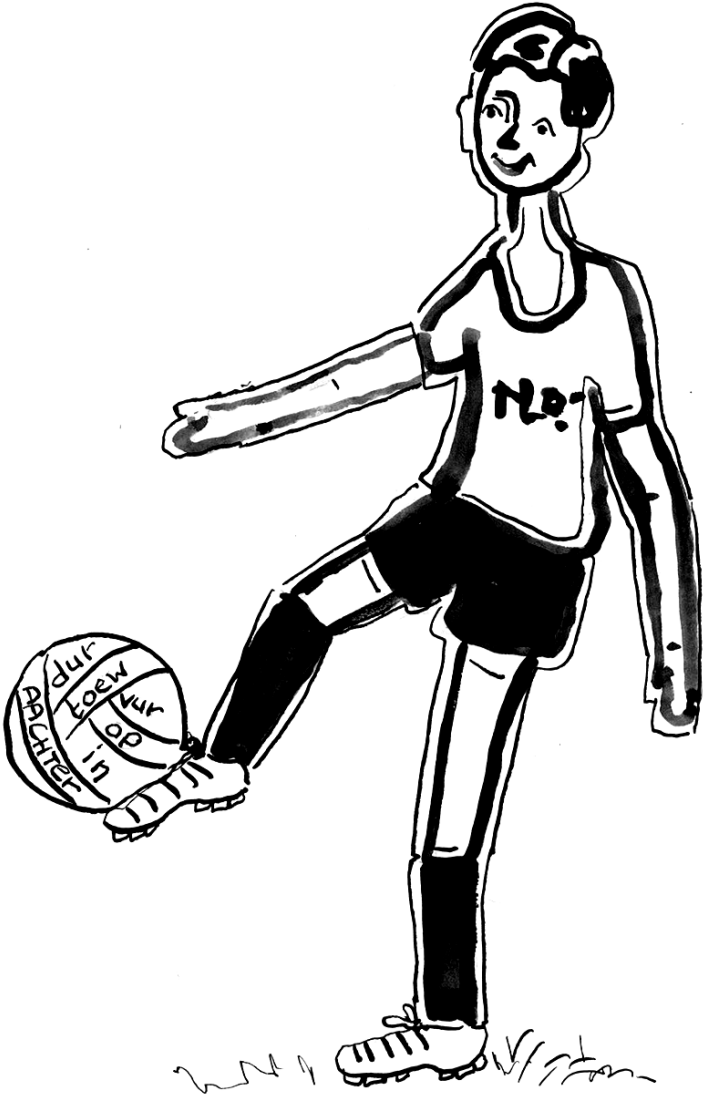
*Nòst Jèntjes stón Bèt.
Óndanks alle goei vurspèllinge waar 't niks wèrd.*

*Ónder dieje veurzitter gónk 't goewd.
 Ik ha al m'n gèld óp Grètte gezét.
 Óp 'nen dag gebeurde d'r iets vrimds.
 Ût ónteghèd stókte ze de zaak af.
 Dees is útsluitend vur kéénder ónder de tiejn.
 Oowverinkòmstig de afspraak ware de minse daarheejne gekòmme.
 Rónd de middeg waar d'r al gin man mér.
 Ik waar nerres beeter thaus ès bé-j-óns rónkelum 't haus.
 Séns d'n órlòg is dè niej mér vurgekòmme.
 T'aovend kòmme we nor ùllie toew.
 Teejge d'n aovend hurde we de koekoek roepe.
 Tusse licht èn dónker.
 Dè duurde wèl toew (tòt) d'n dónkere toew.
 Toew mèrge dan mar wir. Toew z'n kniejjes.
 Hij vertélde alles van ènje toew bietje (tot in de details).*

'Tot' is bij ons *toew*; het Land van Cuijk en de oostelijke Maaskant hebben *wies* (Weijnen 1937: 142); *wies* is verwant aan het Duitse *bis*. *Toew* wordt steeds meer verdrongen door *tòt*.

*Um vier uurre wier 't al licht.
 Vòlges Piejte mótte hier rèchsaf.
 Vur Janne han we 'n skón kedoo gekòcht.
 Vanweejges de vriejs wier d'r hard gestókt.
 De wég waar afgesloowte weejges 'n óngeluk.
 Zónder Mina's wòr 't niks.*

Na een voorzetsel volgt altijd de voorwerpsvorm. Het duidelijkst is dat te zien aan de vorm van de eigennamen: *bé Janne, mi Piejte, vur Grètte, teejge Toowne, neeve Jèntjes, onder Mina's, vòlges Mrienuzze*, maar ook aan vormen als *op aow* en *nò mén* is dat te zien.

aachter, dur, toew, vur, op, in.

De voorwerpsvorm volgt echter niet als er al een lidwoord, voornaamwoord of bijvoeglijk naamwoord wordt verbogen: *bé onze Jan, bé d'n dikke Piet*.

Er zijn ook een flink aantal meerledige voorzetsels:

Bé gebrèk òn, bé geleezenighèd van, bezééje van, dur middel van, in de midde van, in plòts van, links van, mi inbegrip van, mi 't oog óp, nie wijd van, noordelek van, nor de meening van, nòr ònlèijing van, òn deeje kant van, òn ginne kant van, óstelek van, ùt naam van, van deejs kante, van ginne kant, te midde van, rèchs van, t'n behoefte van, t'ngolge van, t'n ònzejn van, t'r wille van, t'r zééje van, um wille van, van de kant van, vlak bé, wéstelek van, zùijelek van.

Bé gebrèk òn gèld gónge ze leene.

Bé geleezenighèd van de gaawe brülleft gave ze 'n groot fist.

Bezééje van óns haus laag unnen dijk.

Dur middel van deejs mesiejn kunne ze èiges vórt kees make.

In de midde van d'n hèrd waar 'n groot gat.

In plòts van te wérke, zaat ie alt mar te klage.

Links van Janne liejp Jònnus.

Mi inbegrip van alle kéénder wónde daor twéntig man in haus.

Mi 't oog óp de kaoien téd han ze niej slècht geboerd.

Nie wijd van Drieke zaat Kóbbus te woowne.

Noordelek van de lijn liejp 'n karrespoor.

Nòr de meening van Drika's dugde heure mins nérres vur.

Nòr ònlèijing van de verveelendighèd han ze plisie gebèld.

Òn deeje kant van de Maos li 't Wild.

Òn ginne kant van 't wóttèr begient Gèlderland.

Óstelek van Ballekum li Vinkel.

Ùt naam van de buurt kwaamp ie óp de pròppe.

Hij kwaamp van deejs kante Nisseroi.

(Hij kwaamp van dees kante van Nisseroi is nu gebruikelijker.)

Hij kùmt van ginne kant Oss.

(Hij kùmt van ginne kant van Oss kan ook.)

Te midde van z'n jóng vuulde-n-ie z'n èige hil rijk.

Rèchs van Jèntjes wónde de Gurtjes.

T'n behoefte van de kéénder kwaamp 'r 'n trapvèldje.

T'n gevolge van d'n órlòg waar d'r veul vernield.

T'n ónziejn van de gezondhèd viel d'r nog veul te verbeetere.

T'r wille van de Lieven heer.

T'r zééje van de weg waar 't een èn al klèij.

Um wille van de vriendskap.

Van de kant van de jóng ha-t-ie nie veul goeds te verwaachte.

Vlak bé Tinuzze laag unne plak hèij.

Wéstelek van Hezik li Skééndel.

Zùijelek van Hezik li Vèchel.

Het optreden van *en* voor de dagen van de week is een relict van een voorzetsel en wordt genoemd door De Bont (1962).

Ik kom 'n zondag.

Ik kom aanstaande zondag.

'n Denzig waar ie nog hier.

Vorige week dinsdag was hij nog hier.

Toew 'n zondag dan.

Tot zondag dan.

Ook wordt gezegd: *toew de vréddeg dan mar!*

Tot vrijdag dan maar!

Van de Berselaar (2003: 61) noemt vormen als *nouwe mòndag*, *nouwen donderdag* ten onrechte verbogen bijwoorden. Het bijwoord *nou* is hier natuurlijk niet verbogen, maar het wordt gevolgd door het voorzetsel *en*. We moeten de vormen dus analyseren als *nou 'n donderdag*.

Ditzelfde oude voorzetsel is in een andere verbinding bewaard gebleven: *ewég*, dat 'weg' (als bijwoord) betekent, vergelijk Middelnederlands *enwech* en Engels *away* (Weijnen 2003: 101). Etymologisch gezien is dit voorzetsel *en*, 'n een nevenvorm van *in*.

Opvallend is het gebruik van *op* en *in* voor plaatsnamen. Voor kleine dorpjes, gehuchten en buurtschappen gebruikt men vrij consequent *op*: *op Vinkel*, *op Kaot've*, *op Bedaf*, *op Vorstenbosch*, *op d'Eerd* (Eerde), *op Sijtert* (Zijtaart), *op de Krauwsstraot*, *op 't Wéépes* (Wijbosch). Maar het is altijd *in* voor grotere plaatsen: *in Naolend*, *in Rósmòlle*, *in Ballekum*, *in Mirroi*, *in Hezik*, *in Skééndel*, *in Vèchel*, *in Uje*...

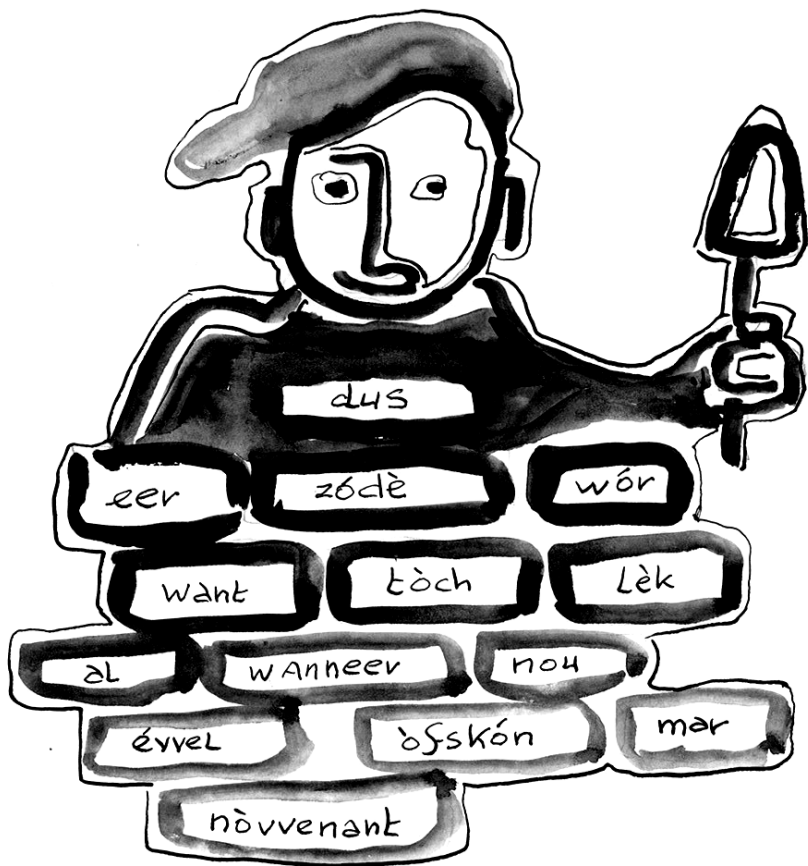
Er komen nogal eens voorzetselherhalingen voor:

Ze kwaamp út 't haus niej út.
Hij din al vruug op de mèrt op òn. (naar)
Hij blieftoew de mèirge toew (tot aan).

Te betekent zoiets als 'tijdens de' in *te naacht* en *t'aovend*.
Te midden deur zeggen we voor middendoor.
Te rouwste betekent ongeveer 'bij benadering'.
In *tèine* (te einde, achteraan) zit ook *te* verscholen.

Enkele afwijkende betekenissen van het Nederlands:

D'r vélt veul veur op 'n jaor (gedurende).
D'r zit veul vis op de wittering (in).
Dè is nog tot daor òn toew (zo ver is het nog te tolereren).
Hij kùmt hier zó meej èn dan (af en toe).
Ze is van de kaoi haand gerakt (door). Eigenlijk betekent dit dat ze de toverkracht van een heks bezit.
Zé is hier meej van de oudste (een van de oudsten).
We zén vort dur de appel heen (de appels zijn op).
Ze zén niej mér onder de hèrmeniej (ze zijn geen lid meer van de harmonie).

dus, eer, zòdè, wór, want, tòch, lèk, al, wanneer,
nou, évvel, òfskón, mar, nòvvenant.

8 Voegwoorden

De voegwoorden worden net als de voorzetsels beschouwd als een gesloten woordcategorie. De meeste hebben maar één lettergreep:

al, bovendien (= èn dan d'rbé), dè, dus, eer, èn, èn wèl, ès, évvel, hoew, hoewèl, inteejgendeel, lèk, mar, nou, nõvvenant, òf, òfskón, óndanks, séns (dè), tierrewèlle (terwéél), tòch, tòtdè, toen, umdè, vurdè, vurral, want, wanneer, wór, zódè, zówès.

Al doende, leerde.

Èn dan d'rbé is ie nie de slimste.

Ik zég 't oe, dè ge 't mar wit!

Hij is ziek, dus mót ie geholpe worre.

Ze waar vertrokke, eer ik 't wies.

Hij wérkt èn z'n bruur duu niks.

Ik kòm èn wèl zó gaaw ik kan.

Hij ziet 'r út ès unne neeger.

Ik wó 'm óp gòn zuuke, hij waar évvel nie thaus. (évvel voor evenwel = ouderwets)

Ik vraag hoew ge daor bé kòmt.

Hoewèl ie noit thaus is, hi-t-ie tòch aacht jóng.

Hij is nie stóm, inteejgendeel hij is eer 'ne slimmerik.

Lèk ie zin, zal 't nie veul worre mi de nééjen bürger.

Hij is klèin mar stèrk.

Nou de sneevel óp is, vatte we mar bier.

Nõvvenant ie zó stèrk is, duu-t-ie nie veul.

Kùmt ie vandaag òf mèrge?

*Ik weet nie beeters òf ie wónt daor altéd nòg.
 Òfskón 't reegende, viejt ik de fiets.
 Óndanks 't kaoi weer, ware d'r veul gekòmme.
 Séns (dè-t) ie daor wónt, hurde nérres niks mér af.
 Tierrewéllé (terwéél) hij wérkt, duu z'n bruur de winkel.
 Al reegende-n- 't, tòch viejt ik de fiets.
 We waachte totdè-t-ie nòr baote kùmt.
 Toen ie hurde dè ze dood waar, moes ie janke.
 Umdè 't goewt, blijf ik binne.
 Vurdè-t-ie thaus waar, wier ie zèiknat.
 Alleman waar tevreeje, vurral óns moeder.
 Wanneer we óns èige hòste, kunne we 'm nòg nèt trèffe.
 Ik blééf binne, want 't reegent z'm bést.
 Wór de bóm vélt, is niej bekénd.
 Hij leerde verskèije taole, zówès Frans, Duits èn Éngels.*

Naast vergelijkend *ès* kwam ook het voegwoord *lèk* voor. Beide woorden werden zelfs gebruikt in de combinatie *lèk ès*: *lèk ès ik 'm zaag, hurde-n-ik 'n skòt*. (toen ik hem zag, hoorde ik een schot). Deze manier van zeggen is inmiddels zeer verouderd.

'Ik zé maagd lèk m'neer' zijn voor oudere inwoners van Middelrode nog bekende woorden. Het zinnetje werd gebezigd door *Vrouwke van Gòjerde*, toen een Norbertijn haar vroeg hoeveel kinderen ze had. Ze was ongetrouwd en dus 'maagd lijk mijnheer!' *Lèk* (voor gelijk) is ondertussen vrijwel verdwenen.

In vergelijkingen na vergrotende trappen wordt vanouds *ès* gebruikt: *hij is gróttèr ès ikke. Dè's dikker ès deejs*. De Bont stelt in 1962 ook voor het Kempenlands dat de vergrotende trap niet gevolgd wordt door 'dan' maar door 'als', *ès: hij heejget nog hóggerder ès gij* (hij heeft het nog hoger dan jij) en dat vinden we in de SAND voor heel Noord-Brabant (kaart 1.3.1.4). Geleidelijk komt *dan* hierbij meer in gebruik. Merkwaardig is daarbij het nieuwe verschijnsel dat het persoonlijk voor-

naamwoord daarna de voorwerpsvorm krijgt: *hij hi meer dan mén.* (Wellicht is dit vergelijkbaar met het Engels: he has more than me.)

Nòvvenant (naar evenredigheid; navenant is gevormd naar het Franse à l'avenant): *Hij drinkt nòvvenant niej* (hoegenaamd niet). *Ge drinkt niej nòvvenant ge gèld hét.*

Of kan de betekenis van 'noch' hebben: *d'r is reuk of smaak òn, de diej wit van toewten of blaoze, hij hi gin rust of duur, hij kùmt in kerk of kluis, hij wit hier weg of pad.* De Bont meldt dat ook voor het Kempenlands in bijvoorbeeld *ze warren er of ze kwaome* (ze waren er niet en ze kwamen ook niet). Bovendien kan *of* 'overcompleet' gebruikt worden en dat geldt tevens voor *dè(t): ik bèn beniewd wa of-ie zégge zal* en *gò 's kééke wie dèt 'r is* (zie ook kaart 1.3.1.2 in de SAND over *of da* voor 'of'). Bij 'wie' toont de SAND dat Oost-Brabant een voorkeur heeft voor *wie dè* en Midden- en West-Brabant voor *wie of* (in de zin 'vertel maar niet wie ze had kunnen roepen').

Verbogen voegwoorden (*asde, dadde*) worden in de SAND gegeven voor Moerdijk, Vlijmen, Vorstenbosch en Reek (kaarten 1.3.4.2, 2.3.2.2.4 en 3.1.3.3.1). Ze komen voor bij de tweede persoon enkelvoud: *ze geleuft dadde gij...*

Tierrewèlle wordt nauwelijks nog gehoord en is vrijwel overal vervangen door *terwéél*.

Hier zij ook vermeld dat woordjes als 'dus', 'toch' en 'vooral' als voegwoord en als bijwoord gebruikt kunnen worden.

En dan zijn er de meerledige voegwoorden: *al nòr gelang, amper... òf, hoe... hoe, nou 's... dan wir, teejge dè, volges dè* (naar, overeenkomstig), *um reeje dè, zó wijd, zówèl... ès.*

Al nòr gelang d'n ógst ùtvélt, stéégen òf zakke de prijze.

Amper waar ie binne òf de bùij braak lès.

Hoe langer 't reegent, hoe natter ge wòrdt.

*Nou 's zit ie daor, dan wir hier.
Teejge dè hij dood gonk, ha ze al lang unnen andere.
Volges dè-t-ie zin, is ze ziek.
Volges dè ze zégge, is ze dood.
Um reeje dè-t-ie niej oud zat waar, moewg ie niej meej.
Zówèl z'n bruur ès hij hén 't wérke niej útgevónde.
Zó wijd ik weet, is d'r niks veraanderd.*

Teejge dè betekent 'tegen de tijd dat'.
Um reeje dè (om reden dat) hoort men nauwelijks nog; *umdè* is de ver-
vanging.

Ès 't is dè't is... behoort tot de ouderwetse vormen, zoals onze
(over)grootvader (+1954) gebruikte:

Ès 't is dè't is dè't nie is, dan kòmme we nie. Indien het niet doorgaat,
komen we niet.

Deze omslachtige zinnestelsels in de functie van een voegwoord zijn vrij-
wel volledig verdwenen.

De Bont (1962) merkt op dat in onze oude dialectwoorden *ielkendeen* en
iederendeen (iedereen) het oude voegwoordje *ende* nog schuilgaat (ver-
gelijk *Karel ende Elegast*).

9 Bijwoorden

Bijwoorden zeggen meestal iets van werkwoorden.

Hij wónt daorgiens. Hij kùmt mèirge pas. Hij wérkt kèijhard.

Maar bijwoorden kunnen ook iets zeggen over andere woordsoorten.
Hij is harstikke rijk. Hij wérkt altéd hil persies. De kapèl daor gienswijd.

Er zijn bijwoorden van plaats:

hier, daor, dist (deze kant op), érres, hèrs, hierhene, daorhene, veur, achter, achteròn, boowve, beneeje, bezééjes, dist, róntelum, tèinenòn, umhóg, umblig, van veerze, vórt, enz.

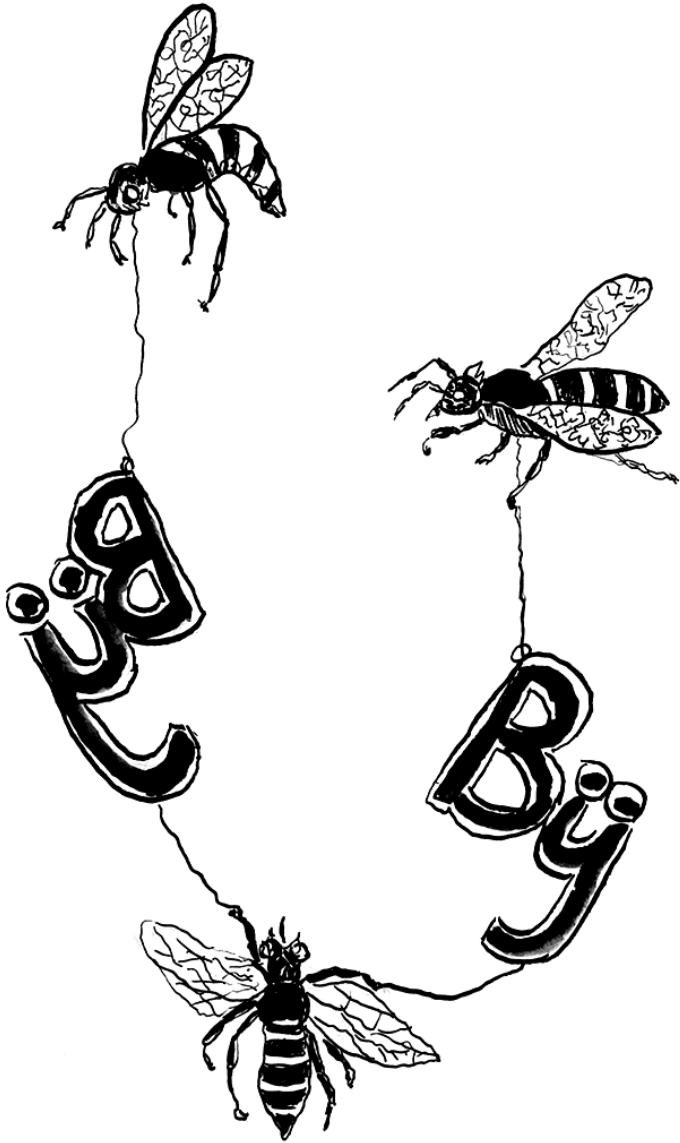
Dè haus hier mót afgebroowke worre. Diej deur daor dugt niej.

Komt 's éfkes dist. Daor bezééjes zaat unne malder te bruuje.

Bijwoorden van tijd:

aachtermekare, aalt, alzeleeve, nou, dan, dalek, daornao, éfkes, hilt, in téds (op tijd), toen, giestere, irtéds (eertijds), indertéd, intussentéd, jòrleks, mèirge, saanderdaags, saoves, smèires ('s morgens), sóndes, sòtteres, strakke, swèrres ('s werkendags), taamiddes (in de namiddag), teejgeswórrig, tevurre, tussenbèije (soms), vórt, weekeleks, wèl 's oit, nééj week, vurgende week, vleej week, enz.

Aalt en *hilt* zijn verholen samenstellingen, gevormd uit *aaltéd* en *heel-téd*, waarbij *téd* (tijd) niet meer herkenbaar is. Ze betekenen 'voortdurend'. *Deeger*, 'steeds, voortdurend, telkens', is een typisch Oost-Meierijs woord (Uden, Gemert) en wordt bij ons niet gezegd. *Vórt* heeft meerdere betekenissen: verder, voortaan, ondertussen.

Komt in téds dè we bé kunne buurte. Toen giestere waar ie nog hier. Saanderdaags vonde ze 'm dood. Swèrres moes ie al um vééfuurren óp. Vruger gonge ze taamidde nog nòr béd. Ik geleuf 't wèl vórt. Hij is (de) vleej week gestópt.

Bijwoorden van hoedanigheid:

aarsum, beeters, bérrevoets, blótskòps, anders, inter (eender), haorinter, same, gelukkig, óngeziens, oowpe, kalmkes, nakend, nètjes, oowvernijt, ópnijt, ouwsum, skrieks, stillekes, toevallig, zachjes, zoo, zuutjes, enz.

Ik doeget anders ès gé. We móttén ópskiejte, anders haole we 't niej. Alles is teejgeswórrig anders ès anders. Anders nog iets? Hij ha z'n sokke aarsum (ouwsum) òn. (verkeerd om) De raom ston oowpe. Hij zaat himmòl skrieks op z'n fiets. (scheef)

Bijwoorden van graad:

allesbehalve, ammel, buitengewoon, óngeveer, heel, gaar, gediltelek, gruuwelek, hógstes, hillemòl, himmòl, himmel, minstes, mirakels, nògal, nóndejuus, 'ntrént, óntiechelek, rillek, tamelek, tenòstenbééj, wijd, enz.

Himmel (helemaal) kan 'volledig' betekenen, bijvoorbeeld in de graffiti die enkele jaren terug in Rosmalen opdook: *himmel dol* (totaal gestoord)! Het begrip 'geheel, helemaal' kan men op veel verschillende manieren uitdrukken: *álling* of *òlling*, *gaar*, *hillegaar*, *hillegans*, *hillemòl*, *himmel*, *klaor*, *kaol*, *glad*, *kas*, *kuis* en *roop*. Ook 'erg, heel, in grote mate', wordt op veel manieren verwoord: *èrg*, *gruuwelek*, *godsgruuwelek*, *godsgloejend*, *akkreménties*, *harstigge*, *stik*, *ontaard*, *ónnùrm* en *ónnut*, en kan ook met bastaardvloeken worden uitgedrukt *verdimmes*, *vergimmes*, *verdommes*, *verdjuus*, *nondejuus*, *sakkers*, *verrèkt*, *verrèkkes*, *vernaakes* en *verdoories*.

De etymologie die Van Gompel (2003: 236) geeft voor *óntiechelijk* lijkt ons onjuist. Hij legt een verband met Middelnederlands *ontsiech* ‘vrees, ontzag’, maar *óntiechelijk* moet afgeleid zijn van de stam van de verleden tijd *onttogen* (‘onthielden, afnemen’, een werkwoord dat alleen in de verleden tijd bestaat en als kunstmatige tegenwoordige tijd *onttiegen* heeft, WNT). Het betekent dan oorspronkelijk iets als ‘buiten bereik, onbevatbaar’.

Daor of daor 'ntrént, zin de landmeeter. (daar of daar ongeveer) Hij moes gruwelek laache. D'r zén dees jaor ónnut veul noowte. 't Is klaor laus. Dè ding is kas versleejte. 't Weer is rillek goewd. Hij gonk roop (kaol) onder. (helemaal onder) Dees is verdjuus lèkker. Wè is ie vort wijd wég!

Bijwoorden van reden:

dùrrum, ummers, wórrum, enz.

Dùrrum din ie gaaw nor haus. Hij waar ummers harstikke zat. Wórrum verrèkte nie?

Bijwoorden van modaliteit:

dénkelek, lichelek, meschien(s), óngetwijfeld, ónmeugelek, ròllek, 's, sówèlle, wèl, zeejker, enz.

't Is ròllek (radelijk = allicht) wè. Hij wit nog lichelek iets te mèlde. Hij hi wèl 's wè goeds ok.

Er zijn vragende bijwoorden (*wanneer, hoew, wór*) en ontkennende bijwoorden (*nérres, noit, nie(j)*).

Wanneer begiene de skoowle wir? Wór wónde gé teejgeswórrig?

Daor is ok noit nérres niemes niej.

Een aantal bijwoorden corresponderen met gelijksoortige voorzetsels. Als bijwoord kunnen deze woorden een uitgang krijgen: *van achtere*, *van óndere*, *van vurre*.

Ook *toew hieren toew*, *toew daoren toew*, *toew boowvene toew* hebben misschien zo'n verbogen vorm in zich. Het is echter niet duidelijk of die uitgang *-en* teruggaat op 'aan': 'tot hier (aan) toe' en Van Gompel (2003: 214-215) legt hier nog een ander verband met Middelnederlands *entoe* 'nu'.

Oude dialectsprekers gebruiken soms nog de vormen *érrente* of *érreste* (ergens) en *nérrente niej* (nergens). (Zij gebruiken soms ook nog *iemeste* (iemand) en *niemeste (niej)* (niemand), dat voor analogie gezorgd zou kunnen hebben.)

Tegenwoordig zijn *érres* en *nérreres* de gangbare vormen.

Op in bijwoorden wordt soms vervangen door *over*, bijvoorbeeld *ópnijt*, *oowvernijt* voor opnieuw en *ópzèij*, *oowverzèij* voor opzij. Bijna is *bekant* (bijkans). *Sówèlle*, 'somwijlen', maakte een betekenisverschuiving door van 'soms' naar 'wellicht' (en werd van bijwoord van tijd tot bijwoord van modaliteit).

Ontkenning

In de Oost-Brabantse dialecten komen dubbele en meervoudige ontkenningen voor. Deze moeten worden ingedeeld in twee typen.

Het eerste type sluit aan bij het verschijnsel met een woord in de uitlooppositie: *Ge zweet eraf gé. Die zó't ók próbeere den dieje*. Zulke ontkenningen worden versterkt door hun dubbele of meervoudige karakter.

D'r kwaamp nojt niemes nie 'Daar kwam nooit niemand niet' (daar kwam nooit iemand)

Hier gebéúrt ók nojt niks nie 'Hier gebeurt ook nooit niets niet' (hier gebeurt ook nooit wat)

In combinatie met het woord *ook* ontstaan dan wel eens reeksen van wel vijf woorden. *Ik doeget ók nie ók nie ók* en zonder de ontkenning *ik doeget ók ók ók* klinken in ons dialect absoluut niet overdreven, maar zijn gewone uitdrukkingen om aan te geven dat men na overweging iets uitdrukkelijk weigert of dat men na lange twijfel tot een positief besluit is gekomen.

Dit eerste type van dubbele ontkenning komt echter ook zonder woorden in de uitloop-positie voor.

't Is daor niks gin skònnighèd 'Het is daar niets geen schonigheid' (het is daar helemaal niet proper)

Hij ha ginnins gin dùbbeltje op zak 'Hij had geeneens geen dubbeltje op zak' (hij had niet eens een dubbeltje op zak)

Het tweede type van dubbele ontkenning is die van het type *en...niet*, dat eenieder wel kent uit het Middelnederlands. Het is een uitstervend relict in ons dialect. Zegswijzen als *hij en ha nie* (hij had het niet) en *ik en doeget nie* (ik doe het niet) worden nauwelijks nog gehoord of zijn al verdwenen, maar enkele tientallen jaren terug maakten Weijnen (1966) en De Bont (1958) nog melding van dit zinstype voor onder meer Reek, Venhorst en Oerle.

10 Tussenwerpsels

Een aantal tussenwerpsels zijn klanknabootsingen:
boink, klap, paf, tjoep, boem, pats, kwak, klabats, kedéng.

Andere zijn basterdvloeken en krachttermen: *sakker(t)juu, sakkerhél, gerdómme, gòrdenoer, pòtverdimme, sakkerdómme, snòtverdorie, stikt (de moord), enz.*

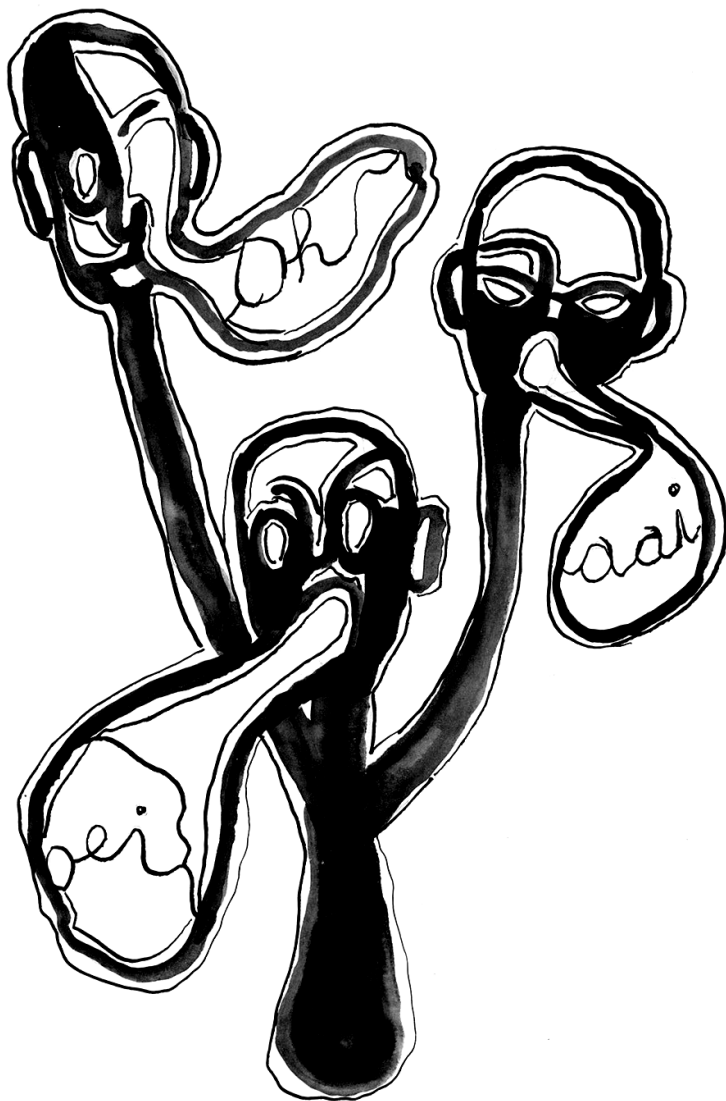
Emotionele tussenwerpsels zijn: *au, bah, bè, brrr, èik, iek, foei, hè toch, hoi, oe(t), oei, oei oei, och èrm, och God, ojee, pfff, jikkés, jikkés merante!*

Bevelende tussenwerpsels (aan paarden, honden, kippen enz. gericht):
ho, hót, hòttie, aar(um), huu, koest, kuikui, kuuskuus, tietiet, basta!

Stopwoordjes zijn tussenwerpsels die vragen om instemming: *wánne, wor, niewaor, nie dan, wèl.* In het gesprek wordt extra aandacht gevraagd door een zin te beginnen met *afijn, allee*, of af te sluiten met *hurre!*

Er zijn tussenwerpsels die een bevestiging (*oojeeja, okee, dikke mik*) of een ontkenning inhouden (*nee nie, bè ja*). *Bè ja* of ouder *bèlja, bè jat* betekenen ‘wel ja!’. De –t is daar het voornaamwoord *het*: ‘ja het’ (vgl. West-Brabants *nunt* uit neen-het).

Tussenwerpsels kunnen een begroeting (*hoi, heuj, hallo, hallee*), een afscheidsgroet (*houdoe, tabee, saluu*), een reactie op een dankbetuiging (*gin dank, niks te danke*) of een heildronk inhouden (*proost, prut*).

oei, oh, aai.

Allee, dè ge bedankt zét, wánne! Houdoe!

Literatuur:

- ANS (1984) G. Geerts, W. Haeseryn, J. de Rooij, M.C. van den Toorn *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Groningen/Leuven.
- Bakel, J. van (2001) “Jullie”, in *Handelingen van de Koninklijke commissie voor toponymie en dialectologie LXXIII*, blz. 345-360.
- Bakkes, P (2002) *Venloos, Roermonds en Sittards. Taal in Stad en Land*. Den Haag.
- Berselaar, H. van den (2003) *Wè zeet uwes? Over de stadstaal van 's-Hertogenbosch. Met tien Bossche verhalen*. 's-Hertogenbosch.
- Biemans, J. (1983) *Brabantse humor op klompen*. Hapert.
- Bont, A. P. de (1962, 1958) *Dialekt van Kempenland. Meer in het bijzonder d'Oerse taol*. Deel 1: *Klank- en vormleer en enige syntaktische bijzonderheden*. Deel 2: *Vocabularium*. Assen.
- Boutkan, D. en M. Kossmann (1996) *Het stadsdialekt van Tilburg. Klank- en vormleer*. Amsterdam.
- Brandts, C. (1997), *Prodde nog Buuls?* Budel.
- Eerenbeemt, B. van den (1930) *Dialectgrammatica van het Bosch*. Den Bosch (onuitgegeven handschrift, bibliotheek Radboud Universiteit te Nijmegen).
- Elemans, J.H.A. (1958) *Woord en wereld van de boer, een monografie over het dialect van Huisseling*. Utrecht/Antwerpen.
- Gompel, W. van (2002-2006) *Reusels Woordenboek*. Reusel.
- Goossens, J. (1996): “Hoe is het Nederlandse taalgebied tot stand gekomen?”, in *Acta Neerlandica Wratislaviensia* 9, blz. 63-78.
- Hoppenbrouwers, C. (1996) *De taal van Kempenland. Van ààwbätte tot zwiemele*. Eindhoven.
- Iven, W. (1978), *Miet. Herinneringen aan 'n stukske Brabant in het dialect van de brabantse peel*. 's-Hertogenbosch.

- Iven, W. (1993) *Zestig*. Herpen.
- Koning, M. de (2006) “Onregelmatige werkwoorden in het West-Brabants”, in *Brabants. Kwartaaluitgave over Brabantse taal, literatuur, muziek, dialect- en naamkunde* 3-4, blz. 44-46.
- Leopold, J.A. en L. Leopold (1882) *Van de Schelde tot de Weichsel, Nederduitsche dialecten in dicht en ondicht*, dl. I. Groningen.
- MAND (2005) G. de Schutter, B. van den Berg, T. Goeman, T. de Jong *Morfologische atlas van de Nederlandse dialecten*. dl. 1: meervoudsvorming bij zelfstandig naamwoorden, vorming van verkleinwoorden, geslacht bij zelfstandig naamwoord, lidwoord en bijvoeglijk naamwoord. Amsterdam.
- Oostendorp, M. van (2004) “Hij lopt”, in *Brabants. Kwartaaluitgave over Brabantse taal, literatuur, muziek, dialect- en naamkunde* 1-2, blz. 46-47.
- Pée, W. (1937) *Dialectgeographie der Nederlandsche diminutiva*. Gent.
- Peters, P. (1937) “De vormen en de verbuiging der pronomina in de Nederlandsche dialecten” in *Onze Taaltuin* 6, blz. 249-259.
- Salemans, B. en F. Aarts (2002) *Maastrichts. Taal in Stad en Land*. Den Haag.
- SAND (2005): S. Barbiere, H. Bennis, G. De Vogelaer, M. van der Ham. *Syntactische atlas van de Nederlandse dialecten*. Dl. 1: pronomina, congruentie en vooropplaatsing. Amsterdam.
- Schönfeld: A. van Loey (1959) *Schönfeld's historische grammatica van het Nederlands*. Zutphen.
- Sleeuwen, M. van (1994) “Oude vogelnamen”, in *De Wanmeule* 8.
- Stroop, J. (2005) “Over liggen/leggen en kunnen/kennen”, in J. Engelsman, J. Kruijssen, E. Sanders en R. Tempelaars *Taal als levenswerk. Aspecten van de Nederlandse Taalkunde*. Den Haag.
- Swanenberg, C. (1999) “Honderd jaar Bossche stadstaal”, in J. Kruijssen en N. van der Sijs *Honderd jaar stadstaal*. Amsterdam/Antwerpen.

- Swanenberg, C. en J. Swanenberg (1996) *Èige grèij. 'n Meierijs woordenboek*. Enschede.
- Swanenberg, J. (2005) “De Kranendonkse dialecten: hoe Brabants of Limburgs zijn ze?”, in *Aa-kroniek* 24-2, blz. 81-91.
- Swanenberg, J. (2005a) “Oost versus West. De Donge als dialectgrens”, in *Brabants. Kwartaaluitgave over Brabantse taal, literatuur, muziek, dialect- en naamkunde*. 2-2, blz. 11-13.
- Swanenberg, J. en C. Swanenberg (2002) *Oost-Brabants. Taal in Stad en Land*. Den Haag.
- Tier, V. De en R. Vandekerckhove (red.) (2003) *Aan taal herkend. Het bewustzijn van dialectverschil. (Het Dialectenboek 7)*. Groesbeek.
- Vleuten, G. van der (2002) *Mierlo's woordenboek*. z.p.
- Vos, W. en M. A. van der Wijst (1996) *Gemerts woordenboek. Een keuze uit de woordenschat van het dialect van Gemert*. Gemert.
- Vrenssen, A. e.a. (2001) *Ut Újes. Un streeктаol mi klank, wèrremte èn gevuul*. Samengesteld door een groep Udenaren o.l.v. Ad Vrenssen. Uden.
- WBD (1967-2005) *Woordenboek van de Brabantse Dialecten*. Assen/Utrecht.
- Weijnen, A.A. (1937) *Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant*. Fijnaart.
- Weijnen, A.A. (1966) *Nederlandse dialectkunde*. 2e druk. Assen.
- Weijnen, A.A. (1987) *De dialecten van Noord-Brabant*. 2e druk. 's-Hertogenbosch.
- Weijnen, A.A. (2003) *Etymologisch Dialectwoordenboek*. 2e druk. Den Haag.
- WNT (1882-1998) *Woordenboek der Nederlandsche taal*. 's-Gravenhage/Leiden.

Ongepubliceerde bronnen (enquêtes)

Archief J. Renders: ongepubliceerde aantekeningen bij vragenlijsten, welke in de periode 1930-1961 door J.M. Renders uit Woensel zelf bij zegslieden werden ingevuld, archief WBD, Radboud Universiteit in Nijmegen.

SGV-enquête: SGV is de afkorting van een 51 pagina's tellende vragenlijst, die in 1914 door Jos. Schrijnen m.m.v. Jac. van Ginneken en J. Verbeeten in druk werd verspreid in de oostelijke helft van Noord-Brabant, Nederlands Limburg en het zuidelijk deel van Gelderland. Het materiaal wordt bewaard in het archief WBD, Radboud Universiteit in Nijmegen.

Enquête Willems: vragenlijst van de Leuvense hoogleraar P.H.G. Willems, die tussen 1885 en 1890 werd verspreid in Nederlandstalig België en een groot deel van Nederland. Het merendeel van de Brabantse invullingen (kopieën, niet de originelen) berust bij het archief WBD, Radboud Universiteit in Nijmegen.

Op goei gevuul

Het is wonderlijk dat dialectsprekers een heel systeem met tal van regels en onregelmatigheden hanteren. Niemand heeft hen deze grammaticale regels expliciet aangeleerd en toch worden ze bijna feilloos toegepast. Het lijkt eerder op gevoel te gebeuren dan dat er sprake is van denkwerk. Zo weet een dialectspreker bijvoorbeeld intuïtief dat woorden als tafel, deur, raam, zon, plant vrouwelijk en bak, stoel, boom mannelijk zijn. Verkeerd gebruik van het woordgeslacht ligt heel gevoelig.

De belangrijkste regels van de vormleer van het Meierijs zijn in dit boek te vinden. Goed is het dat daarbij ook vaak over de schutting van het eigen dialect gekeken is.